

ISSN 2791-0954 [Print]
ISSN 3079-7888 [Online]

**Eurasian Journal of International Law
(EAJIL)**
2025, Number # 3 (15)

**Еуразия халықаралық құқық журналы
(ЕАХҚЖ)**
2025, №3 (15) Нөмірі

**Евразийский журнал международного права
(ЕАЖМП)**
2025, Номер № 3 (15)

EAJIL is included in the List of peer-reviewed scientific publications in which the main results of research within the framework of dissertations submitted for defence to the dissertation councils of RUDN must be published (Order of the Acting Rector of RUDN University A.A. Kostin No. 480 dated July 29, 2025).

ХҚЕАЖ РУДН диссертациялық кеңестерінде қорғауға ұсынылатын диссертациялар шеңберіндегі зерттеулердің негізгі нәтижелері жариялануы тиіс рецензияланатын ғылыми басылымдар тізіміне енгізілген (2025 жылғы 29 шілдедегі РУДН университетінің Ректорының м.а. А.А. Костиннің № 480 бұйрығы).

ЕАЖМП входит в Перечень рецензируемых научных изданий, в которых должны быть опубликованы основные результаты исследований в рамках диссертаций, представляемых к защите в диссертационных советах РУДН (Приказ и.о. Ректора РУДН А.А. Костина №480 от 29 июля 2025 г.)

Founded in 2022
2022 жылдан бастап шығады
Издается с 2022 года

Astana, 2025
Астана, 2025
Астана, 2025

Published 4 times a year
Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год

Бас редакторлар: **Ербол Абайділданов**, з.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы);

Аслан Абашидзе, з.ғ.д., проф., П.Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы).

Жауапты хатшы: **Роза Акшалова**, PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы)

Техникалық хатшылар: **Алькей Каханов**, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы); **Виктория Михеева**, Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы).

Редакция алқасы

Адель Абдуллин	з.ғ.д., проф., Қазан (Еділ бойы) федералдық университеті (Қазан, Ресей Федерациясы)
Дамир Бекяшев	з.ғ.д., проф., Ресей Сыртқы істер министрлігі жанындағы МГИМО (Мәскеу, Ресей Федерациясы)
Бекбосун Борубашов	з.ғ.д., проф., Қырғыз-Ресей Славян университеті (Бішкек, Қырғыз Республикасы)
Елена Довгань	з.ғ.д., проф., Беларусь мемлекеттік университеті (Минск, Беларусь Республикасы)
Жанат Кулжабаева	з.ғ.к., доцент, Қазақстан Республикасының заңнама және құқықтық ақпарат институты (Астана, Қазақстан Республикасы)
Мира Куликпаева	PhD, Қазақстан Республикасының заңнама және құқықтық ақпарат институты (Астана, Қазақстан Республикасы)
Ришат Нигматуллин	з.ғ.д., проф., Уфа ғылым және технологиялар университеті (Уфа, Ресей Федерациясы)
Алишержон Саидмухторов	з.ғ.к., доцент, Тәжікстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының саяси процестер, дипломатия және ғаламдану мәселелері ғылыми-зерттеу институты (Душанбе, Тәжікстан Республикасы)
Жулдыз Сайрамбаева	з.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан Республикасы)
Марат Сарсембаев	з.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан Республикасы)
Александр Солнцев	з.ғ.к., доцент, П.Лумумба атындағы Ресей халықтар достығы университеті (Мәскеу, Ресей Федерациясы)
Шолпан Тлепина	з.ғ.д., проф., Қазақстан Республикасы Президентінің мұрағаты (Астана, Қазақстан Республикасы)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ. Сәтбаев к-сі, 2, 325 каб.

Тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-245; 31-267). **E-mail:** eajil0809@gmail.com

web-site: <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Меншіктенуші: “Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті” коммерциялық емес акционерлік қоғам. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінде тіркелген. Тіркеу куәлігі: № KZ27VPY00047364 (30.03.2022).

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі: 31-434)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Chief Editors: **Yerbol Abaideldinov**, Doctor of Law, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan);

Aslan Abashidze, Doctor of Law, Professor, P. Lumumba Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, Russian Federation).

Executive Secretary: **Roza Akshalova**, PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan).

Technical Secretaries: **Alkey Kahanov**, PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan); **Victoria Mikheeva**, P. Lumumba Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, Russian Federation).

Editorial Board

Adel Abdullin	Doctor of Law, Professor. Kazan (Volga Region) Federal University (Kazan, Russian Federation)
Damir Bekyashev	Doctor of Law, Professor, MGIMO University, Ministry of Foreign Affairs of Russia (Moscow, Russian Federation)
Bekbosun Borubashov	Doctor of Law, Professor, Kyrgyz-Russian Slavic University (Moscow) Bishkek, Kyrgyz Republic)
Elena Dovgan	Doctor of Law, Professor, Belarusian State University (Republic of Belarus, Minsk)
Zhanat Kulzhabayeva	Candidate of Law, Associate Professor, Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan (Astana, Republic of Kazakhstan)
Mira Kulikpayeva	PhD in Law, Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan (Astana, Republic of Kazakhstan)
Rishat Nigmatullin	Doctor of Law, Professor, Ufa University of Science and Technology (Ufa, Russian Federation)
Alisherjon Saidmukhtorov	Candidate of Law, Associate Professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan (Dushanbe, Republic of Tajikistan)
Zhuldyz Sairambayeva	PhD in Law, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Republic of Kazakhstan)
Marat Sarsembaev	Doctor of Law, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Republic of Kazakhstan)
Alexander Solntsev	PhD in Law, Peoples' Friendship University of Russia named after P. Lumumba (Moscow, Russian Federation)
Sholpan Tlepina	Doctor of Law, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan (Astana, Republic of Kazakhstan).

Editorial address: 2 K. Satpayev Str., Astana, Kazakhstan, 010008 **Тел.:** +7(7172) 709-500, (ext.: 31-245; 31-267). **E-mail:** eajil0809@gmail.com **web-site:** <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Owner: Non-profit joint-stock company "L.N. Gumilyov Eurasian National University". Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate: KZ27VPY00047364 (30.03.2022). Periodicity: 4 times a year.

Address of printing house: 13/1 Kazhymukan Str., Astana, Kazakhstan, 010008; tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 31-434).

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главные редакторы: **Ербол Абайдельдинов**, д.ю.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан);
Аслан Абашидзе, д.ю.н., проф., Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация).

Ответственный секретарь: **Роза Акшалова**, PhD, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан).

Технические секретари: **Алькей Каханов**, докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан). **Виктория Михеева**, Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация).

Редакционная коллегия

Адель Абдуллин	д.ю.н., проф. Казанский (Приволжский) федеральный университет (г. Казань, Российская Федерация)
Дамир Бекяшев	д.ю.н., проф., МГИМО МИД России. (г. Москва, Российская Федерация)
Бекбосун Борубашов	д.ю.н., проф., Кыргызско-Российский Славянский Университет (г. Бишкек, Кыргызская Республика)
Елена Довгань	д.ю.н., проф., Белорусский государственный университет (Республика Беларусь, г. Минск)
Жанат Кулжабаева	к.ю.н., доцент, Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан (г. Астана, Республика Казахстан)
Мира Куликпаева	PhD, Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан (г. Астана, Республика Казахстан)
Ришат Нигматуллин	д.ю.н., проф., Институт права Уфимского университета науки и технологий (г. Уфа, Российская Федерация)
Алишержон Саидмухторов	к.ю.н., доцент, Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан (г. Душанбе, Республика Таджикистан)
Жулдыз Сайрамбаева	к.ю.н., доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (г. Алматы, Республика Казахстан)
Марат Сарсембаев	д.ю.н., проф., Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (г. Астана, Республика Казахстан)
Александр Солнцев	к.ю.н., доцент, Российский университет дружбы народов им. П. Лумумбы (г. Москва, Российская Федерация)
Шолпан Тлепина	д.ю.н., проф., Архив Президента Республики Казахстан (г. Астана, Республика Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 325.

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн.: 31-245; 31-267). E-mail: eajil0809@gmail.com

web-site: <https://eajil.enu.kz/index.php/main>

Собственник: Некоммерческое акционерное общество “Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева”. Зарегистрирован Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство: №KZ27VPY00047364 (30.03.2022). Периодичность: 4 раза в год.

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-434)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

ЕУРАЗИЯ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ

EURASIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

ЕВРАЗИЙСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

№ 3 (15)/ 2025

МАЗМҰНЫ

Арлан Алмасұлы

Қазақстан Республикасында цифрландырудың стратегиялық бағыты жағдайында еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету: халықаралық-құқықтық негіздері мен ажырау құқығын іске асырудың перспективалары8

Байғанатова К.Б.

Халықаралық қылмыстық соттың қызметіндегі кінәлі екендігі туралы шешімдер мен өзге де шешімдерге шағымдану институты18

Абайділданов Е.М.

Халықаралық құқық және Қазақстан Республикасының саяси қуғын-сүргін құрбандарының құқықтарын қорғау саласындағы құқығы27

Акшалова Р.Д., Зукай Ж.

Жерді қашықтан зондауды халықаралық-құқықтық реттеудің кейбір мәселелері40

Маргалер В.С.

Халықаралық сот төрелігі және экология: халықаралық сот практикасының қоршаған ортаны қорғауға әсері50

Иргалиева Д.И.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі зияткерлік меншік құқықтарына инновациялардың әсерін ЕАЭО мысалында көрсету62

Қазіргі заманғы әлемдік тәртіпке қауіп төнген жағдайда бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтаудағы халықаралық құқықтың рөлі (Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің және Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуының 80 жылдығына): IV Қазан халықаралық заң форумының халықаралық құқықтық сессиясына шолу.....79

“Еуразия халықаралық құқық журналына” мақалалар беру бойынша авторларға арналған нұсқаулық.....87

CONTENTS

Almassuly Arlan

Occupational Safety in the Context of Kazakhstan's Strategic Course toward Digitalization: International-Law Foundations and Prospects for the Implementation of the Right to Disconnect8

Baiganatova K.B.

Legal aspects of sustainable water governance for achieving sustainable development goals, with a focus on Central Asia18

Abaideldinov Ye.M.

International law and law of the Republic of Kazakhstan in the field of protecting the rights of victims of political repression27

Akshalova R.D., Zukay Zh.

Some issues of international legal regulation of remote sensing of the Earth40

Martaler V.S.

The importance of the TRIPS Agreement in regulating access to medicines and pharmaceuticals within the WTO50

Irgalieva D.I.

The impact of innovations on intellectual property rights in the healthcare system: A case study of the EAEU62

Review of The Role of International Law in Maintaining Peace and Security Amid the Challenges of the Modern World Order (On the Occasion of the 80th Anniversary of the Victory in the Great Patriotic War and the Establishment of the United Nations): A Review of the International Law Session of the 4th Kazan International Legal Forum.....83

A guide for authors when submitting articles to the Eurasian Journal of International Law.....99

ОГЛАВЛЕНИЕ

Алмасулы Арлан

Охрана труда в контексте стратегического курса на цифровизацию в Республике Казахстан: международно-правовые основы и перспективы имплементации права на отключение8

Байганатова К.Б.

Правовые аспекты устойчивого управления водными ресурсами для достижения целей устойчивого развития с акцентом на Центральную Азию18

Абайдельдинов Е. М.

Международное право и право Республики Казахстан в сфере защиты прав жертв политических репрессий27

Акшалова Р.Д., Зукай Ж.

Некоторые вопросы международно-правового регулирования дистанционного зондирования Земли40

Маргалер В.С.

Международное правосудие и экология: влияние практики международных судов на охрану окружающей среды 50

Иргалиева Д.И.

Влияние инноваций на права интеллектуальной собственности в системе здравоохранения на примере ЕАЭС ..62

Роль международного права в поддержании мира и безопасности в условиях вызовов современного миропорядка (к 80-летию Победы в Великой Отечественной ВОЙНЕ и образования Организации Объединенных Наций): обзор международно-правовой сессии IV Казанского Международного Юридического Форума.....75

Руководство для авторов при подаче статей в “Евразийский журнал международного права”.....93

Received: 05.09.2025. Accepted: 10.09.2025. Available online: 30.09.2025.

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-8-17>

Occupational Safety in the Context of Kazakhstan's Strategic Course toward Digitalization: International-Law Foundations and Prospects for the Implementation of the Right to Disconnect

Almassuly Arlan

Master of Laws,

Leading Research Fellow at the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan,

Astana, Kazakhstan

e-mail: almassuly.arlan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0230-2657

Abstract: Considering Kazakhstan's strategic course toward digitalization and its impact on the labour market, this article emphasizes the need to adapt the national occupational safety system to new forms of employment and emerging risks associated with digital transformation. Special attention is devoted to the analysis of the "right to disconnect" as a modern element of occupational safety in the digital era, ensuring a balance between work responsibilities and personal time. The paper examines international approaches and the positions of intergovernmental bodies on this right, revealing its importance for protecting workers' physical and mental health. Consequently, the article substantiates the necessity of incorporating the right to disconnect into the Labour Code of the Republic of Kazakhstan as a mechanism for fulfilling the state's international obligations and preventing new occupational risks linked to digitalization. To assess potential pathways for such legislative inclusion, the experience of France, Portugal, Italy, Luxembourg, and Australia-where the right to disconnect has already been legally recognized-is analyzed.

Keywords: occupational safety, digitalization, right to disconnect, international law, International Labour Organization, labour legislation.

Қазақстан Республикасында цифрландырудың стратегиялық бағыты жағдайында еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету: халықаралық-құқықтық негіздері мен ажырау құқығын іске асырудың перспективалары

Арлан Алмасұлы

Заң ғылымдарының магистрі,

Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институтының бас ғылыми қызметкері,

Астана, Қазақстан.

e-mail: almassuly.arlan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0230-2657

Андатпа: Цифрландырудың жаңа стратегиялық бағыты мен оның еңбек нарығына ықпалын ескере отырып, мақалада еңбек қауіпсіздігі жүйесін жаңа еңбек нысандарына және цифрландыру үдерісіне ілеспе тәуекелдерге бейімдеу қажеттілігі айқындалады. Зерттеуде еңбек қауіпсіздігі жүйесінің заманауи элементі ретінде «ажырау құқығын» талдауға ерекше назар аударылады. Бұл құқық еңбек міндеттері мен қызметкердің жеке уақыты арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етудің маңызды тетігі ретінде сипатталады. Сондай-ақ аталмыш құқық жөніндегі халықаралық көзқарастар мен мемлекетаралық органдардың ұстанымдары зерделеніп, оның қызметкерлердің физикалық және психикалық денсаулығын қамтамасыз етудегі маңыздылығы айқындалады. Нәтижесінде осы құқықты Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде заңнамалық тұрғыда бекітудің қажеттілігі негізделеді. Мұндай шара халықаралық міндеттемелерді іске асыру мен цифрландыру үдерісінен туындайтын жаңа кәсіби тәуекелдердің алдын алу құралы ретінде қарастырылады. Ажырау құқығын заңнамалық тұрғыдан бекітудің ықтимал тәсілдерін айқындау мақсатында Франция, Португалия, Италия, Люксембург және Австралияның тәжірибесі талданды.

Түйін сөздер: еңбек қауіпсіздігі, цифрландыру, ажырау құқығы, халықаралық құқық, Халықаралық еңбек ұйымы, еңбек заңнамасы.

Охрана труда в контексте стратегического курса на цифровизацию в Республике Казахстан: международно-правовые основы и перспективы имплементации права на отключение

Алмасулы Арлан

Магистр юридических наук,

Ведущий научный сотрудник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан,

Астана, Казахстан

e-mail: almassuly.arlan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0230-2657

Аннотация: Учитывая новый стратегический курс на цифровизацию и ее влияние на рынок труда, в статье обозначается необходимость адаптации системы охраны труда к новым формам занятости и возникающим рискам. Особое внимание в настоящем исследовании уделено анализу права на отключение как современного элемента системы охраны труда в эпоху цифровизации, обеспечивающего баланс между трудовыми обязанностями и личным временем работника. Изучаются международные подходы и позиции межгосударственных органов по данному праву, на основе которых выявляется его значимость для обеспечения физического и психического здоровья работников. Как следствие, обосновывается необходимость законодательного закрепления данного права в Трудовом кодексе Республики Казахстан как одного

из механизмов реализации международных обязательств государства и профилактики новых профессиональных рисков, связанных с цифровизацией трудовой деятельности. В целях выработки возможных подходов к законодательному закреплению права на отключение проанализирован зарубежный опыт Франции, Португалии, Италии, Люксембурга и Австралии.

Ключевые слова: охрана труда, цифровизация, право на отключение, международное право, Международная организация труда, трудовое законодательство.

Introduction.

In his most recent Address to the Nation (dated 8 September 2025), the President of the Republic of Kazakhstan emphasized that the rapid development of artificial intelligence and digital technologies has a profound impact on people's worldview and way of life, thereby creating an evident need for the digital transformation of the state. The Head of State underlined that there is no alternative to this process and that any delay in its implementation may entail serious consequences. Based on this premise, the President set a strategic objective - to transform Kazakhstan into a fully digital nation within the next three years.

This strategic course sets before many sectors the task of decisive adaptation to the process of digitalization. The system of occupational safety is no exception, since digitalization directly influences the transformation of the labour market. It is expected, for example, that digitalization will lead to the further spread of informal forms of employment, which include, in particular, teleworkers, self-employed individuals providing services through digital platforms (gig workers, crowdworkers), as well as persons engaged in hybrid formats of work. The likelihood of such trends increasing in the near future-along with broader structural changes in the labour market and occupational safety issues linked to digitalization-is also suggested by the statement of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan that more than three million citizens are expected to be employed by 2030. As the Head of Government noted, "to comprehensively address employment issues, the labour market will undergo transformation, including through the active introduction of digital solutions across various sectors of the economy.

The risks associated with digitalization, which affect all workers in general and particularly those engaged in informal employment, are characterized by a specific range of occupational hazards that differ from traditional industrial dangers. Among these are ergonomic risks-such as prolonged static postures, visual strain, and musculoskeletal disorders-especially prevalent among so-called office employees whose work involves extended periods in front of display screens. In addition, there are digital risks common to all workers, including overwork resulting from the possibility of performing tasks both at the workplace and at home, as well as the need for constant availability driven by digital communication technologies.

Thus, it becomes evident that, in light of the new strategic course and the recognition of digitalization as a major technological and socio-economic challenge,

there is an objective need for a comprehensive understanding of all emerging risks, their proper legal qualification, and the development of corresponding preventive mechanisms.

One of the most pressing issues that has become increasingly significant in the context of digitalization is the implementation of the “right to disconnect” - the guaranteed ability of an employee to refrain from performing work-related tasks or engaging in professional communications outside established working hours without the risk of negative consequences from the employer. Under digitalization, the boundaries between work and personal life have become increasingly blurred, as advanced communication technologies allow - and, in many cases, encourage - employers to expect workers to remain available and to perform tasks after official working hours, particularly in occupations compatible with remote work. This situation often results in excessive working hours and stress caused by the need to stay constantly connected, even during personal time. Therefore, ensuring the right to disconnect becomes an essential element of the modern occupational safety system, and given that current labour legislation does not yet provide for this right, its introduction is more relevant than ever.

Materials and methods.

The study is based on an analysis of the provisions of current labour legislation and international legal instruments, including the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the conventions of the International Labour Organization. In addition, official data from the Bureau of National Statistics and the Center for the Development of Labour Resources were used, along with scholarly works and analytical reports of international organizations and foreign researchers.

The methodological framework of the study includes formal legal and comparative legal analysis, allowing for the comparison of national and international approaches as well as the examination of foreign experiences in France, Portugal, Italy, Luxembourg, and Australia.

The research also employed the use of artificial intelligence tools, in particular ChatGPT, for the translation of selected text fragments and grammatical refinement.

Results and Discussion.

The current labour legislation of the Republic of Kazakhstan does not explicitly contain the concept of the “right to disconnect.” Nevertheless, its substance can be partially derived from the provisions regulating normal working hours and the limitation of overtime, as established in the Labour Code of the Republic of Kazakhstan.

According to Article 68 of the Labour Code, the normal duration of working time shall not exceed forty hours per week. Article 71 further provides that the daily duration of work (or work shift) may not exceed eight hours under the standard forty-hour weekly schedule.

Work performed beyond the established schedule is regarded as overtime. According to Article 77 of the Labour Code, overtime refers to work carried out at the initiative of the employer beyond the normal duration of working time. Pursuant to Article 78 of the Labour Code, overtime shall not exceed two hours per day for each employee (or one hour in the case of heavy, hazardous, or dangerous work). The total duration of overtime work is limited to twelve hours per month and one hundred and twenty hours per year. It is also expressly provided that engaging employees in overtime work or work on rest days is permitted only with the written consent of the employee, except in cases expressly provided for in paragraph 2 of Article 77 (Labour Code of the Republic of Kazakhstan, 2015).

Thus, the provisions of the Labour Code of the Republic of Kazakhstan on the duration of working hours and overtime serve as a functional basis pursuing objectives similar to those underlying the “right to disconnect.” However, these provisions do not embody the core of this right: they do not establish an employee’s subjective right to non-involvement in electronic communications outside working hours, nor do they impose on employers an obligation to define clear “digital boundaries” within the organization of work. Moreover, there is no presumption that post-work communications are to be counted as working time or overtime, nor are there any specific mechanisms to protect employees from adverse consequences in the event they refuse to remain available beyond their established schedule. In the context of digitalization, this results in the emergence of legal “grey zones” where actual post-work communication remains invisible to legal regulation and compensation mechanisms.

Meanwhile, it should be noted that in 2021, within the framework of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to the Labour Code of the Republic of Kazakhstan on Improving the Legal Regulation of Remote Work,” one of the most significant provisions was introduced into labour legislation - a norm largely similar in substance to the “right to disconnect” and based on the same principles discussed above. Specifically, paragraph 3 of clause 5 of Article 138 of the Labour Code stipulates that “The employer (receiving party) shall not require the employee to remain available outside working hours, except in cases provided for by paragraph 2 of Article 77 and Article 86 of this Code.” However, as can be seen, the scope of this provision is limited exclusively to remote workers, which significantly narrows its practical application (Law of the Republic of Kazakhstan, 2021)

Although, according to official data from the Bureau of National Statistics, the number of remote workers in Kazakhstan increased by 18.6% over the past year-making this segment one of the most rapidly growing forms of employment-it should be noted that the total number of employees engaged in remote work currently amounts to only 51.6 thousand people, representing approximately 0.55% of the total employed population (9.3 million).

At the same time, the group of individuals who are in practice exposed to the same risks and challenges as remote workers is significantly broader. This includes specialists whose professional activities are closely linked to digital technologies and

who are capable of performing their job functions beyond the physical workplace. In Kazakhstan, at least 2 million people (21.5% of the employed population) work in sectors where the use of digital devices and online platforms enables them to continue performing work-related tasks outside regular working hours and, in many cases, from home (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2024).

Overall, the total number of workers who continue to perform their professional duties after the end of the official working day, or who combine their primary employment with additional activities through digital platforms, may substantially exceed the official figures. It is difficult to determine the exact number of such individuals due to the very nature of digital employment: a significant part of it takes place outside formal labour relations, is not reflected in employers' reporting, and often assumes a hybrid or informal character, constituting a form of "hidden" employment.

Thus, although the amendments introduced in 2021 address an area conceptually similar to the "right to disconnect," they unfortunately apply to a limited group of subjects - both from a legal standpoint (exclusively remote employees) and in practical terms (whose share constitutes less than 1% of the total employed population). At the same time, the number of workers potentially vulnerable to violations of established working time and rest regimes - that is, those who, at the request of their employer or due to production needs, continue performing job-related tasks beyond regular working hours - is incomparably higher than the official number of employees engaged in remote work.

In view of this, the definition and legislative consolidation of the "right to disconnect" in the Labour Code of the Republic of Kazakhstan appear not only reasonable but also a necessary step. At the same time, the provisions of Article 138 may be regarded as the first successful legislative attempt to shape the corresponding legal institution, which requires further development and an expansion of its scope of application.

For this purpose, it is useful to turn to the practice of foreign countries. In this regard, the example of France is particularly noteworthy. The French concept of the "right to disconnect" represented a pioneering attempt at legal regulation in the field of occupational safety and health, developed in response to the increasing duration of working hours caused by the advancement of digital technologies and the growing prevalence of remote communication. The concept originated in a decision of the Labour Chamber of the French Court of Cassation dated 2 October 2001 (No. 99-42.727), which for the first time addressed the issue of protecting employees from excessive availability.

Subsequently, a key role was played by the report of Bruno Mettling "Digital Transformation and Life at Work" (*La transformation numérique et la vie au travail*, prepared at the request of the Ministry of Labour, Employment, Vocational Training and Social Dialogue, September 2015), which substantiated the need for legislative mechanisms to protect employees' personal time. As a result, amendments were introduced to Article L. 2242-8 of the French Labour Code, granting employees the right to "disconnect" from work outside established working hours, thereby legally

enshrining the balance between professional duties and private life (Article L. 2242-8 of the French Labour Code).

In Luxembourg, the approach to establishing the right to disconnect proved to be more detailed: the Law of 28 June 2023 stipulated that this right must be implemented in workplaces employing more than fifteen workers, thereby institutionalizing it within corporate practice.

In Portugal, Law No. 83/2021 of 6 December 2021 (which entered into force on 1 January 2022) amended the regulation of telework in the Labour Code by explicitly imposing on employers the obligation to refrain from contacting employees outside their normal working hours.

Notably, as a result of such national practices, the European Union took the issue into consideration, and already in 2020 the Committee of the European Parliament, in its report, recommended the adoption of a directive on the right to disconnect, justifying this initiative by the need to counteract the emerging culture of “permanent availability,” which poses a significant threat to workers’ health.

In 2023, the European Law Institute (ELI) introduced the project “Guiding Principles on Implementing Workers’ Right to Disconnect,” which sets out ten principles for the practical implementation of this right. Among them are the protection of employees from adverse consequences when refusing to engage in communication outside working hours, the employer’s obligation to ensure that workers are properly informed about the limits of their availability, and the extension of the right’s scope to include self-employed and other non-standard workers. Shortly thereafter, the European Union adopted the Declaration on Digital Rights and Principles, in which the right to disconnect was explicitly recognized as an essential element of decent working conditions in the digital environment.

At the same time, the development of the right to disconnect as a means of safeguarding workers’ freedom and autonomy is not confined to the continental European legal tradition. A notable example is Australia, where in 2023 Section 333M of the Fair Work Act was amended to include a provision establishing this right and providing concrete mechanisms for its enforcement. Under this provision, “an employee may refuse to monitor, read or respond to contact (or attempted contact) from their employer outside working hours, provided that the refusal is not unreasonable” (Fair Work Act, 2009).

The Australian model is distinguished by several important features that expand the scope of the right to disconnect:

- it applies not only to contact initiated by the employer but also to communications from colleagues and third parties (Section 333M(2));
- it establishes five criteria for determining whether an employee’s refusal to respond is “unreasonable” (Section 333M(3));
- it provides legal protection mechanisms both through the system of “workplace rights” (allowing employees to challenge adverse actions under Section 342 of the Act) and within the broader framework of occupational health and safety legislation.

Thus, the right to disconnect is recognized in various countries, not only within Europe, as a crucial instrument for protecting workers' health and safety from the risks associated with the culture of being "always connected." At the same time, it reinforces individual autonomy by ensuring that employees enjoy the freedom and opportunity to lead a full personal life beyond working hours.

In recent years-particularly since the onset of the COVID-19 pandemic-international organizations, including the International Labour Organization (ILO) and the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), having more clearly observed in practice the diverse aspects of work mediated by digital technologies, have increasingly emphasized the need to adapt national occupational safety systems to the challenges of the digital era, drawing attention to the aforementioned risks.

In this context, the International Labour Organization (ILO) has, in recent years, increasingly incorporated direct references to the "right to disconnect" and to the risks associated with so-called "digital availability" into its guidelines and analytical reports. For instance, in its practical guide "Teleworking during the COVID-19 Pandemic and Beyond" (2020), particular emphasis was placed on the importance of maintaining boundaries between work and personal time, ensuring employees' so-called time sovereignty, and preventing overwork - a phenomenon that becomes especially common in remote work arrangements.

In its subsequent report "Telework and the Right to Disconnect" (2021), the ILO for the first time at the level of an international organization explicitly employed the term "right to disconnect." It is understood as the guaranteed ability of a worker to refrain from responding to work-related messages, calls, or other forms of electronic communication outside established working hours, without the risk of facing any adverse consequences from the employer. In this way, the ILO effectively laid the foundation for the international recognition of this concept as an essential component of occupational safety and health in the digital era.

The development of this concept stems from the foundations laid by the key ILO conventions. Although the term "right to disconnect" is not explicitly enshrined in ILO instruments - which is understandable, given that most of them were adopted long before the digital era - these documents nevertheless contain provisions from which the modern understanding of this right derives.

Foremost among them are Convention No. 1 on Working Hours (1919), which established the fundamental principle of limiting the duration of the working day and working week, and Convention No. 155 on Occupational Safety and Health (1981), which defines health not merely as the absence of disease but as a state of physical and mental well-being (Convention No. 155, 1981).

In turn, a similar provision is reflected in Article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), which guarantees every worker the right to just and favourable conditions of work, including reasonable limitation of working hours and the provision of periodic rest. Likewise, Article 12 of the Covenant proclaims the right of everyone to the highest attainable standard of physical and

mental health, which, in the labour context, implies the necessity of organizing work in a manner that prevents the harmful effects of excessive workload and stress factors (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966).

From this entire body of international obligations, it follows that the state must guarantee workers a genuine opportunity for rest, recovery, and the maintenance of their health. In the digital era-marked by the blurring of boundaries between work and personal life and by constant accessibility through electronic means of communication-these classical guarantees acquire a new dimension and are transformed into the requirement “not to be permanently available,” which essentially constitutes the foundation of the right to disconnect.

Thus, although the term “right to disconnect” was not originally employed in the core universal treaties, the body of Kazakhstan’s international obligations under the ILO and the ICESCR, together with the evolving foreign and regional practice of the European Union, allows one to conclude that this right represents one of the most important modern expressions of guarantees already enshrined in international law - namely, the right to rest, the limitation of working hours, and the protection of workers’ health. In this regard, its institutionalization in national legislation appears not only timely but also a logical response to the global challenges of the digital era.

In this context, the following measure appears feasible:

With regard to Article 1 (“Definitions”), it is proposed to introduce the term right to disconnect, defined as follows:

“The right to disconnect is the guaranteed ability of an employee to refrain from performing work-related tasks and engaging in professional communications outside working hours without the risk of adverse consequences.”

With respect to Article 84 (“Rest time”), a separate provision similar to those adopted in France and Portugal could be introduced, for example:

“An employee has the right to disconnect - that is, the right not to respond to calls, messages, or other electronic communications from the employer, colleagues, or third parties related to the performance of work duties outside established working hours, except in cases provided for by the employment contract or by law.”

References

1. Labour Code of the Republic of Kazakhstan (2015). Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> (Accessed: 5 October 2025).
2. Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to the Labour Code of the Republic of Kazakhstan on Improving the Legal Regulation of Remote Work” (2021). Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000061/history> (Accessed: 1 October 2025).
3. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan (2025). Available at: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empty-unempl/publications/335756/> (Accessed: 2 October 2025).

4. Article L. 2242-8 of the French Labour Code (2018). Available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037389692 (Accessed: 3 October 2025).

5. Fair Work Act (2009). Available at: <https://www.legislation.gov.au/C2009A00028/latest/versions> (Accessed: 5 October 2025).

6. Convention No. 155 on Occupational Safety and Health (1981). Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000007> (Accessed: 5 October 2025).

7. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966). Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000087> (Accessed: 5 October 2025).

Received: 14.09.2025. Accepted: 18.09.2025. Available online: 30.09.2025.

MPHTI 10.59.01

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-18-26>

Legal aspects of sustainable water governance for achieving sustainable development goals, with a focus on Central Asia

Karlygash B. Baiganatova

doctorate student of the International Law Department, Law Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: baiganatova_kb_1@enu.kz
ORCID: 0009-0002-9490-2795

Abstract: Water governance is a key issue requiring international cooperation. This article examines the role of international water law and the Sustainable Development Goals (SDGs) in sustainable water management. Particular attention is paid to the provisions of the 1992 Helsinki Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes and the 1997 UN Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, as well as to the legal and institutional challenges of equitable and sustainable use of transboundary basins within the framework of the SDGs. The current state of regional cooperation is analysed using the example of the Chu and Talas river basins in Central Asia. Reforms are proposed to bring the region's national legal systems into line with the norms and principles of international law and the requirements of SDG 6 in order to improve sustainable water management.

Key words: water resources management; transboundary cooperation; international water law; Sustainable Development Goals; Helsinki Convention; UN Convention on Watercourses; Central Asia.

Халықаралық қылмыстық соттың қызметіндегі кінәлі екендігі туралы шешімдер мен өзге де шешімдерге шағымдану институты

Карлыгаш Б. Байганатова

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Заң факультетінің халықаралық құқық кафедрасының докторанты
Астана, Қазақстан
e-mail: baiganatova_kb_1@enu.kz
ORCID: 0009-0002-9490-2795

Андатпа: Су ресурстарын басқару халықаралық ынтымақтастықты қажет ететін басты мәселе болып табылады. Бұл мақалада халықаралық су құқығы және су ресурстарын тұрақты басқару саласындағы халықаралық су құқығы мен

тұрақты даму мақсаттарының (SDG) рөлін қарастырады. 1992 жылғы Хельсинки трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану туралы ережеге, сондай-ақ БҰҰ-ның халықаралық су ағындарын навигациялық емес пайдалану заңдары туралы заңнамаға, сондай-ақ SDGS аясында шекарааралық су ағындарын әділ және тұрақты пайдалануға арналған заңнамалық мәселелерге ерекше назар аударылады. Шу және Талас өзенінің бассейнінің мысалын Орталық Азиядағы қолданыстағы, аймақтық ынтымақтастықтың қазіргі жағдайы талданады. Реформалар облыстың ұлттық құқықтық жүйелерін халықаралық құқық нормаларына және қағидаттарына және су ресурстарын тұрақты басқаруды жетілдіру мақсатында халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаттарына және 6 талаптарына сәйкестендіру ұсынылады.

Түйінді сөздер: су ресурстарын басқару; шекаралық ынтымақтастық; Халықаралық су құқығы; Тұрақты даму мақсаттары; Хельсинки конвенциясы; БҰҰ су ағындары туралы конвенция; Орталық Азия.

Правовые аспекты устойчивого управления водными ресурсами для достижения целей устойчивого развития с акцентом на Центральную Азию

Карлыгаш Б. Байганатова

докторант кафедры международного права юридического факультета Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан

e-mail: baiganatova_kb_1@enu.kz

ORCID: 0009-0002-9490-2795

Аннотация: Управление водными ресурсами является ключевым вопросом, требующим международного сотрудничества. В данной статье рассматривается роль международного водного права и Целей в области устойчивого развития (ЦУР) в устойчивом управлении водными ресурсами. Особое внимание уделяется положениям Хельсинкской конвенции 1992 года о защите и использовании трансграничных водотоков и международных озер и Конвенции ООН 1997 года о праве несудоходного использования международных водотоков, а также правовым и институциональным проблемам справедливого и устойчивого использования трансграничных бассейнов в рамках ЦУР. На примере бассейна рек Чу и Талас в Центральной Азии анализируется текущее состояние регионального сотрудничества. Предлагаются реформы, направленные на приведение национальных правовых систем региона в соответствие с нормами и принципами международного права и требованиями ЦУР 6 в целях улучшения устойчивого управления водными ресурсами.

Ключевые слова: управление водными ресурсами; трансграничное сотрудничество; международное водное право; Цели устойчивого развития; Хельсинкская конвенция; Конвенция ООН о водотоках; Центральная Азия.

Introduction

The legal regulation of fresh water has a long history. Water law has been shaped and transformed over several thousand years. In different historical periods, social, economic and political factors have influenced not only the norms of water law, but also the ways in which water relations are regulated. Today, *a fortiori*, freshwater scarcity is becoming a serious global problem, exacerbating fragmentation and fundamental contradictions in international water law. A significant portion of the world's freshwater resources — about 60% — flows through more than 260 transboundary river basins that divide two or more countries. This spatial distribution requires the application of co-management approaches based on international legal and institutional frameworks to prevent conflicts and promote sustainable use (UNECE, 2021).

The 2030 Agenda for Sustainable Development (UN, 2015) foregrounds water management under Sustainable Development Goal 6 (SDG 6), which promotes universal access to clean water and sanitation and stresses integrated water resources management (IWRM) and transboundary cooperation. Achieving SDG 6 target 6.5 on IWRM is particularly relevant for shared watercourses, focusing on equitable, reasonable use, and preventing significant harm, as emphasized in seminal international treaties such as the 1992 Helsinki Convention and the 1997 UN Watercourses Convention (UN, 1997).

The purpose of this article is to analyse the interaction between international water law and the SDGs in the context of transboundary water management. The article examines the impact of international legal norms on transboundary cooperation and considers institutional issues through the prism of Central Asia, a region characterised by acute water scarcity. Particular attention is paid to the Amu Darya and Syr Darya basins, which supply vital water resources to several Central Asian states. Attention is also paid to successful cross-border cooperation in the Chu and Talas river basins, which is the result of coordinated work by international organisations and the central authorities of individual states in the region.

This paper also examines case of the Aral sea basin, as well as Gabčíkovo-Nagymaros' case.

The study uses doctrinal legal analysis and institutional assessment to identify gaps in water resource management and opportunities for reforms that would bring international law into line with the SDG principles in the field of water resource management.

Materials and Methods

This study adopts a doctrinal legal research methodology to critically analyze international treaties, legal principles, policy documents, and institutional reports relevant to transboundary water governance and the Sustainable Development Goals (SDGs). Primary legal sources reviewed include the 1992 Helsinki Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, the 1997

UN Watercourses Convention, and case law from international judicial bodies such as the International Court of Justice (ICJ).

A comparative analysis method is used to assess *collisio statutorum* - the alignment and disparities between international legal standards and regional governance frameworks, especially within Central Asia. The institutional analysis focuses on governmental and intergovernmental organizations.

Sources also include reports and publications by the United Nations Development Programme (UNDP), UNECE, the World Bank and regional development programmes such as the Central Asian Water and Energy Programme (CAWEP). The study identified legal and institutional gaps by comparing doctrines and empirical data on law enforcement practices, compliance with fundamental *placita juris*, and cooperation.

This article also uses a comparative table showing the involvement of Central Asian countries in the implementation of the SDGs.

This mixed approach allows for the identification of problems and opportunities for reform in the field of effective transboundary water management based on SDG principles.

Results and Discussion

The basis for transboundary water resource management is laid down in key international legal documents promoting basic principles such as equitable use, no significant harm, cooperation and sustainable management. The Helsinki Convention of 1992, adopted under the auspices of the UNECE (UNECE, 1992), is the first treaty to promote integrated management at the basin level, including environmental protection measures. It requires parties to consult and negotiate in good faith on water management issues, exchange data and avoid causing transboundary harm. The 1997 UN Convention on Watercourses further codifies customary international law – *jus non scriptum* – regarding transboundary watercourses worldwide. It enshrines principles such as equitable and reasonable use, the obligation not to cause significant harm, and mechanisms for the peaceful settlement of disputes. The Convention obliges states to cooperate through notifications of planned actions, regular information exchange, and negotiations to resolve conflicts. The International Court of Justice's decision in the *Gabčíkovo-Nagymaros* case enshrined the principles of sustainable development and equitable use as *jus cogens* at the international level (ICJ, 1997). This is largely consistent with the SDG 6 agenda, in particular target 6.5, which provides for integrated water resources management and the strengthening of transboundary cooperation. However, despite advances in international legal regulation, many transboundary basins lack binding institutional mechanisms or have gaps in their application, which limits the effectiveness of international agreements on the sustainable use and management of watercourses.

The SDG Declaration introduced a normative imperative and created political momentum for improving water governance. SDG 6 directly targets sustainable water management, including transboundary cooperation and fundamental human rights such

as the right to life, the right to health, and the right to access drinking water and sanitation. The goals require strengthening policy measures, regulatory institutions, improving data monitoring, and active cooperation among all stakeholders. SDG 16's focus on peace, justice and accountable institutions aims to support governance reforms that are critical for the peaceful management of shared resources (UNDP, 2021).

However, a significant proportion of transboundary basins, particularly outside Europe, rely on non-binding political agreements or informal cooperation mechanisms rather than detailed and enforceable legally binding treaties. This divergence in approaches reflects geopolitical realities, the sensitivity of sovereignty issues, and asymmetrical power relations between riparian states, which complicate treaty negotiations (World Bank, 2020).

The Amu Darya and Syr Darya river basins in Central Asia, which include Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan, are vital sources of water for agriculture, energy and livelihoods. These rivers flow into the Aral Sea, which has become an ecological disaster zone as a result of intensive water abstraction. Excessive irrigation during the Soviet era led to a 90% reduction in water volume, destroying livelihoods and biodiversity. (Micklin, 2007).

As noted by the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, "The drying up of the Aral Sea and the desertification of its territory cannot but cause concern. The territory affected by the ecological disaster should be reclaimed. In addition, it is important to use the water resources of transboundary rivers efficiently. To this end, water-saving technologies need to be applied more widely." Currently, the introduction of water-saving technologies and the development of water infrastructure will allow additional volumes of water to be directed to the Northern Aral Sea and will also help to develop agriculture in the region.

Established in the early 1990s, the Interstate Commission for Water Resources Coordination (ICWRC) and the International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS) are official regional institutions that coordinate water resources management and support cooperation. These organisations facilitate technical coordination, provide advice on disputes and coordinate distribution plans. However, they have no binding legal force, relying instead on political goodwill and consensus – i.e. *comitas nationum ab reciprocum utilitatem*.

Despite efforts under the Aral Sea Basin Programme, there is still weak law enforcement and competing national agendas. A rights-based approach could rethink the basin as a shared environmental asset requiring joint protection rather than resource exploitation (Kulenbekov, Z.E. and Asanov, B.D., 2021).

It is noteworthy that Kazakhstan and Uzbekistan have ratified the Helsinki Convention, but Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan have not acceded to key global water treaties, leading to legal heterogeneity and weakening regulatory integration of transboundary water management in the region (UNECE, 2021).

A comparative analysis (See Table 1) shows the evolution of SDG implementation in Central Asia. Kazakhstan and Uzbekistan demonstrate the greatest compliance with SDG principles, having launched processes to institutionalise SDG

implementation, introduce participation mechanisms, and integrate sustainable development norms and principles into their legislation. Kyrgyzstan shows progress at the legislative level, but the mechanism for ensuring compliance with the SDGs has not yet been defined. Tajikistan also demonstrates a commitment to actively integrating the SDGs, but cooperation on water management is still limited. Turkmenistan continues to pursue a strategy of limited integration of sustainable development principles in the implementation of the SDGs at the national legislative level.

Table 1. Water Governance and SDG Alignment in Central Asia

Country	Water Legislation	Alignment with SDG 6 & SDG 16	Helsinki Convention Status
Kazakhstan	Water Code 2025	High – IWRM, basin councils, participation. Strong institutional mechanisms (transboundary cooperation, national policy dialogues), legal frameworks being modernized. Active alignment with both SDG 6 and SDG 16 thematic components	Party ✓
Kyrgyzstan	Water Cod 2025	Moderate - policy institutional progress; enforcement, participation or transparency aspects are still weaker.	Not a party —
Tajikistan	Water Code 2020	Moderate – hydropower focus, limited participation in transboundary cooperation	Not a party —
Turkmenistan	Water Code 2016	Low – governance appears centralized, less public participation and transparency; weak legal enforcement or stakeholder engagement.	Not a party —
Uzbekistan	Water Law 2025 (will come into force on 31.10. 2025)	High – reform-oriented, IWRM integration. Significant reforms, clear strategic documents (water security policy, water law revisions), active alignment with both SDG 6 and SDG 16 thematic components.	Party ✓

Problems include sovereignty issues that limit treaty adoption, insufficient data sharing, and increasing water scarcity due to climate change, population growth, and other anthropogenic factors. Any tension between countries located upstream and downstream of rivers makes it particularly difficult to manage the relationship between water and energy resources (Libiszewski, 2014).

In this regard, the SDGs, through the promotion of agendas and technical assistance programmes such as the Central Asian Water and Energy Programme

(CAWEP), contribute to constructive political dialogue and sustainable water management by countries in the region. These efforts clearly support the harmonisation of water legislation with international norms and principles and can also contribute to progress in establishing a binding framework for regional cooperation (World Bank, 2020).

Therefore, ergo, we see a need to bring the legal systems of individual states into line with international law in order to successfully implement the SDGs and transboundary cooperation in the region.

Transboundary water governance has been successfully implemented through the Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Kyrgyz Republic on the use of water management facilities of interstate use on the Chu and Talas rivers, which is one of the most advanced examples of bilateral cooperation in the region (2000).

This agreement regulates the operation, maintenance and cost allocation of shared hydraulic structures such as reservoirs and drainage channels. It establishes the principle that the use of joint facilities should be mutually beneficial and equitable, in line with customary obligations under international water law, such as equitable and reasonable use and the obligation not to cause significant harm (McCaffrey, 2019). The agreement also stipulates that maintenance costs are to be shared proportionally to the volume of water received by each state, ensuring financial fairness and promoting long-term sustainability (UNDP, 2023).

The Chu and Talas rivers, which originate in the mountains of Kyrgyzstan and flow all the way to the desert sands of Мойынқұм in Kazakhstan, represent shared water resources that are essential for agriculture, energy production and ecosystem integrity in both countries. To address the legal, technical and environmental aspects of shared water resources, the two countries have developed a comprehensive framework of agreements and institutional mechanisms to promote equitable and sustainable governance (UNECE, 2022).

The basis for this cooperation is the Strategic Action Programme for the Chu and Talas River Basins (2022–2030), developed with the support of the United Nations Development Programme (UNDP) and the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). The programme establishes a coordinated strategy for maintaining the sustainability of river basins, integrating water quality management, water quantity regulation and ecosystem conservation. In line with the principles of the Sustainable Development Goals (SDGs), the programme also emphasises bilateral monitoring, climate change adaptation and the protection of aquatic biodiversity.

At the institutional level, cooperation is carried out through the Chu-Talas Water Resources Management Commission, established in 2006 to implement bilateral agreements. The Commission acts as a permanent joint body responsible for data exchange, technical coordination and monitoring of the basin's condition. It also facilitates dialogue on adaptation measures, infrastructure investments and responses to emergencies related to floods or droughts. In practice, the Commission functions as one of the first examples of effective transboundary water management in Central Asia,

demonstrating that legally binding and institutionally coordinated cooperation is possible and beneficial in a region characterised by acute water scarcity. (Wouters & Vinogradov, 2020).

Together, the Strategic Action Programme, the bilateral agreement and the Chu-Talas River Basin Commission constitute a multi-level governance model that links legal norms, policy planning and institutional practice. This model not only aligns with the SDGs but also provides a replicable framework for other Central Asian states seeking to balance sovereignty, development, and the management of shared resources.

Conclusions

Despite the positive trend towards the gradual introduction of international law norms and principles within the framework of sustainable development goals in Central Asian countries, progress continues to be hampered by legal fragmentation, the lack of strong enforcement mechanisms and, in some cases, sovereignty issues. Nevertheless, the SDGs offer a pragmatic platform for harmonising the legislation of countries in the region and aligning policy courses, including in the field of transboundary water regulation.

The transition to sustainable and equitable water management will depend on the implementation and ratification of international jus cogens legal norms, as well as the incorporation of SDG principles into national legislation and policy instruments.

We believe that accession to the Helsinki Convention and its ratification by all Central Asian states will serve to harmonise contemporary norms of international law and sustainable development goals, as well as their integration into the national legislation of countries in the region.

In addition, it is necessary to continue international support for the sustainable use and management of transboundary water resources, ensure greater data transparency and involve all stakeholders in these processes.

The proposed reforms should facilitate the transition from soft law instruments to constructive cooperation based on norms and rules enshrined in international law, thereby promoting sustainable development in the region.

References

1. Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Kyrgyz Republic on the use of water management facilities of interstate use on the Chu and Talas rivers dated 21 January 2000. (2000) Adilet.zan.kz. Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000301_ (Accessed: 10 October 2025).
2. International Court of Justice (ICJ) (1997) Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, ICJ Reports 1997.
3. Libiszewski, S. (2014) Water in Central Asia: Enhancing regional cooperation. Friedrich Ebert Stiftung. Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/10901.pdf> (Accessed: 10 October 2025).

4. McCaffrey, S. (2019) *The Law of International Watercourses*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
5. Micklin, P. (2007) 'The Aral Sea disaster', *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 35, pp. 47–72.
6. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (1992) *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*. Available at: <https://unece.org/environment-policy/water> (Accessed: 8 October 2025).
7. United Nations (UN) (1997) *UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*. Available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf (Accessed: 7 October 2025).
8. United Nations (UN) (2015) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Available at: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Accessed: 7 October 2025).
9. United Nations Development Programme (UNDP) (2021) *SDG 6 Synthesis Report 2021 on Water and Sanitation*. Available at: <https://www.undp.org/publications/sdg6-synthesis-report-2021-water-and-sanitation> (Accessed: 8 October 2025).
10. United Nations Development Programme (UNDP) (2023) *Strategic Action Programme for the Chu and Talas River Basins 2022–2030*. Bishkek: UNDP.
11. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2021) *Water and Sustainable Development: Review of the status and water-related SDG indicators*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. Available at: https://unece.org/DAM/env/water/publications/Water_SDG_report_2021.pdf (Accessed: 7 October 2025).
12. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2022) *Cooperation between Kazakhstan and Kyrgyzstan on the Chu and Talas Rivers*. Geneva: UNECE.
13. Wouters, P. and Vinogradov, S. (2020) 'Water security in Central Asia: The legal and institutional dimension', *International Journal of Water Resources Development*, 36(3), pp. 345–362.
14. *Water Resource Management in Central Asia and Afghanistan: Current and Future Environmental and Water Issues* (2021) Edited by Kulenbekov, Z.E. and Asanov, B.D. Cham: Springer. Available at: https://www.researchgate.net/publication/362799689_Water_Resource_Management_in_Central_Asia_and_Afghanistan_Current_and_Future_Environmental_and_Water_Issues_Edited_by_Zheenbek_E_Kulenbekov_and_Baktyiar_D_Asanov (Accessed: 13 October 2025).
15. World Bank (2020) *Central Asia Regional Water Security Dialogue Report*. Available at: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/345678-central-asia-water-security> (Accessed: 9 October 2025).

Түсті: 12.09.2025 Мақұлданды: 16.09.2025 Онлайн қолжетімді: 30.09.2025

MPНТИ 10.87.27; 10.09.91

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-27-39>

Халықаралық құқық және Қазақстан Республикасының саяси қуғын-сүргін құрбандарының құқықтарын қорғау саласындағы құқығы

Абайділданов Ербол Мусинұлы

Заң ғылымдарының докторы,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының профессоры,

Астана, Қазақстан

e-mail: erbolabay@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2267-2540

Андатпа: Мақалада адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты тоталитарлық мемлекеттің заңсыз әрекеттерінен адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы халықаралық құқық пен Қазақстан Республикасының ішкі құқығының нормаларына талдау жасалған. 1920-50 жылдары Кеңес үкіметінің өз халқына қатысты жүргізген саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау саласындағы еліміздің заңнамасының дамуына шолу жасалды. Қуғын-сүргінге ұшырағандарды толық саяси-құқықтық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссияның құрылу себептері мен қызметінің кейбір нәтижелері, сондай-ақ осы тақырыпты одан әрі зерттеу міндеттері қарастырылған. Адам құқықтарын, оның ішінде заңсыз қуғын-сүргінге ұшырағандардың құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау мәселесі жаһандық сипатқа ие. Бұл заңгерлердің, тарихшылардың, этнографтардың, демографтардың, саясаттанушылар мен басқа да мамандардың зерттеулері үшін өзекті болып табылады, сондықтан ұсынылған мақала аясында осы ауқымды мәселенің кейбір аспектілері ғана талданады.

Түйін сөздер: репрессия, реабилитация, табиғи құқық, халықаралық құқық, адам құқығы, бала құқығы, ұлттық құқық, Қазақстан

International law and law of the Republic of Kazakhstan in the field of protecting the rights of victims of political repression

Abaideldinov Yerbol

Doctor of Law,

Professor of the Department of International Law of L.N. Gumilyov Eurasian National University,

Astana, Kazakhstan

e-mail: erbolabay@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2267-2540

Abstract: The article provides an analysis of the norms of international law and domestic law of the Republic of Kazakhstan in the field of ensuring and protecting human rights from unlawful actions of a totalitarian state in relation to human rights and freedoms. A review of the development of the country's legislation in the field of rehabilitation of victims of political repression carried out by the Soviet government in relation to its own people in the 1920-50s was carried out. The reasons for the creation and some results of the activities of the State Commission for the complete political and legal rehabilitation of the repressed, as well as the tasks for further study of this topic, are considered. The problem of ensuring and protecting human rights, including the rights of those illegally repressed, is global in nature. It is relevant for research by lawyers, historians, ethnographers, demographers, political scientists and other specialists, therefore, within the framework of the presented article, only some aspects of this extensive problem are analyzed.

Keywords: repression, rehabilitation, natural law, international law, human rights, children's rights, national law, Kazakhstan

Международное право и право Республики Казахстан в сфере защиты прав жертв политических репрессий

Абайдельдинов Ербол Мусинович

Доктор юридических наук,
профессор кафедры международного права Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева,

Астана, Казахстан

e-mail: erbolabay@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2267-2540

Аннотация: В статье дается анализ норм международного права и внутригосударственного права Республики Казахстан в сфере обеспечения и защиты прав человека от неправомерных действий тоталитарного государства в отношении прав и свобод человека. Проведен обзор становления законодательства страны в сфере реабилитации жертв политических репрессий, осуществленных советской властью по отношению к собственному народу в 1920-50-е годы. Рассмотрены причины создания и некоторые итоги деятельности государственной Комиссии по полной политической и правовой реабилитации репрессированных, а также задачи по дальнейшему изучению этой темы. Проблема обеспечения и защиты прав человека, в том числе прав незаконно репрессированных, имеет глобальный характер. Она актуальна для исследований юристов, историков, этнографов, демографов, политологов и других специалистов, поэтому в рамках представленной статьи проведен анализ только некоторых аспектов этой обширной проблемы.

Ключевые слова: репрессии, реабилитация, естественное право, международное право, права человека, права детей, национальное право, Казахстан

Кіріспе. Тоталитарлық режимдер мезгіл мезгілмен жер шарының түрлі аймақтарында туындап, өмір сүре отырып тек өз еліне ғана емес көршілер елдерге де есепсіз апаттар алып келуде.

20-ғасырдың бірінші жартысындағы саяси қуғын-сүргін және большевиктік режимнің билікті шектен тыс, бақылаусыз теріс пайдалануы, утопиялық идеялар мен тиімсіз экономикалық қатынастарды күштеп таңу, ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениеттердің жойылуы Еуразия кеңістігіндегі көптеген халықтардың дамуының табиғи бағытын өзгертіп, бұрынғы КСРО-ның барлық мемлекеттеріндегі халықтардың тағдырының бұзылып, сан миллиондап қырылуына алып келді.

Мақалада халықаралық құқықтың бірқатар нормалары мен халықаралық ұйымдардың жаппай қуғын-сүргін тақырыбына қатысты рөлі талданады. Бұл ішкі күштердің тарихтың белгілі бір кезеңдерінде билікті теріс пайдалануды тиімді және жедел тоқтатуға әрқашан қабілетті еместігімен байланысты. Саяси қылмыскерлер мен олар құрған тоталитарлық жүйе ұзақ уақыт бойы ішкі сот төрелігі үшін қолжетімсіз болып қала берді, бұл өз кезегінде олардың белсенді іс-әрекетіне үлкен үлес қосып, нәтижесінде құрбандар санының үнемі артып отыруына алып келіп соғады. Бұл жағдайда халықаралық қауымдастықтың ықпалы өте маңызды. Беделді халықаралық ұйымдар мен егемен мемлекеттердің саяси режимдеріне нақты ықпал ететін органдардың пікірлері мен шешімдері ұлттық заңнаманы жетілдіруге жәрдемдесуден бастап заңсыз қуғын-сүргінді тиімді тоқтатуға және жазықсыз құрбан болғандардың құқықтарын қалпына келтіру арқылы жағдайды жақсартып алады.

Талқылау. Адам құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың лайықты деңгейі мәселелерін ғалымдар мен саяси қайраткерлер ұзақ уақыттан бері көтеріп келеді. Кеңестік тоталитарлық мемлекет кезінде бірқатар құқық қорғаушылар, ғалымдар, азаматтық белсенділер билік пен қоғамды адам құқықтарын тиісті деңгейде қамтамасыз етуге шақырды. Осылайша, академик А.Д.Сахаров КСРО басшысы Л. И. Брежнев атына жазылған белгілі «Меморандумда» ең өзекті мәселелер қатарына алдымен саяси қуғын-сүргін мәселесін қосып, саяси тұтқындарға рақымшылық жасау қажеттігін; барлық сот істерін қараудың кең, іс жүзінде жариялылығын қамтамасыз ету; саяси, идеологиялық және діни негіздегі психиатриялық қуғын-сүргіннің жойылуы және т.б. мәселелерді жатқызды. Академик А.Д.Сахаров «адам құқығы үшін күрес- бейбітшілік пен адамзаттың болашағы үшін шынайы күрес» екеніндігін атап көрсетті (Сахаров А.Д., 1990: 128). Оның идеяларын кейіннен көптеген ресейлік ғалымдар мен белсенділер, сондай-ақ бұрынғы кеңестік республикалардың өзге де өкілдері ары қарай дамытты.

Тәуелсіздік жылдарында елімізде монографиялар, диссертациялар, мақалалар, баяндамалар т.б. түріндегі айтарлықтай ғылыми еңбектерді жарыққа шығарған бірқатар жетекші зерттеушілер шықты. Бұл ғалымдар мен басқа да мамандар кейіннен Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 24 қарашадағы Жарлығымен құрылған Қуғын-сүргін құрбандарын толық саяси-құқықтық ақтау жөніндегі комиссияның құрамына енді. Қуғын-сүргіннің нақты бағыттары бойынша жұмыс топтары, сондай-ақ республика бойынша өңірлік топтар құрылды. Олардың жұмысына белгілі ғалым, мемлекет, қоғам қайраткері, Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін мәселелерін ұзақ уақыт зерттеген С.А.Қасымов басқаратын Мемлекеттік комиссияның Жобалық кеңсесі әдістемелік және ұйымдастырушылық тұрғыда қолдау көрсетті.

Материалдар мен тәсілдер. Мақаланың негізін Қазақстан басшылығының саяси баяндамалары, Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияның материалдары (1920-1950 жылдар), халықаралық құқықтық актілер, ТМД-ның бірқатар елдерінің ұлттық заңнамалары, қазақстандық және шетелдік ғалымдардың зерттеу тақырыбына арналған еңбектері құрайды. Зерттеуде тарихи, диалектикалық, салыстырмалы құқықтық, аналитикалық, құқықтық герменевтика және т.б. әдістер қолданылады.

Зерттеу нәтижелері. Халықаралық және ұлттық құқық тоталитарлық режимнің салдарынан бұзылатын адамның «табиғи құқықтары» ұғымына көбірек сілтеме жасайды. Табиғи құқық идеялары Батыс Еуропа мен АҚШ-та 17-18 ғасырлардағы революциялар кезінде кеңінен таралды. Оның қазіргі түсіндірмесі бойынша бұл құқық Францияның Конституциясы – 1793 жылғы Адам және азамат құқықтарының Декларациясында тұжырымдалған. Құжаттың кіріспесі «адамның табиғи құқықтарын ұмыту және оларды елемеу адамзат бақытсыздықтарының бірден-бір себебі болып табылады» деген ережені қамтиды және Осы Декларация «Жоғары Тұлғаның алдында қасиетті және ажырамас құқықтар: теңдік, бостандық, қауіпсіздік, меншік, табиғаты бойынша және заң алдындағы барлық адамдардың теңдігі, өз ойлары мен пікірлерін баспасөз арқылы және кез келген басқа тәсілдермен, соның ішінде бұқаралық саяси шерулер: митингілер, шерулер, басқа да құралдармен жариялау; діни рәсімдерді еркін орындау» және т.б. екендігін жариялады. Жаппай саяси қуғын-сүргін антикалық кезеңде қалыптасып және 20-ғасырдың басында бірқатар ұлттық актілер мен ғылыми зерттеулерде көрініс тапқан адам баласына тумысынан берілетін табиғи құқық түсінігін аяусыз, өрескел бұзулар болды. Қазіргі кезеңде табиғи құқықтың көптеген нормалары қолданыстағы халықаралық-құқықтық актілерде бекітілген 1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы (ВДПЧ), 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (МПГПП), 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт (МПЭСКП) және өмір сүру, кемсітуге ұшырамау, еркін жүріп-тұру және өз көзқарасын білдіру, өмір сүруді

қамтамасыз ету үшін тұрғын үй және басқа да мүлік иелену, сот төрелігіне, оның ішінде сот арқылы қорғану, сайлау және сайлану және т.б. құқықтар. Дегенмен халықаралық құқықта бұл аталған ережелердің бар екенін сол кездегі басшылық білгенімен оларды мүлдем елемеді.

1920-1950 жылдар аралығында ұлттардың өзін-өзі анықтау құқықтары мен адам құқықтарын қорғау саласында халықаралық құқықтың кеңінен танымал құжаттары болды. Осы кезеңде бірінші жаһандық халықаралық үкіметаралық ұйым – Ұлттар Лигасы (1919-1946) жұмыс істеп, 1945 жылы қазіргі Біріккен Ұлттар Ұйымы құрылды. Халықаралық құқықтың бірқатар құжаттары кеңес үкіметімен және мемлекетішілік қатынастарда ескерілуі мүмкін және ескерілуі қажет еді, ал бұл өз кезегінде сол кезеңдегі құқық шығармашылыққа, құқық қолдануға, ғылымға, қоғамдық көзқарастарға оң әсерін тигізіп толқулардың ауқымын азайтуға жәрдемдесер еді.

Ұлттар Лигасы бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау және мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты дамыту мақсатында құрылған. КСРО Ұлттар Лигасына 1934 жылы қосылды, бірақ 1939 жылы желтоқсанда Финляндияға қарсы шабуыл басталғаннан кейін Лига Кеңесі Кеңес Одағын шығарып тастады. КСРО-ның халықаралық үкіметаралық ұйымға осы бес жылдық мүшелігінің өзі Ұлттар Лигасы Пактінің де, онда қабылданған құжаттарды да жүзеге асыруға мол мүмкіндіктер берді. Осылайша, Ұлттар Лигасы Пактісінің 23-бабы мүше-мемлекеттерді: «ерлер, әйелдер және балалар үшін әділ және адамгершілікке сай еңбек жағдайларын қамтамасыз етуге және қолдауға ұмтылуға...; ...олардың басқаруындағы аумақтардағы жергілікті халыққа тең құқықты қарым-қатынасты қамтамасыз етуге; байланыс және қатынас бостандығының кепілі мен сақталуын қамтамасыз ету үшін қажетті ережелерді қабылдауға; ... аурулардың алдын-алу мен күресте халықаралық тәртіптегі шаралар қабылдауға» міндеттеді.

«Жергілікті» қазақ халқына қатысты бұл ережелердің бірде біреуі орындалмады.

БҰҰ Бас Ассамблеясының 1985 жылғы 29 қарашадағы 40/34 резолюциясымен қабылданған «Қылмыс пен билікті асыра пайдалану құрбандарына арналған сот төрелігінің негізгі қағидаларының Декларациясында» (Әділеттің негізгі принциптерінің Декларациясы, 1985:165–167) Бас Ассамблея «бүкіл әлемде миллиондаған адамдар қылмыстардан, билікті асыра пайдаланудан зардап шегетінін және бұл құрбандардың құқықтары тиісті дәрежеде танылмайтынын» мойындайды.

Осыған сәйкес, Декларацияның мақсаты – егемен мемлекеттердің үкіметтері мен халықаралық қауымдастыққа әділеттілікті қамтамасыз ету және қылмыс пен билікті асыра пайдалану құрбандарына көмек көрсету жөніндегі күш-жігерін қолдау болып табылады.

Декларация денсаулық сақтау, соның ішінде психикалық денсаулық, білім беру және экономика салаларында әлеуметтік шаралардың кешенді жүйесін, сондай-ақ қиын жағдайға тап болған жәбірленушілерге көмек көрсетуге бағытталған нақты іс-шараларды жүзеге асыруды талап етеді.

Сонымен қатар, ол қолданыстағы заңнама мен тәжірибені олардың өзгермелі жағдайларға бейімділігін қамтамасыз ету үшін мерзімді қайта қарап отыруды, адам құқықтарының халықаралық деңгейде танылған нормаларына және билікті теріс пайдалану актілерін заңсыз деп танитын ережелерге сәйкес келуді міндеттейді.

Сондай-ақ Декларация қылмыскерлерді анықтау мен қудалау, оларды экстрадициялау және жәбірленушілерге келтірілген зиянды қалпына келтіру мақсатында мүлікті тәркілеу сияқты мәселелерде мемлекеттер арасында өзара сот және әкімшілік көмек көрсету тетіктерін дамытуды көздейді.

Жалпы алғанда, мемлекет тарапынан адам құқықтарының халықаралық деңгейде танылған нормаларының бұзылуы жәбірленушінің өз құқықтарынан бас тарту құқығын мойындауына жол бермейді.

Декларацияның 18-тармағында «билікті асыра пайдаланудың құрбандары» термині ұлттық заңнаманы бұзу болып табылмайтын, бірақ халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарының нормаларын бұзу нәтижесінде жеке немесе ұжымдық түрде зардап шеккен адамдар ретінде анықталады. Олардың қатарына физикалық немесе психикалық жарақат алған, эмоционалдық азап шеккен, материалдық шығын көрген немесе негізгі құқықтарына елеулі түрде нұқсан келген адамдар жатады.

Бұрынғы КСРО-дағы саяси қуғын-сүргін құрбандары, ең алдымен, қолдан жасалған қылмыстық істердің, жалған айыптаулардың, заңсыз жұмыс істеген сот органдарының шығарған үкімдерінің және жоғары мемлекеттік органдардың конституцияға қайшы шешімдерінің (мысалы, тұтас халықтарды заңсыз жер аудару кезінде) салдарынан зардап шекті. Бұл – сол кезеңдегі биліктің заңды нормаларды тікелей бұзуының айқын көрінісі еді.

Аталған ереже, біріншіден, ұлттық құқық жүйесіндегі халықаралық құқықтың прогрессивті рөлін айқындайды; екіншіден, ұлттық заңнаманы халықаралық құқықтың жалпыға танылған нормаларына сәйкестендіру қажеттілігін көрсетеді; үшіншіден, БҰҰ-ға мүше мемлекеттердің өз елдерінде адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуына қатысты халықаралық қоғамдастық алдындағы жауапкершілігін растайды.

Декларацияның 2-тармағына сәйкес, «жәбірленуші» ұғымы, қажет болған жағдайда, тікелей жәбірленушінің жақын туыстарын немесе асырауындағы адамдарды, сондай-ақ жәбірленушілерге көмек көрсету немесе виктимизацияның алдын алу әрекеттері кезінде зардап шеккен тұлғаларды қамтиды.

Декларацияда сондай-ақ жәбірленушілер келтірілген зиян үшін жауапты лауазымды тұлғалар немесе мемлекеттік агенттер тарапынан мемлекеттен өтемақы алуы тиіс деп көрсетіледі. Егер виктимизацияға әкеп соқтырған әрекет немесе әрекетсіздік орын алған үкімет енді қызметін тоқтатқан болса, онда жәбірленушілерге қалпына келтіруді мұрагер мемлекет немесе жаңа үкімет қамтамасыз етуге міндетті.

Бұрынғы КСРО-ның негізгі мұрагері Ресей Федерациясы екені белгілі. Осы Декларацияға сәйкес, Ресей КСРО-ның құқықтық мұрагері ретінде посткеңестік кеңістіктегі билікті теріс пайдалану құрбандарына қалпына келтіру тетіктерін қамтамасыз етуі тиіс еді. Алайда бұл мәселе экономикалық, саяси және құқықтық тұрғыдан толық шешімін тапқан жоқ.

Біріншіден, Ресейде билікті асыра пайдаланудың құрбандарының саны Қазақстандағыдан әлдеқайда көп болғандықтан, бұл процестің күрделілігімен түсіндіріледі. Екіншіден, 1990-жылдары Ресей үкіметі заңсыз қуғын-сүргінге ұшыраған өз азаматтарына қатысты әділеттілікті қалпына келтіруде айтарлықтай қадамдар жасады және бұл бұрынғы КСРО кеңістігіндегі саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтауда маңызды үлгі болды.

Ал Қазақстан өз егемен аумағында бұрынғы Кеңес Одағының саяси мұрагері ретінде, қуғын-сүргіннің жазықсыз құрбандарын ақтау жөніндегі толық саяси-құқықтық жауапкершілікті өз мойнына алды. Осы мақсатқа жету үшін мемлекетіміз профессор И. Ш. Борчашвили бастаған ғалымдардың ғылыми тұжырымдарын басшылыққа алып, тиісті заңнамалық базаны жетілдірді.

Ақталғандардың құқықтарын қорғау саласындағы қазақстандық заңнама өз бастауын тәуелсіздік алған уақыттан бастады. «1930, 1940 және 1950 жылдардың басында заңсыз қуғын-сүргінге ұшыраған ақталған азаматтарға көмек көрсету шаралары туралы» Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы Президентінің 1990 жылғы 18 қыркүйектегі №70 Жарлығы (ҚазКСР Президенті жарлығы, 1990) әділеттілікті қалпына келтіру және ақтаудан өткен репрессия құрбандарына көмек көрсету мақсатында қабылданды. Сол кездің өзінде Қазақстан Республикасының Президенті Қазақ КСР Министрлер Кеңесіне ақталған азаматтардың осы санаты үшін бірқатар әлеуметтік жеңілдіктер мен жеңілдіктер белгілеуді тапсырды.

Тәуелсіздік декларациясына, тәуелсіздік туралы заңға және 1993 жылғы Конституцияға ақталғандардың құқықтарын қорғау саласындағы нормалар халықаралық құқықтың жалпы адам құқығы контекстінде енгізілді.

Қазақстан Республикасының «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» Заңы («Ақтау туралы» ҚРЗ, 1993 ж.) (бұдан әрі – Қазақстан Республикасының «Ақтау туралы» Заңы) сот төрелігін қалпына келтіруде және Қазақстанның жазықсыз азаматтарын ақтауда маңызды рөл атқарды.

«Ақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңында ақтау «адамды сотта немесе заңда белгіленген өзге де тәртіппен саяси қуғын-сүргіннің құрбаны немесе саяси қуғын-сүргіннен зардап шегуші деп тану, оның бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, моральдық немесе материалдық зиянды өтеу» деп түсініріледі.

Демек, ақтау процесінің өзі үш бөлек сәттен және құқықтық процедуралардан тұрады: біріншіден, заңнамалық акт толық саяси-құқықтық ақтауға жататын қуғын-сүргін құрбандарының нақты санатын жариялайтын нормаларды қамтуы қажет; екіншіден, адамды (адамдар тобын) саяси қуғын-сүргін құрбаны немесе саяси қуғын-сүргінге ұшырады деп ресми тану жоғарыда

көрсетілген жәрдемақыларды алу үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген бірыңғай үлгідегі куәлік негіз болған кезде талап етіледі; үшіншіден, тірі және қайтыс болған құрбандар мен қуғын-сүргінге ұшырағандарға қатысты саяси, азаматтық және өзге де құқықтарды қалпына келтіру, оның ішінде Қазақстанның ұлттық бостандығы, тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығы үшін күрескен жауынгерлердің ерлігі мен ерлігін мәңгі есте қалдыру.

Қазақстан Республикасының «Ақтау туралы» Заңы Конституцияның адам құқықтары мен бостандықтары туралы ережелерін тиімді дамыта отырып, көп жағынан бағдар болып табылады. Бұл заңды қабылдау арқылы егеменді посткеңестік елдің жаңа үкіметі ескі, кеңестік режимнің қателіктерін түзетіп отыр — бұл екі маңызды жайтты көрсетеді: 1) бұл заң жаңа егеменді мемлекеттің зорлық-зомбылық пен кеңестік дәуірдегі тоталитаризмнен бас тартуын көрсетті және халықтың заң күшіне негізделген құқықтық қоғам құруға деген ұмтылысын заңнамалық түрде бекітті; 2) Қазақстан Республикасы Кеңес Одағының құқықтық, саяси және өзге де мұрасының сабақтастығы іс жүзінде дәлелденді. Бұл мұраның негізгі құрамдас бөлігі тоталитаризмнің сұмдығын әлі ұмытпаған, биліктен әділеттілікті материалдық жағынан емес, рухани-құқықтық, саяси оңалту жағынан күтетін адамдар. Сондықтан кейбір шенеуніктердің бұл құқықтық актіні жәбірленушілерге өтемақы төлеу туралы заң ретінде ғана қарастыратын ұстанымы құқықтық тұрғыдан да, саяси тұрғыдан да негізсіз болып көрінеді. Осы ережеде қамтылған адамдар тобына 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасына қатысушылар кіреді (2-баптың г бөлімі). Билікті асыра пайдалану құрбандары қатарында Семей және Қазақстандағы басқа да полигондардағы ядролық қаруды сынау құрбандарын, Қазақстаннан мәжбүрлі қоныс аударған босқындар мен олардың ұрпақтарын да жатқызуға болады. Ресей Федерациясының «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» 1991 жылдың 18 қазанындағы заңы (1991 жылғы РФ «Ақтау туралы» заңы) (ары қарай – РФ «Ақтау туралы» заңы), біздің ойымызша 1993 жылғы 14 сәуірде қабылданған ««Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» қазақстандық заңмен салыстырғанда халықаралық құқық нормаларының талаптарына толығырақ сәйкес келеді және бұл тұжырымға шағын салыстыру жетелейді. Айта кету керек, Ресей Федерациясының «Ақтау туралы» Заңында Ресей Федерациясының Жоғарғы Кеңесі өз халқын ұзақ мерзімді террор мен жаппай қудалаудың заң және әділеттілік идеясымен үйлеспейтіндігін айыптап, негізсіз қуғын-сүргін құрбандарына, олардың туыстары мен жақындарына қайғырып көңіл айтып, сондай-ақ заңдылық пен адам құқықтарының нақты кепілдіктеріне қол жеткізуге өзінің мызғымас табандылығын мәлімдейді. Бұл жаңа биліктің өз азаматтары алдындағы шынайы өкінуі іспеттес. Қазақстандық заңнамада бұндай ереже көзделмеген. Осы Заңның мақсатын Ресей Федерациясының аумағында осындай саяси қуғын-сүргінге ұшыраған барлық құрбандарды ақтау деп жариялай отырып, Ресей мемлекеті қазіргі ТМД, оның ішінде Қазақстан азаматтары үшін де жауапкершілікті өз мойнына алады.

Бұл ақтау бөлігінде әрекет ететін заңның 2-бабының мазмұнында көрініс табады: РФ азаматтарына, КСРО-ның бұрынғы одақтас республикалары мемлекеттерінің азаматтары, 1917 жылғы 25 қазаннан бастап Ресей Федерациясының аумағында саяси қуғын-сүргінге ұшыраған шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға қатысты қолданылады. «Ақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңының күші бұрынғы КСРО аумағында тікелей саяси қуғын-сүргінге ұшыраған адамдарға қатысты қолданылады.

«Ақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес саяси қуғын-сүргін құрбандарының ата-аналарымен немесе оларды алмастыратын адамдармен бірге бас бостандығынан айыру орындарында, жер аударылғанда, айдауда немесе арнайы елді мекенде болған балалары, сондай-ақ (Қазақстан Республикасының 279 шілдедегі № 116 Заңымен толықтырылды) қуғын-сүргін кезінде он сегіз жасқа толмаған және оны қолдану салдарынан ата-анасының қамқорлығынсыз қалған саяси қуғын-сүргін құрбандарының балалары деп танылады. Осы баптың мазмұнына сүйене отырып, уәкілетті органдар ата-анасының екеуінен де айырылған балаларды жәбірленуші деп таныса, Ресей Федерациясының «Ақтау туралы» Заңының 2-бабының 1-тармағында «саяси қуғын-сүргін құрбандары ата-аналарымен бас бостандығынан айыру орындарында, жер аударылғанда, арнайы қоныстарда болған балалар; кәмелетке толмаған ата-анасының біреуінің немесе екеуінің қамқорлығынсыз қалған, саяси себептермен негізсіз қуғын-сүргінге ұшыраған балалар; бас бостандығынан айыру орындарында өлім жазасына кесілген немесе қайтыс болған және қайтыс болғаннан кейін ақталған адамдардың балалары, жұбайлары, ата-аналары» танылады.

Азаматша З.В.Алешникованың өтінішіне байланысты РФ Конституциялық Сотының 1995 жылғы 23 мамырдағы «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» қаулысымен 1991 жылғы 18 қазандағы «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» (3 қыркүйек 1993 жылғы редакциядағы) РСФСР заңының 2.1 және 16 баптарының конституцияға сәйкестігін тексеру ісі бойынша төмендегідей мән-жайлар анықталды: аталған заңның 2.1 баптың 1-бөлігіне сәйкес ата-аналарымен бас бостандығынан айыру орындарында, айдауда, жер аударуда, арнайы қоныстарда болған балаларды қуғын-сүргінге ұшырағандар емес саяси қуғын-сүргіннен зардап шеккендер деп тану осы мақсаттарға сәйкес келмейді, бұндай тұлғалар үшін оңалтудың мүмкіндігін тудырмайды, ақталғандармен салыстырғанда өзге құқықтық мәртебені бекітеді, атап айтқанда, берілетін өтемақы мөлшерін азайтады. Ресей Федерациясының Конституциялық соты бұл балалар іс жүзінде мәжбүрлеу шараларына, яғни қуғын-сүргінге ұшырағанын атап өтті

Ата-аналары негізсіз қуғын-сүргінге ұшыраған сәтте балалардың заңды жауапкершілік арқалайтын жасқа жетпегендігі олардың құқықтық жағдайын бағалауда маңызы жоқ және оларды ақтау процесінде құқықтары мен бостандықтарының шектелуіне негіз болып табылмайды. Мұндай балалар

барлық құқықтық салдарларды қоса алғанда саяси себептерге байланысты қуғын-сүргінге ұшырағандар деп танылуы қажет.

Тұтастай алғанда, 1993 жылғы 14 сәуірде қабылданған Қазақстан Республикасының «Ақтау туралы» Заңында саяси қуғын-сүргінге баға берудің негізгі ережелері, принциптері мен өлшемдері, қуғын-сүргін құрбандары санаттарының тізбесі, сондай-ақ мемлекеттік қуғын-сүргінге және жазықсыз азаматтарға репрессияға ұшыраған адамдарды ақтау әдістері мен тетіктері жалпы қайталанды.

Қазақстандағы саяси қуғын-сүргіннің ерекшеліктері, оның қалай жүргізілгені және қандай мақсатты көздегені, құрбан болғандардың санаттары мен олардың саны, Қазақстан аймақтарында туындаған басқа да нақты мәселелер сол кезеңде зерттелу тұрмақ ескерілмеді.

Сондықтан да көп жылдар бойы бұл мәселені баяу зерттеп, Қазақстанда жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік саясатты қалыптастырудан кейін 2020 жылғы 30 мамырдағы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күніне орайғы Жолдауы нағыз серпіліс болды. Мемлекет басшысы өз Жолдауында «Қазақстан Тәуелсіздік алғаннан кейін ғана 1920-1950 жылдардағы саяси қуғын-сүргін құрбандарын мәңгі есте қалдыру бойынша мемлекеттік деңгейде шаралар қабылдады» деп атап көрсетті (Мемлекет басшысының 2020 жылғы Жолдауы). Ол Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы консультативтік-кеңесші органға айналған Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияны (бұдан әрі – Мемлекеттік комиссия) құру туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 24 қарашадағы (Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы, 2020 ж.) Жарлығымен жалғасты.

«Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы ережеге» сәйкес, Мемлекеттік комиссияның маңызды мақсаттарының бірі – «Нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлеу бойынша ұсыныстарды, құқықтық және саяси оңалтуға, саяси қуғын-сүргін құрбандарын, сондай-ақ Қазақстанның бостандығы мен тәуелсіздігі жолындағы күрескерлердің ерліктері мен қаһармандықтарын мәңгі есте қалдыруға қатысты мәселелер бойынша ұсыныстар енгізу» болып табылады.

Құрамына көрнекті ғалымдар, мұрағат және мұражай қызметкерлері, еріктілер және басқа да көптеген мүдделі зерттеушілер кірген Мемлекеттік комиссияның, кіші комиссиялардың, өңірлік комиссиялардың, жұмыс топтарының ауқымды жұмысы барысында Кеңес өкіметінің қылмыстары, оның бұрынғы саясаткерлерге қарсы жүргізген терроры, жүргізіліп жатқан саясатпен келіспейтіндердің барлығына қарсы тудырған террор туралы, халықтардың бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күрескендерді, қарсы шыққандарды, оппозиционерлерді аяусыз жою және т.б. туралы бүкіл елде және шетелде тың мәліметтер ашылды.

Еліміздің барлық өңірлерінде құрылған Мемлекеттік комиссияның, Жобалық кеңсенің, Жұмыс топтары мен Өңірлік топтардың жұмысының нәтижесінде 2020-2023 жылдар аралығында ауқымды жұмыстар атқарылып, нәтижесінде 2,6 миллионнан астам құжаттар мен материалдар құпиясыздандырылды, 311 мыңнан астам саяси қуғын-сүргінге ұшыраған саяси құрбандар ақталды, Мемлекеттік комиссияның 72 томдық материалдар жинағы жарық көрді. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі Е.Қарин атап өткендей, бұл тақырып бойынша жұмыстар өз жалғасын әрі қарай таба бермек (Мемлекеттік комиссия... жұмысын аяқтады).

Қорытынды. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау- әділеттілікті кешіктіріп, ішінара қалпына келтіру болып табылады. Адамзаттың бірінші кезектегі міндеті – адамзатқа қарсы қылмыстардың алдын алу және тұтастай алғанда адам құқықтарының оның ішінде ең бастысы – адамның өмір сүруге, бостандыққа, қадір-қасиетіне және адамзаттың бейбіт қатар өмір сүруге құқығын қамтамасыз ету болып табылады. Адамзат өз халқының бір бөлігін жаппай қуғын-сүргін, тіпті геноцид түріндегі билікті теріс пайдаланудың алдын алуға, ең басында тоқтатуға немесе олар жасалғаннан кейін әділеттілікті қалпына келтіруге міндетті. Осы мақсаттар үшін мемлекеттің өзі билік аппараты ретінде қуғын-сүргінге ұшырағандардың толық құқықтық және саяси ақталуын қамтамасыз ету үшін қолдан келгеннің бәрін жасауы керек.

Жалпы алғанда еліміздегі адам құқықтарын билікті асыра пайдаланудан қорғау ұлттық заңнаманы халықаралық құқық нормаларының талаптары мен осы саладағы шетелдік тәжірибеге сүйене отырып жетілдіруді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Государственная комиссия по полной реабилитации жертв политических репрессий завершила свою работу // <https://www.akorda.kz/ru/gosudarstvennaya-komissiya-po-polnoy-reabilitacii-zhertv-politicheskikh-repressiy-zavershila-svoyu-rabotu-2611356>
2. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью//Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Изд. Группа НОРМА-ИНФРА*М, 1998. – 784 с.
3. О Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий. Указ Президента Республики Казахстан от 24 ноября 2020 года № 456 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000456>
4. О реабилитации жертв массовых политических репрессий: Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года //Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1993 г., № 10, ст. 242.
5. Обращение Главы государства Касым-Жомарта Токаева по случаю Дня памяти жертв политических репрессий и голода. 30 мая 2020 г. // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/akorda_other_events/obrashchenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-po-sluchayu-dnya-pamyati-zhertv-politicheskikh-repressii-i-goloda

6. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации «О реабилитации жертв политических репрессий» от 23 мая 1995 г.// www.Advocate.c2s.ru

7. Российская Федерация. Закон «О Реабилитации жертв политических репрессий» // https://sfr.gov.ru/order/mery_socpodderzhki_grazhdanam_podvergshimsya_repressiyam/~9942

8. Самарина А. «О реабилитации жертв политических репрессий»: первые десять лет покаяния//Общая газета. 2001, 18 октября.

9. Сахаров А.Д. Мир, прогресс, права человека: Статьи и выступления. – Л.: Сов. писатель, 1990. 128 с.

10. Справочная система законодательства Республики Казахстан «Юрист». 2004, 1 сентября.

11. Статут Лиги Наций // <http://www.hist.msu.ru/Departments/ModernEuUS/INTREL/SOURCES/Legnatus.htm>

References

1. Gosudarstvennaya komissiya po polnoj rehabilitacii zhertv politicheskikh repressij zavershila svoju rabotu // <https://www.akorda.kz/ru/gosudarstvennaya-komissiya-po-polnoy-rehabilitacii-zhertv-politicheskikh-repressiy-zavershila-svoyu-rabotu-2611356>

2. Deklaraciya osnovnyh principov pravosudiya dlya zhertv prestupleniya i zloupotrebleniya vlast'yu//Mezhdunarodnye akty o pravah cheloveka. Sbornik dokumentov. M.: Izd. Gruppa NORMA-INFRA*M, 1998. – 784 s.

3. O Gosudarstvennoj komissii po polnoj rehabilitacii zhertv politicheskikh repressij. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 24 noyabrya 2020 goda № 456 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000456>

4. O rehabilitacii zhertv massovyh politicheskikh repressij: Zakon Respubliki Kazahstan ot 14 aprelya 1993 goda //Vedomosti Verhovnogo Soveta Respubliki Kazahstan, 1993 g., № 10, st. 242.

5. Obrashchenie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva po sluchayu Dnya pamyati zhertv politicheskikh repressij i goloda. 30 maya 2020 g. // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/akorda_other_events/obrashchenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-po-sluchayu-dnya-pamyati-zhertv-politicheskikh-repressii-i-goloda

6. Postanovlenie Konstitucionnogo Suda Rossijskoj Federacii «O rehabilitacii zhertv politicheskikh repressij» ot 23 maya 1995 g.// www.Advocate.c2s.ru

7. Rasporyazhenie Prezidenta Respubliki Uzbekistan, ot 08.10.2020 g. № R-5598 O dopolnitel'nyh merah po bolee glubokomu izucheniyu naslediya i uvekovecheniyu pamyati zhertv repressij // <https://lex.uz/docs/5041021>

8. Rossijskaya Federaciya. Zakon «O Reabilitacii zhertv politicheskikh repressij» //

https://sfr.gov.ru/order/mery_socpodderzhki_grazhdanam_podvergshimsya_repressiyam/~9942

9. Samarina A. «O reabilitacii zhertv politicheskikh repressij»: pervye desyat' let pokayaniya//Obshchaya gazeta. – 2001, 18 oktyabrya.

10. Saharov A.D. Mir, progress, prava cheloveka: Stat'i i vystupleniya. – L.: Sov. pisatel', 1990. – 128 s.

11. Spravochnaya sistema zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan «YUrist». 2004, 1 sentyabrya.

12. Statut Ligi Nacij // <http://www.hist.msu.ru/Departments/ModernEuUS/INTREL/SOURCES/Legnatus.htm>

Түсті: 12.09.2025 Мақұлданды: 17.09.2025 Онлайн қолжетімді: 30.09.2025

MPNТИ 10.87.77

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-40-49>

Жерді қашықтан зондтауды халықаралық-құқықтық реттеудің кейбір мәселелері

Акшалова Роза Джарасовна

PhD докторы,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі; табиғатты қорғау халықаралық одағы Қоршаған ортаны қорғау құқығы жөніндегі дүниежүзілік комиссиясының мүшесі,

Астана, Қазақстан

e-mail: rozaakshalova@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2618-9572

Зукай Жанерке

Заң ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы,

Астана, Қазақстан

e-mail: zhanerke_09@mail.ru

ORCID: 0000-0002-4087-3645

Андатпа: Бұл мақалада Жерді қашықтан зондтау (бұдан әрі – ЖҚЗ) саласындағы халықаралық-құқықтық реттеудің негізгі аспектілері қарастырылады. ЖҚЗ технологияларын пайдалану тәртібін, алынған деректерге қол жеткізу, оларды тарату мен қорғау мәселелерін реттейтін негізгі халықаралық шарттар мен қағидаттар талданады. БҰҰ Тұрақты даму саласындағы мақсаттарына қол жеткізудегі ЖҚЗ рөліне, соның ішінде қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және климаттың өзгеруін бақылау салаларына ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы ЖҚЗ-ны ұлттық деңгейде құқықтық реттеу ерекшеліктері және оны одан әрі жетілдірудің болашағы зерттеледі.

Түйін сөздер: Жерді қашықтан зондтау, халықаралық ғарыш құқығы, БҰҰ Тұрақты даму мақсаттары, ғарыш түсірілімі, жасанды жер серіктері.

Some issues of international legal regulation of remote sensing of the Earth

Akshalova Roza

PhD,

Head of the Department of International Law L.N. Gumilyov Eurasian National University; Member of the World Commission on Environmental Law The International Union for Conservation of Nature (IUCN),

Astana, Kazakhstan,
e-mail: rozaakshalova@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2618-9572

Zukay Zhanerke

Master of Law, Senior Lecturer at the Department of International Law of the
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan
e-mail: zhanerke_09@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4087-3645

Abstract: This article examines the key aspects of the international legal regulation of Earth remote sensing (hereinafter – ERS) as one of the most dynamically developing areas of space activities. It analyzes the main international treaties and principles governing the use of ERS technologies, as well as issues related to access to, dissemination, and protection of the obtained data. Particular attention is paid to the role of ERS in achieving the United Nations Sustainable Development Goals, including environmental protection, rational use of natural resources, and monitoring of climate change. In addition, the article explores the specific features of national legal regulation of ERS in the Republic of Kazakhstan and the prospects for its further improvement.

Keywords: Earth remote sensing, international space law, UN Sustainable Development Goals, space images, space satellites.

Некоторые вопросы международно-правового регулирования дистанционного зондирования Земли

Акшалова Роза Джарасовна

Доктор PhD,
Заведующий кафедрой международного права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева; член Всемирной комиссии по экологическому праву Международного союза охраны природы (ВКЭП МСОП),
Астана, Казахстан
e-mail: rozaakshalova@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2618-9572

Зукай Жанерке

магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры международного права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан
e-mail: zhanerke_09@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4087-3645

Аннотация: В данной статье рассматриваются ключевые аспекты международно-правового регулирования дистанционного зондирования Земли (далее – ДЗЗ) как одного из наиболее динамично развивающихся направлений космической деятельности. Анализируются основные международные договоры и принципы, регулирующие использование технологий ДЗЗ, вопросы доступа к полученным данным, их распространения и защиты. Особое внимание уделяется роли ДЗЗ в достижении Целей в области устойчивого развития ООН, в том числе в сфере охраны окружающей среды, рационального использования природных ресурсов и мониторинга климатических изменений. Кроме того, исследуются особенности национального правового регулирования ДЗЗ в Республике Казахстан и перспективы его дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: дистанционное зондирование Земли, международное космическое право, Цели в области устойчивого развития ООН, космические снимки, космические спутники.

Кіріспе. Ғылыми-техникалық прогресс пен мемлекеттердің өз экономикаларының түрлі секторларын жаңа бағыттарда реформалауы барысында ғарыш қызметін жүзеге асыру мәселелері халықаралық күн тәртіпте те, ұлттық мүдделердің де басым назарында тұр [1]. Бүгінгі таңда ғарыш қызметінің негізгі түрлеріне ғарыштан тікелей телехабар тарату, жерді қашықтан зондтау (бұдан әрі – ЖҚЗ), жаңа технологиялар жасау, метеорология, навигация, орбиталық станциялар құру және алыс ғарышты зерттеу, ғарыш геологиясы, сондай-ақ ғарыштағы коммерциялық қызмет жатады.

Ғарыш қызметінің қолданбалы түрлерінің бірі – жерді қашықтан зондтау (ЖҚЗ). Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, жерді пайдалану жүйесін жетілдіру және қоршаған ортаны қорғау үшін электромагниттік толқындардың қасиеттерін пайдалана отырып, ғарыштан Жер бетінің зондталуы жерді қашықтан зондтау (ЖҚЗ) деп аталады.

Ғарыштан ЖҚЗ жүргізу кезінде абсолюттік нөлден жоғары температурасы бар (-273 °C) кез келген нысан немесе кеңістік электромагниттік энергияны ультракүлгін, көрінетін, инфрақызыл және микротолқынды төрт спектрлік диапазонда шығарады немесе шағылыстырады деген физикалық қасиет пайдаланылады.

Нәтижелер мен талқылау. Қашықтан зондтау жүйелерінің жұмысын реттейтін құқықтық база халықаралық актілер, ұлттық ережелер мен деректер саласындағы саясаттардың әртекті жиынтығынан тұратындықтан, ол бұл саладағы мәселелерді жүйелі әрі тиімді түрде шешуге мүмкіндік бермейді. Бұл, негізінен, екі факторға байланысты болып отыр. Біріншіден, Біріккен Ұлттар Ұйымы (бұдан әрі – БҰҰ) шеңберінде келісілген халықаралық құқықтық нормалар қашықтан зондтау операцияларын жекешелендіру мен коммерцияландыруды қозғамайды. Екіншіден, қашықтан зондтау мен деректер саясатына қатысты ұлттық нормативтік актілер қашықтан зондтау қызметін жүзеге асыруды және өнімдер мен деректердің коммерциялық таратылуын

нақты реттегенімен, олар, әдетте, әртүрлі стратегиялар мен стандарттарға сәйкес жүзеге асырылады [2].

Алайда бұл қашықтан зондтау өнімдерінің қолжетімділігіне, сенімділігіне, пайдалануына және қайта өндірілуіне қатысты әртүрлі жағдайлардың қалыптасуына әкеліп отыр. Жалпы алғанда, қалыптасқан бұл жағдай қайшылық тудырады, теория жүзінде орасан зор көлемде бейнелер мен ақпарат қолжетімді болғанымен, іс жүзінде ақпарат пен қашықтан зондтау деректерінің айналымын шектейтін кедергілер көбейіп келеді.

Жерді қашықтан зондтау (ЖҚЗ) үшін жасанды жер серіктерін пайдалану мәселесі алғаш рет 1968 жылы БҰҰ Ғарыш жөніндегі ЮНИСПЕЙС-І конференциясында көтеріліп, талқыланған болатын. 1969 жылдан бастап бұл мәселемен БҰҰ Ғарыш жөніндегі комитеті айналыса бастады. 1970 жылы Аргентина ғарыштан ЖҚЗ-ды халықаралық құқықтық тұрғыда реттеу жөнінде алғашқы ұсыныс жасады.

БҰҰ Ғарыш комитетінің Құқықтық кіші комитеті ЖҚЗ жөніндегі жұмыс тобын құрды, оның алғашқы отырысы 1971 жылы өтті. 1986 жылы «Ғарыштан жерді қашықтан зондтауға қатысты қағидаттар» (бұдан әрі – ЖҚЗ қағидаттары) Құқықтық кіші комитетте, содан кейін БҰҰ Ғарыш комитетінде қаралып, 1986 жылғы 3 желтоқсанда Бас Ассамблеяның 41/65 қарары түрінде бекітілді. Бұл қарар 15 қағидаттан тұрады.

ЖҚЗ қағидатының I қағидатына сәйкес, қашықтан зондтау қызметі деп «қашықтан зондтауға арналған ғарыштық жүйелерді пайдалану, бастапқы деректерді қабылдау мен жинақтау станцияларының қызметі және өңделген деректерді өңдеу, түсіндіру және тарату жөніндегі қызмет» түсініледі [3].

ЖҚЗ қағидаттары осы қызметке қатысушы субъектілердің құқықтары мен міндеттерін айқындайды, сондай-ақ деректерге қол жеткізу мен оларды халықаралық деңгейде тарату ережелерін белгілейді. Алайда, бұл қағидаттардың маңыздылығына қарамастан, олардың кейбір негізгі терминдердің екіншісі түсіндірілуі мен қашықтан зондтау деректерінің дәлдігі, жеткізілуі мен пайдаланылуы сияқты мәселелердің жеткіліксіз реттелуі секілді бірқатар елеулі кемшіліктер бар.

Аталған қағидаттар қашықтан зондтаудың табиғи ресурстарды басқару, соның ішінде жерді пайдалану мен қоршаған ортаны қорғау секілді азаматтық мақсаттағы салаларда қолданылуына ғана қатысты екенін айта кету керек. ЖҚЗ қағидаттары барлық қашықтан зондтау қызметін қамтымайды. Бұл қағидаттардың қолданылу аясына әскери мақсаттағы бақылау спутниктері мен ауа райын болжау үшін атмосфераны зондтау қызметі кірмейді.

Зерттеуші Г.П. Жуковтың пікірінше, ЖҚЗ реттеу нысанына зондтаушы мемлекеттің юрисдикциясындағы жер және су беттерін зондтау кірмейді [4]. Осылайша, ЖҚЗ қағидаттарының қолданылу аясына шетел мемлекеттерінің аумақтары, халықаралық мәртебесі бар құрлықтық және су кеңістіктері, соның ішінде Антарктика мен әлемдік мұхит жатады.

Теория жүзінде қашықтан зондтау ғылыми, әскери және коммерциялық мақсаттарды көздеуі мүмкін.

Айта кетерлігі, ғарыш қызметін жүзеге асыруды жоспарлаған жеке ұйымдар өз мемлекеттерінен рұқсат алуға міндетті. Осылайша, егер жеке тұлға қашықтан зондтау спутнигін ұшырып, пайдаланғысы келсе, ол тиісті Шартқа қатысушы мемлекеттің рұқсатын алуға тиіс. Мұндай рұқсат берілгеннен кейін, сол мемлекет рұқсат етілген қызметті тұрақты түрде бақылауға міндетті болады.

Жеке тұлға өз мемлекетінің рұқсатынсыз қашықтан зондтау қызметін жүзеге асыруға шешім қабылдаған кезде, ал ол мемлекетте әлі ұлттық заң немесе лицензиялау жүйесі жоқ болған жағдайда қызық құқықтық жағдай туындауы мүмкін. Бұл ретте, Ғарыш шартының VI-бабына сәйкес, «мемлекеттер ғарыш кеңістігіндегі ұлттық қызметі үшін, мұндай қызметті үкіметтік немесе үкіметтік емес ұйымдардың қай-қайсысы да жүзеге асырғанына қарамастан, халықаралық жауапкершілікте болады» деген норманы ескеру қажет [5].

Жеке ұлттық қызметке осы мемлекеттің азаматтары жүзеге асыратын және оның аумағында жүргізілетін іс-әрекеттер жатады. Айта кетерлігі, жеке «ұлттық» ғарыш қызметі тек ұшыру қызметін ғана емес, сонымен қатар спутниктік байланыс пен қашықтан зондтауды да қамтиды. Осылай жеке оператордың халықаралық міндеттемелерді бұзғаны үшін және оның ғарыш қызметі барысында келтірілген залал үшін, бұл қызмет лицензияланған немесе лицензияланбағанына қарамастан, мемлекет халықаралық жауапкершілікке тартылады.

Қашықтан зондтау деректерін өндірушілердің көпшілігі өз деректерін бақылаусыз таратпайды, оларды шарттық негізде, яғни пайдаланушылармен жасалған лицензиялық келісімдер арқылы ұсынады. Осылайша, жеткізушілер деректер мен өнімдер таратылғаннан кейін де оларға бақылау құқығын сақтап қалады. Жалпы алғанда, лицензия үшінші тарапқа белгілі бір іс-әрекеттер жасауға және белгілі бір өнімдерге қатысты құқықтарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, ал лицензиясыз мұндай әрекеттер заңсыз болып саналар еді. Спутниктік деректер мен өнімдерге қатысты лицензия дерек жеткізушілерінің құқықтарын белгілейді және дерек алушылардың қызметін реттейді.

Лицензиат өзіне тиесілі құқықтарды жүзеге асыруға рұқсат алу үшін лицензиялық алым (көбінесе «роялти» деп аталады) төлеуге міндетті. Спутниктік бейнелер түсіруге қатысты лицензиялық алым мен роялтидің айырмашылығын байқауға болады, біріншісі пайдаланушылардың деректерге қол жеткізуі үшін төленеді, ал екіншісін өнімді сату кезінде дистрибьюторлар мен сауда делдалдары спутник иесіне немесе операторына төлейді.

Сонымен бірге пайдаланушылар лицензиар лицензияда белгілеген талаптарды орындауға міндетті. Мұндай талаптар сақтау лицензия берудің алдын ала шарты болып табылады.

Мемлекеттің жеке тұлғалардың қашықтан зондтау қызметін жүзеге асыруға арналған рұқсат жүйесі жоқ болған жағдайда, ол мемлекет мұндай қызметті тиімді түрде бақылай алмайды және бұл қызметтің Ғарыш шарты

ережелеріне сәйкес келуін немесе ұлттық қауіпсіздік мүдделеріне нұқсан келтірмеуін қамтамасыз ете алмайды. Мемлекет өзін қорғау үшін жеке тұлғаның келтірген зиянын өтеу үшін төленген сомалардан өтемақы алу тетіктерін қолдана алар еді. Нақты заңнамалық ережелер жоқ болған жағдайда, мемлекет үкіметтік емес ұйымнан өтемақыны шарттық құқық, сондай-ақ деликт немесе немқұрайлылық қағидаттары негізінде талап ете алады.

Сонымен қатар, ЖҚЗ БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарына (бұдан әрі – ТДМ) қол жеткізу барысын бақылауда үлкен маңызға ие бола бастады. Бұл мақсаттар 2015 жылы қабылданған «2030 жылға дейінгі Тұрақты даму саласындағы күн тәртібінде» жарияланған болатын. Осылай ЖҚЗ келесі Тұрақты даму мақсаттарының орындалуын бақылауға жәрдемдесе алады: 2 ТДМ «Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тамақтануды жақсарту, сондай-ақ тұрақты ауыл шаруашылығын дамытуға жәрдемдесу» (2.4), 6 ТДМ «Су ресурстары мен санитарияның барлығына қол жетімді болуын және ұтымды пайдаланылуын қамтамасыз ету» (6.5, 6.6, 6.a), 11 ТДМ «Қалалар мен елді мекендердің ашықтығын, қауіпсіздігін, өміршеңдігі мен экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету» (11.3, 11.4, 11.6, 11.b), 13 ТДМ «Климаттың өзгеруімен және оның салдарларымен күрес бойынша жедел шаралар қабылдау» (13.1), 14 ТДМ «Мұхиттар, теңіздерді және теңіз ресурстарын сақтау және тұрақты пайдалану» (14.1, 14.2, 14.c), 15 ТДМ «Құрлық экожүйелерін қорғау және қалпына келтіру, оларды ұтымды пайдалану, ормандарды тұрақты басқару, шөлейттенумен күрес, жердің деградациялану процесін тоқтату, сондай-ақ биологиялық әртүрліліктің жойылуын тоқтату» (15.1, 15.2, 15.3, 15.4, 15.5) [6].

Атап айтқанда, ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына жәрдемдесу үшін ЖҚЗ арқылы егіс алқаптарының көлемін, өнімділігін, өсімдік түрлерін бағалау жүргізілуі мүмкін, ЖҚЗ 6.6.1 жаһандық көрсеткіші бойынша су экожүйелерінің уақыт өте келе өзгеруін, 6.3.2 көрсеткіші бойынша экологиялық сапасы жақсы су айдындарының үлесін анықтауға мүмкіндік береді [7]. Сондай-ақ мангр тоғайларының ауданы мен биомассасын өлшеу су экожүйелерінің тұрақтылығын басқаруда маңызды рөл атқарады. Мангр тоғайлары аса маңызды экожүйелердің бірі. Олар жағалауларды дауылды толқындардан қорғайды, климатты реттейді, су тасқындарының алдын алады, жағалаудың тұтастығын сақтайды және көптеген теңіз жануарлары түрлерінің өсіп-өну ортасы болып табылады. Мангр тоғайлары «көгілдір көміртек» экожүйелерінің ажырамас бөлігі болып саналады [8]. 11 ТДМ-қа қол жеткізу үшін ЖҚЗ көмегімен жерді игеру мен урбанизация деңгейін бақылау, тұрмыстық қалдықтар мен олардың тасталған жерлерінің көлемін бақылау, сондай-ақ табиғи апаттарға қарсы іс-қимыл жасау үшін ауа райын бақылау жүргізіледі. ЖҚЗ 15 ТДМ-ке қол жеткізуде де зор маңызға ие, ол арқылы ормандарды бақылау, заңсыз ағаш кесуді анықтау, деградацияға ұшыраған жерлердің жалпы жер алаңына қатынасын бағалау және таулардағы өсімдік әлемінің индексін өлшеу сияқты іс-шаралар жүзеге асырылады [9].

Қазақстан Республикасы 2015 жылдан бастап жерді қашықтан зондтау ғарыштық жүйесін (бұдан әрі – ҚР ЖКЗ ҒЖ) әзірлеуді және пайдалануды бастады. ҚР ЖКЗ ҒЖ құрамына екі оптикалық-электронды ғарыш аппараты кіреді: кеңістікті айыру қабілеті жоғары (1 м) «KazEOSat-1» және орта (6,5 м) «KazEOSat-2», сондай-ақ жасанды жерсерігін жерүсті басқару кешені мен деректерді қабылдау, өңдеу және тұтынушыларға таратуға арналған мақсатты жерүсті кешені.

2014 жылғы 30 сәуірде Француз Гвианасындағы Куру ғарыш айлағынан кеңістікті айыру қабілеті жоғары «KazEOSat-1» ЖКЗ жасанды жерсерігі сәтті ұшырылды. Айыру қабілеті орта «KazEOSat-2» ЖКЗ ғарыш аппараты 2014 жылғы 20 маусымда Ресей Федерациясының Орынбор облысындағы «Ясный» ғарыш айлағынан ұшырылды.

Қорытынды. ҚР ЖКЗ ҒЖ қызметін 2012 жылғы «Ғарыш қызметі туралы» Қазақстан Республикасының заңы (17-бап) мен 2016 жылғы Жерді қашықтан зондтау ғарыш жүйесі ұлттық операторының ғарыш түсірілімдерін жоспарлау, жерді ғарыштан қашықтан зондтау деректерін алу, өңдеу және тарату қағидаларын бекіту туралы қағидалары реттейді [10]. «Ғарыш қызметі туралы» ҚР заңының 17-бабына сәйкес, «ЖКЗ ғарыштық жүйесі Жер беті мен оның құрылымы туралы кеңістіктік деректерді жинауға, табиғи құбылыстар мен ресурстардың, қоршаған ортаның және антропогендік факторлардың сипаттары мен уақыт бойынша өзгергіштігін сипаттауға арналған және ол ғылыми, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және қорғаныстық міндеттерді ғарыштық түсірілімдер арқылы шешу үшін пайдаланылады» [11].

Ғарыш жасанды жер серіктері мен жүйелерінің көмегімен жерді қашықтан зондтау арқылы алынған деректер қорғаныс пен қауіпсіздік, ауыл шаруашылығы, жер пайдалану, төтенше жағдайлардың алдын алу, картография, геодезия, экологияны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану сияқты түрлі салалардағы қызметті талдау, жетілдіру және шешім қабылдау үшін қолданылады [12].

ҚР ЖКЗ ҒЖ табысты жұмыс істеуі нәтижесінде ауыл шаруашылығы алқаптарын (35,3 млн. га), орман алқаптарын (17,6 млн. га), 4 млн. га су айдындарын, лицензиялық учаскелерді және 297 өрт сөндіру бөлімшесін толық цифрландыруға қол жеткізілді. 2018 жылы 122 мың гектар жиналмаған егіс алқаптары, 1821 орман кесу фактісі, суару үшін перспективалы 428 млн. гектар жер, 1821 рұқсатсыз қоқыс тасталынған орын, 38 024 өрт ошағы және жалпы алаңы 9,6 млн. гектар болатын 37 мыңнан астам пайдаланылмаған жер учаскелері (кадастрлық құны 700 млрд теңге) анықталды [13].

Осылайша, қазіргі уақытта жерді қашықтан зондтау ғарыш қызметінің ең сұранысқа ие түрлерінің бірі деген қорытынды жасауға болады. Бұл қызмет тек мемлекеттік немесе жеке кәсіпкерлік мақсаттарда ғана емес, сонымен қатар жаһандық халықаралық мәселелерді шешуге де бағытталған. БҰҰ ТДМ-не қол жеткізудегі ЖКЗ рөлі айрықша маңызды. Сондықтан 2030 жылға дейінгі Күн

тәртібін табысты жүзеге асыру үшін ЖҚЗ саласындағы құқықтық реттеу тетіктерін халықаралық және ұлттық деңгейде жетілдіру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Куликпаева М.Ж. Некоторые аспекты правового режима космического пространства // Вестник Института законодательства РК. - № 4 (53). – 2018. – С. 123-128.
2. Handbook on Space Law, edited by Frans von der Dunk and Fabio Tronchetti. Edward Elgar Publishing. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA. – 1100 p.
3. Принципы, касающиеся дистанционного зондирования Земли из космоса, приняты резолюцией 41/65 Генеральной Ассамблеи ООН от 3 декабря 1986 года [Электронды ресурс] – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/earth_remote_sensing.shtml (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)
4. Международное космическое право: учебник / под ред. Г.П. Жукова, А.Х. Абашидзе. – Москва: РУДН, 2014. – С. 108
5. Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела, принят резолюцией 2222 (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 19 декабря 1966 года [Электронды ресурс] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)
6. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, принятая резолюцией A/RES/70/1 Генеральной Ассамблеи от 25 сентября 2015 года. – 44 с. [Электронды ресурс] URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)
7. Система глобальных показателей достижения целей в области устойчивого развития и выполнения задач Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, принята резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 71/313 от 6 июля 2017 года «Работа Статистической комиссии, связанная с деятельностью по осуществлению Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» [Электронды ресурс] URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/313> (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)
8. Remote sensing for Mangroves in support of the UN Sustainable Development Goals [Электронды ресурс] URL: <https://appliedsciences.nasa.gov/join-mission/training/english/remote-sensing-mangroves-support-un-sustainable-development-goals> (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)
9. Jacinta Holloway and Kerrie Mengersen, Statistical Machine Learning Methods and Remote Sensing for Sustainable Development Goals: a Review, Remote

Sensing, 2018, 10, 1365, doi:10.3390/rs10091365 [Электронды ресурс] URL: <https://www.mdpi.com/2072-4292/10/9/1365/htm> (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)

10. «Жерді қашықтан зондтау ғарыш жүйесі ұлттық операторының ғарыш түсірілімдерін жоспарлау, жерді ғарыштан қашықтан зондтау деректерін алу, өңдеу және тарату қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің 2016 жылғы 20 маусымдағы № 511 және Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2016 жылғы 27 маусымдағы № 313 бірлескен бұйрығы [Электронды ресурс] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=32490347#pos=0;0.695652186870575 (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)

11. «Ғарыш қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV Заңы [Электронды ресурс] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31112199#pos=318;-31 (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)

12. Космическая система дистанционного зондирования Земли [Электрон.ресурс]. – 2006. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kazcosmos/projects/details/18?lang=ru> (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)

13. Результаты космического мониторинга за 2018 года. Космическая система дистанционного зондирования Земли [Электронды ресурс] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kazcosmos/projects/details/18?lang=ru> (қаралған күні: 01.08.2025 ж.)

References

1. Kulikpaeva M.ZH. Nekotorye aspekty pravovogo rezhima kosmicheskogo prostranstva // Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. - № 4 (53). – 2018. – S. 123-128.

2. Handbook on Space Law, edited by Frans von der Dunk and Fabio Tronchetti. Edward Elgar Publishing. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA. – 1100 p.

3. Principy, kasayushchiesya distancionnogo zondirovaniya Zemli iz kosmosa, prinyaty rezolyuciej 41/65 General'noj Assamblei OON ot 3 dekabrya 1986 goda [Elektrondy resurs] – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/earth_remote_sensing.shtml (қаралған күні: 01.08.2025 zh.)

4. Mezhdunarodnoe kosmicheskoe pravo: uchebnik / pod red. G.P. ZHukova, A.H. Abashidze. – Moskva: RUDN, 2014. – S. 108

5. Dogovor o principah deyatel'nosti gosudarstv po issledovaniyu i ispol'zovaniyu kosmicheskogo prostranstva, vklyuchaya Lunu i drugie nebesnye tela, prinyat rezolyuciej 2222 (XXI) General'noj Assamblei OON ot 19 dekabrya 1966 goda [Elektrondy resurs] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (қаралған күні: 01.08.2025 zh.)

6. Preobrazovanie nashego mira: Povestka dnya v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 goda, prinyataya rezolyuciej A/RES/70/1 General'noj Assamblei ot 25 sentyabrya 2015 goda. – 44 s. [Elektrondy resurs] URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

7. Sistema global'nyh pokazatelej dostizheniya celej v oblasti ustojchivogo razvitiya i vypolneniya zadach Povestki dnya v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 goda, prinyata rezolyuciej General'noj Assamblei OON 71/313 ot 6 iyulya 2017 goda «Rabota Statisticheskoy komissii, svyazannaya s deyatel'nost'yu po osushchestvleniyu Povestki dnya v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 goda» [Elektrondy resurs] URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/313> (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

8. Remote sensing for Mangroves in support of the UN Sustainable Development Goals [Elektrondy resurs] URL: <https://appliedsciences.nasa.gov/join-mission/training/english/remote-sensing-mangroves-support-un-sustainable-development-goals> (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

9. Jacinta Holloway and Kerrie Mengersen, Statistical Machine Learning Methods and Remote Sensing for Sustainable Development Goals: a Review, Remote Sensing, 2018, 10, 1365, doi:10.3390/rs10091365 [Elektrondy resurs] URL: <https://www.mdpi.com/2072-4292/10/9/1365/htm> (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

10. «ZHerdi kashyqtan zondtau ғarysh zhyjesi җltтық операторының ғarysh tysirilimderin zhosparlau, zherdi ғaryshtan kashyqtan zondtau derekterin alu, оңдеу zhәне taratu қарidalaryn bekitu turaly» Қзақстан Respublikasy Investiciyalar zhәне damu ministriniң 2016 zhyly 20 mausymdaғы № 511 zhәне Қзақстан Respublikasy Қорғаныs ministriniң 2016 zhyly 27 mausymdaғы № 313 birlesken bҗjryғы [Elektrondy resurs] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=32490347#pos=0;0.695652186870575 (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

11. «Ғarysh қызметi turaly» Қзақстан Respublikasynyң 2012 zhyly 6 қаңтардағы № 528-IV Заңы [Elektrondy resurs] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31112199#pos=318;-31 (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

12. Kosmicheskaya sistema distancionnogo zondirovaniya Zemli [Elektron.resurs]. – 2006. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kazcosmos/projects/details/18?lang=ru> (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

13. Rezul'taty kosmicheskogo monitoringa za 2018 goda. Kosmicheskaya sistema distancionnogo zondirovaniya Zemli [Elektrondy resurs] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kazcosmos/projects/details/18?lang=ru> (qaralğan kŷni: 01.08.2025 zh.)

Поступила: 19.09.2025. Одобрена: 24.09.2025. Доступна онлайн: 30.09.2025

МРНТИ 10.87.01

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-50-61>

Международное правосудие и экология: влияние практики международных судов на охрану окружающей среды

Марталер Валерия Сергеевна

Аспирант Казанского (Приволжского) федерального университета,
Юридический факультет, кафедра международного права,

Казань, Российская Федерация

e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru

ORCID: 0009-0000-9772-167X

Аннотация: Настоящая статья посвящена комплексному исследованию современной практики международных судебных органов по экологическим делам и ее влияния на трансформацию международного экологического права в условиях глобальных климатических вызовов.

Цель исследования заключается в комплексном рассмотрении процесса становления и развития международной экологической юрисдикции на основе анализа судебной практики Международного суда ООН, Европейского и Межамериканского судов по правам человека, а также других международных органов и трибуналов, участвующих в обеспечении защиты окружающей среды.

Научная значимость исследования состоит в том, что на основе анализа эволюции судебной практики в экологических делах выявлены ключевые тенденции развития международной экологической юрисдикции, включая усиление юридической ответственности государств за климатические обязательства и формирование механизма возмещения экологического ущерба.

Основные выводы и ценность данной работы заключаются в систематизации и критическом осмыслении судебных подходов в экологических делах, а также в формулировании обоснованных прогнозов дальнейшей эволюции международной экологической юрисдикции, направленных на усиление правовой защиты окружающей среды на глобальном уровне.

Ключевые слова: международное экологическое право, Международный суд ООН, права человека, климатический режим, трансграничный экологический вред, международное правосудие.

Халықаралық сот төрелігі және экология: халықаралық сот практикасының қоршаған ортаны қорғауға әсері

Марталер Валерия Сергеевна

Қазан (Еділ бойы) федералды университетінің аспиранты, заң факультеті,
халықаралық құқық кафедрасы,

Казан, Ресей Федерациясы
e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru
ORCID: 0009-0000-9772-167X

Аңдатпа: Бұл мақала халықаралық сот органдарының экологиялық істер бойынша заманауи тәжірибесін және оның жаһандық климаттық сын-қатерлер жағдайында халықаралық экологиялық құқықтың өзгеруіне әсерін жан-жақты зерттеуге арналған.

Зерттеудің мақсаты – БҰҰ Халықаралық Сотының, Адам құқықтары жөніндегі Еуропа сотының, Адам құқықтары жөніндегі америкааралық соттың және қоршаған ортаны қорғауды жүзеге асыратын басқа да халықаралық трибуналдардың сот практикасының объективі арқылы халықаралық экологиялық юрисдикцияның эволюциясын талдау.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы соттың экологиялық істердегі практикасы эволюциясын талдау негізінде халықаралық экологиялық юрисдикцияны дамытудың, соның ішінде климаттық міндеттемелер үшін мемлекеттердің заңды жауапкершілігін күшейту және экологиялық зиянды өтеу механизмін қалыптастырудың негізгі тенденциялары анықталғандығында.

Бұл жұмыстың негізгі тұжырымдары мен құндылығы экологиялық істердегі сот тәсілдерін жүйелеу және сыни тұрғыдан түсіну, сондай-ақ жаһандық деңгейде қоршаған ортаны құқықтық қорғауды күшейтуге бағытталған халықаралық экологиялық юрисдикцияның болашақ эволюциясының негізді болжамдарын тұжырымдау болып табылады.

Түйін сөздер: халықаралық экологиялық құқық, БҰҰ Халықаралық Соты, адам құқықтары, климаттық режим, трансшекаралық экологиялық зиян, Халықаралық сот төрелігі.

The importance of the TRIPS Agreement in regulating access to medicines and pharmaceuticals within the WTO

Martaler Valeria

Postgraduate Student, Kazan (Volga Region) Federal University, Faculty of Law,
Department of International Law,
Kazan, Russian Federation
e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru
ORCID: 0009-0000-9772-167X

Abstract: This article offers a comprehensive examination of the contemporary jurisprudence of international courts and tribunals in environmental matters and its influence on the transformation of international environmental law amid global climate challenges. The study aims to analyze the evolution of international environmental jurisdiction through the lens of the International Court of Justice, the European Court of Human Rights, the Inter-American Court of Human Rights, and other tribunals

charged with safeguarding the environment. Its methodological framework combines historical and comparative legal analysis of judicial decisions, a systemic approach to international legal institutions, and a case-study method for precedential rulings. Scientifically, the research identifies a new paradigm of international environmental jurisdiction grounded in the enhanced legal accountability of states for fulfilling climate obligations. It substantiates the emergence of erga omnes obligations in the climate sphere and the development of procedural mechanisms for compensating environmental harm. The principal findings and contribution of this work reside in its systematic and critical reflection on judicial approaches to environmental disputes, alongside reasoned forecasts for the future evolution of international environmental jurisdiction aimed at strengthening legal protection of the global environment.

Keywords: international environmental law, International Court of Justice, human rights, climate regime, transboundary environmental harm, international justice.

Введение

Современная эпоха характеризуется нарастанием глобальных экологических вызовов, требующих системного взаимодействия субъектов международного права. В условиях экологического кризиса и неуклонного ускорения климатических изменений возрастает потребность в эффективном международном правовом механизме. В этом контексте практика международного правосудия становится ключевым инструментом формирования современных стандартов защиты окружающей среды, что подтверждается актуальными данными Международного института устойчивого развития [1, 23].

Внимание к экологическим аспектам в судебной практике международных органов обусловлено не только растущей значимостью сохранения окружающей среды, но и необходимостью интеграции экологических интересов в систему фундаментальных прав человека. Отмечается тенденция отхода от узко трактуемых категорий международного публичного права и переход к автономной доктрине экологических прав, приобретающей самостоятельное значение благодаря прецедентным решениям последних лет.

Материалы и методы

Методологическую основу настоящей работы составляют историко- и сравнительно-правовой анализ судебных актов, системный подход к изучению международных правовых институтов, метод case-study при исследовании прецедентных решений. Материалы исследования включили международно-правовые акты, судебную практику и научную литературу в области охраны окружающей среды.

Обсуждение и результаты

Рассматривая историческую миссию Международного суда ООН (далее – Суд) как центрального судебного органа системы ООН, необходимо подчеркнуть его роль в становлении и эволюции норм международного

экологического права. Несмотря на относительную скудность числа рассмотренных экологических дел, каждое из постановлений Суда становится отправной точкой для дальнейшего развития концептуальных подходов в данной сфере.

Дело о проливе Корфу, напрямую не связанное с вопросами защиты окружающей среды, тем не менее, заложило основу для последующего развития доктрины предотвращения трансграничного экологического ущерба. Суд установил принцип, согласно которому государство обязано знать о происходящем на его территории и несет ответственность за деятельность, которая может причинить вред другим государствам [20].

Особое место в развитии международной экологической доктрины занимают дела Международного суда ООН о ядерных испытаниях. Хотя Суд не вынес решения по существу признав спор утратившим актуальность после заявления Франции о прекращении атмосферных испытаний, процесс продемонстрировал готовность международного сообщества рассматривать экологические проблемы на высшем судебном уровне. Дискуссия вокруг необходимости беспристрастного научного анализа рисков, постоянного мониторинга экологических последствий и учёта интересов будущих поколений стала неотъемлемой частью последующей международной практики в области охраны окружающей среды [16].

Не менее значимым, в контексте развития международного экологического права, представляется решение Суда по делу «Габчиково – Надьмарош», где впервые была применена концепция устойчивого развития – фундаментальный принцип современного международного экологического права, отражающий межсистемную связь между ростом экономики и необходимостью охраны окружающей среды [10].

В многочисленных последующих делах Суд продолжал исследовать международно-правовые обязательства государств и механизмы компенсации трансграничного экологического вреда, формируя правовую основу для возмещения ущерба на межгосударственном уровне.

Так, например, значительный вклад внесен решением по делу «О целлюлозных заводах на реке Уругвай», в рамках которого были установлены процедурные обязательства государств по предотвращению значительного трансграничного воздействия, а также разработаны стандарты доказывания экологического ущерба [17]. В деле «О китобойном промысле в Антарктике» Суд подчеркнул важность самостоятельной оценки научных доказательств и подтвердил исключительную компетенцию судей при анализе всей совокупности представленных материалов, что способствует повышению объективности и аналитической глубины судебных постановлений [21]. Новаторский подход был продемонстрирован в объединенном деле «О деятельности Никарагуа на пограничной территории (Коста-Рика против Никарагуа) и о строительстве дороги в Коста-Рике (Никарагуа против Коста-Рики)», где была не только предложена ранее неизвестная концепция

экосистемных услуг в качестве базы для определения размера компенсации за экологический вред, но и впервые присуждена компенсация за экологический ущерб в международном праве [18, 25]. Все это свидетельствует о трансформации принципов международного права к более научно-обоснованным стандартам.

Консультативное заключение Международного суда ООН от 23 июля 2025 года по вопросам климатических обязательств государств знаменует собой новый этап развития международного экологического права [9, 19].

В данном заключении по запросу Генеральной Ассамблеи ООН, инициированному Вануату и поддержанному более чем 130 странами, Суд рассмотрел обязательства государств по защите климатической системы и правовые последствия их нарушения, четко обозначив основные принципы развивающегося международного правового климатического режима [4].

Прежде всего, Суд охарактеризовал изменение климата как «неотложную и экзистенциальную угрозу». Суд установил, что обязательства по защите климатической системы имеют характер *erga omnes* (обязательства перед всем международным сообществом). Это означает, что все государства имеют юридический интерес в обеспечении соблюдения этих обязательств и могут призывать к ответственности государства-нарушители. Суд также отметил, интегрированность существующих и будущих климатических соглашений в общий массив международного права, благодаря чему впервые на универсальном уровне было не только признано право человека на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду, но также определены обязательные стандарты правовой ответственности государств за нарушения в климатической сфере.

Таким образом, исторически единогласное консультативное заключение (пятое единогласное заключение за всю историю Суда) является еще одним подтверждением развития формирующегося международного климатического права со времени принятия Парижского соглашения и подчеркивает высокий уровень правовой консолидации мирового сообщества по вопросу защиты климатической системы. Заключение предоставляет четкую правовую основу для климатических исков и создает потенциал для привлечения государств к юридической ответственности за климатический ущерб, определяя стандарты оценки национальных экологических политик на международном уровне [13, 22].

В сфере региональных международных институтов особое значение приобретают решения Европейского, Межамериканского и Африканского судов по правам человека, которые демонстрируют различные, но взаимодополняющие, подходы к защите экологических прав.

В практике Европейского суда по правам человека (далее — ЕСПЧ) прослеживается эволюционный подход, способствующий постепенной интеграции экологических стандартов в систему защиты прав человека, предусмотренную Европейской конвенцией о защите прав человека и основных

свобод (далее — ЕКПЧ). Несмотря на отсутствие в Конвенции отдельной статьи, закрепляющей право на благоприятную окружающую среду, Суд последовательно расширяет толкование уже существующих норм. Одним из первых примеров стала практика по делу «Лопес Остра против Испании», где ЕСПЧ установил, что серьёзное загрязнение окружающей среды может нарушать статью 8 ЕКПЧ, затрагивая сферу частной и семейной жизни граждан [6].

Новую качественную ступень развития практика ЕСПЧ достигла в последние годы. В 2024 году решение по делу «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» стало первым, где климатические изменения были прямо увязаны с нарушением прав человека [7]. В данном деле ЕСПЧ установил позитивные обязательства государств по защите граждан от неблагоприятного воздействия климатических изменений, и признал недостаточность национальных мер по сокращению выбросов парниковых газов как нарушение ЕКПЧ.

Особого внимания заслуживает пилотное решение 2025 года по делу «Cannavacciuolo and Others v. Italy», в котором впервые была признана прямая связь между масштабным загрязнением окружающей среды и нарушением права на жизнь [8]. Найдено новое решение вопроса о необходимом уровне доказательств, поскольку ЕСПЧ, признав юридически достаточным «реальный и непосредственный риск» для жизни заявителей, смягчил требования к установлению причинно-следственной связи. Такой подход расширяет возможности защиты экологических прав в сложных делах, связанных с системным загрязнением окружающей среды [27].

Следует отметить прогрессивный характер консультативного заключения Межамериканского суда по правам человека ОС-32/25 от 29 мая 2025 года, в котором впервые были определены принципы реагирования государств на глобальную климатическую чрезвычайную ситуацию, а также закреплено самостоятельное право на здоровый климат [15]. Применение норм *jus cogens* и усиленных обязательств по контролю за корпоративной деятельностью позволяют сделать вывод о формировании в межамериканской системе высоких стандартов ответственности за экологический ущерб, включая трансграничный вред.

Африканский механизм защиты прав человека, закрепивший в статье 24 Африканской хартии прав человека и народов право каждого на благоприятную окружающую среду, демонстрирует своеобразный подход к рассмотрению экологических жалоб, предоставляя более широкие процессуальные инструменты для защиты прав личности в экологической сфере [2, 3].

Существенный вклад в развитие современного международного экологического права вносит практика Международного трибунала по морскому праву (далее — Трибунал). В 2024 году в своём консультативном заключении, вынесенном по запросу малых островных государств, Трибунал впервые квалифицировал антропогенные выбросы парниковых газов как форму

загрязнения морской среды в понимании Конвенции ООН по морскому праву [10, 24]. Судебная практика Трибунала усиливает ответственность государств за сокращение таких выбросов, одновременно формируя дополнительные правовые гарантии для наиболее уязвимых государств, сталкивающихся с последствиями повышения уровня моря.

Анализ статистических данных подтверждает существенный рост числа экологических и климатических дел, рассматриваемых в международных и национальных судах. Согласно отчету Института Грэнтхэма, только в 2024 году зарегистрировано не менее 226 новых дел, что свидетельствует о нарастающей тенденции к стратегической судебной защите экологических прав в различных юрисдикциях [12]. При этом, увеличивается доля дел, поступающих в высшие судебные органы, а география исков активно расширяется за счет активности государств Глобального Юга.

Растущее количество судебных разбирательств и их усложнение формируют новую структуру международного экологического правосудия, требующую совершенствования процедур и развития механизмов сотрудничества между судами различных уровней [14, 26].

К числу существенных инноваций в практике международных судов следует отнести смягчение требований к доказательствам наличия причинно-следственной связи между экологическим вредом и его последствиями, расширение критериев статуса жертвы (в том числе для ассоциаций и коллективных истцов) и внедрение пилотных процедур для решения системных экологических проблем.

Применение принципа системной интеграции, отражённого в подпункте (с) пункта 3 статьи 32 Венской конвенции о праве международных договоров, способствует развитию межотраслевого подхода к толкованию экологических обязательств государств и формированию концепции экологических прав человека.

Признание международных стандартов экологической ответственности на практике приводит к пересмотру национального законодательства и формированию новых направлений государственной политики в странах-участниках международных договоров. Ярким примером этому служит пересмотр климатической стратегии Швейцарии на основе постановлений ЕСПЧ [5].

В условиях растущей климатической неопределенности международные судебные решения способствуют укреплению механизмов правовой защиты граждан и формированию эффективных инструментов экологического правосудия на национальном и региональном уровнях.

Заключение

Таким образом, проанализированная судебная практика международных судов и трибуналов демонстрирует переход от фрагментарного рассмотрения вопросов охраны окружающей среды к формированию цельной многоуровневой системы международной экологической юрисдикции. Революционные решения

последних годов в совокупности с консультативными заключениями Международного суда ООН, Межамериканского суда по правам человека и знаковыми постановлениями ЕСПЧ служат фундаментом новой парадигмы международного экологического правосудия.

Достижения современной практики заключаются, прежде всего, в институционализации права на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду; установлении императивных стандартов ответственности государств за климатические нарушения; внедрении инновационных процедур для расширения доступа к международной экологической юстиции; развитии межотраслевого подхода к трактовке экологических обязательств.

Формируемая система международного экологического правосудия отличается высоким уровнем системности, динамичной интеграцией отраслей права и акцентом на усиленную осмотрительность государств в сфере экологических рисков. Перспективы дальнейшего развития связаны с расширением юрисдикционных полномочий международных судов, укреплением механизмов международного мониторинга исполнения экологических решений.

Следовательно, в условиях нарастающего экологического кризиса и климатических вызовов международное правосудие становится гарантом устойчивого развития, выступая в качестве базовой платформы для обеспечения экологической безопасности на глобальном уровне.

Список литературы

1. Давлетгильдеев Р.Ш. (2013), "К вопросу о подходах к фрагментации международного права", Российский юридический журнал, № 3, с. 25, available at:

https://www.researchgate.net/publication/301636040_Davletgildeev_RS_K_voprosu_o_podhodah_k_fragmentacii_mezdunarodnogo_prava_Rossijskij_uridiceskij_zurnal_-_2013_-_No_3_-_S_20-26 (Дата обращения: 18.10.2025).

2. African Commission on Human and Peoples' Rights. (2001), Social and Economic Rights Action Center and Center for Economic and Social Rights v. Nigeria, Communication No. 155/96, available at: <https://www.achpr.org/sessions/29th/comunications/155.96.htm>. Accessed: 18 October 2025.

3. African Charter on Human and Peoples' Rights. (1981), available at: <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>. Accessed: 18 October 2025.

4. Blogs.Law.Columbia.edu. (2025), "The ICJ's Advisory Opinion on Climate Change: An Introduction", 24 July, available at: <https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2025/07/24/the-icjs-advisory-opinion-on-climate-change-an-introduction/>. Accessed: 18 October 2025.

5. Center for International Environmental Law. (2025), "The Era of Climate Impunity is Over", 29 July, available at: <https://www.ciel.org/climate-impunity-over/>. Accessed: 18 October 2025.
6. ECtHR. (1994), *López Ostra v. Spain*, Series A No. 303-C, 9 December.
7. ECtHR. (2024), *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* [GC], No. 53600/20, 9 April.
8. ECtHR. (2025), *Cannavacciuolo and Others v. Italy*, nos. 51767/14 and others, 30 January 2025.
9. ESG News. (2025), "Международный суд ООН вынес историческое решение по климатическим обязательствам государств", 24 July, available at: <https://esgnews.com/ru/>. Accessed: 18 October 2025.
10. Frontiers in Marine Science. (2025), "On the obligations of states to respond to climate change and China's legal consequences", 14 January, available at: <https://www.frontiersin.org/journals/marine-science>. Accessed: 18 October 2025.
11. Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7, available at: <https://www.icj-cij.org/case/92/judgments>. Accessed: 18 October 2025.
12. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. (2025), 'Global trends in climate change litigation: 2025 snapshot', London School of Economics, available at: <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/global-trends-in-climate-change-litigation-2025-snapshot/>. Accessed: 18 October 2025.
13. Heinrich Böll Foundation. (2025), "International Court of Justice Decision Turns Climate Justice into Law", 23 July, available at: <https://us.boell.org/en/2025/07/24/>. Accessed: 18 October 2025.
14. HSF Kramer. (2025), "European Court of Human Rights finds state failure to deal with decades of large-scale pollution breaches right to life", 23 February, available at: <https://www.hsfkramer.com/>. Accessed: 18 October 2025.
15. Inter-American Court of Human Rights. (2017), Advisory Opinion OC-23/17, 15 November, available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_23_ing.pdf. Accessed: 18 October 2025.
16. International Court of Justice. (1974), *Nuclear Tests Cases (Australia v. France; New Zealand v. France)*, Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, pp. 253–567.
17. International Court of Justice. (2010), *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment of 20 April 2010, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/135/135-20100420-JUD-01-00-EN.pdf>. Accessed: 18 October 2025.
18. International Court of Justice. (2015), *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 665, available at: <https://www.icj-cij.org/case/152/judgments>. Accessed: 18 October 2025.

19. International Court of Justice. (2025), Advisory Opinion on Obligations of States in respect of Climate Change, 23 July 2025, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>.

Accessed: 18 October 2025.

20. International Court of Justice. (1949), Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania), Judgment of 9 April 1949, available at: <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

21. International Court of Justice. (2014), Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment of 31 March 2014, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

22. IISD. (2025), "Historic International Court of Justice Opinion Confirms States' Climate Obligations", 23 July, available at: <https://www.iisd.org/articles/deep-dive/icj-advisory-opinion-climate-change>. Accessed: 18 October 2025.

23. IISD. (2025), State of Global Environmental Governance 2024, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, available at: <https://www.iisd.org/system/files/2025-03/state-global-environmental-governance-2024.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

24. ITLOS. (2024), Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on International Law and Climate Change, Advisory Opinion of 21 May.

25. IUCN World Commission on Environmental Law. (2018), "ICJ Renders First Environmental Compensation Decision: A Summary of the Judgment", April, available at: <https://iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201804/icj-renders-first-environmental-compensation-decision-summary-judgment>. Accessed: 18 October 2025.

26. Journal of Human Rights Practice. (2025), "The climate in Strasbourg – the judgments and their impact on global climate law", 28 May, available at: <https://academic.oup.com/jhrp>. Accessed: 18 October 2025.

27. Verfassungsblog. Zirulia, S. (2025), "A New Step in the Greening of the Right to Life: The ECtHR Judgment on the Land of Fires", 19 February 2025, available at: <https://verfassungsblog.de/ecthr-land-fires>. Accessed: 18 October 2025.

References

1. Davletgildeev, R.Sh. (2013), "K voprosu o podkhodakh k fragmentatsii mezhdunarodnogo prava", Rossiiskii yurydicheskii zhurnal, No. 3, pp. 25, available at: https://www.researchgate.net/publication/301636040_Davletgildeev_RS_K_voprosu_o_podhodah_k_fragmentatsii_mezhdunarodnogo_prava_Rossiiskij_uridiceskij_zurnal_-_2013_-_No_3_-_S_20-26 (Accessed: 18 October 2025).

2. African Commission on Human and Peoples' Rights. (2001), Social and Economic Rights Action Center and Center for Economic and Social Rights v. Nigeria, Communication No. 155/96, available at:

<https://www.achpr.org/sessions/29th/comunications/155.96.htm>. Accessed: 18 October 2025.

3. African Charter on Human and Peoples' Rights. (1981), available at: <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>. Accessed: 18 October 2025.

4. Blogs.Law.Columbia.edu. (2025), "The ICJ's Advisory Opinion on Climate Change: An Introduction", 24 July, available at: <https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2025/07/24/the-icjs-advisory-opinion-on-climate-change-an-introduction/>. Accessed: 18 October 2025.

5. Center for International Environmental Law. (2025), "The Era of Climate Impunity is Over", 29 July, available at: <https://www.ciel.org/climate-impunity-over/>. Accessed: 18 October 2025.

6. ECtHR. (1994), *López Ostra v. Spain*, Series A No. 303-C, 9 December.

7. ECtHR. (2024), *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* [GC], No. 53600/20, 9 April.

8. ECtHR. (2025), *Cannavacciuolo and Others v. Italy*, nos. 51767/14 and others, 30 January 2025.

9. ESG News. (2025), "Международный суд ООН вынес историческое решение по климатическим обязательствам государств", 24 July, available at: <https://esgnews.com/ru/>. Accessed: 18 October 2025.

10. Frontiers in Marine Science. (2025), "On the obligations of states to respond to climate change and China's legal consequences", 14 January, available at: <https://www.frontiersin.org/journals/marine-science>. Accessed: 18 October 2025.

11. *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7, available at: <https://www.icj-cij.org/case/92/judgments>. Accessed: 18 October 2025.

12. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. (2025), 'Global trends in climate change litigation: 2025 snapshot', London School of Economics, available at: <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/global-trends-in-climate-change-litigation-2025-snapshot/>. Accessed: 18 October 2025.

13. Heinrich Böll Foundation. (2025), "International Court of Justice Decision Turns Climate Justice into Law", 23 July, available at: <https://us.boell.org/en/2025/07/24/>. Accessed: 18 October 2025.

14. HSF Kramer. (2025), "European Court of Human Rights finds state failure to deal with decades of large-scale pollution breaches right to life", 23 February, available at: <https://www.hsfkramer.com/>. Accessed: 18 October 2025.

15. Inter-American Court of Human Rights. (2017), Advisory Opinion OC-23/17, 15 November, available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_23_ing.pdf. Accessed: 18 October 2025.

16. International Court of Justice. (1974), *Nuclear Tests Cases* (Australia v. France; New Zealand v. France), Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, pp. 253–567.

17. International Court of Justice. (2010), *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment of 20 April 2010, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/135/135-20100420-JUD-01-00-EN.pdf>.

Accessed: 18 October 2025.

18. International Court of Justice. (2015), *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 665, available at: <https://www.icj-cij.org/case/152/judgments>. Accessed: 18 October 2025.

19. International Court of Justice. (2025), *Advisory Opinion on Obligations of States in respect of Climate Change*, 23 July 2025, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>.

Accessed: 18 October 2025.

20. International Court of Justice. (1949), *Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania)*, Judgment of 9 April 1949, available at: <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

21. International Court of Justice. (2014), *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)*, Judgment of 31 March 2014, available at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/148/148-20140331-JUD-01-00-EN.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

22. IISD. (2025), "Historic International Court of Justice Opinion Confirms States' Climate Obligations", 23 July, available at: <https://www.iisd.org/articles/deep-dive/icj-advisory-opinion-climate-change>. Accessed: 18 October 2025.

23. IISD. (2025), *State of Global Environmental Governance 2024*, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, available at: <https://www.iisd.org/system/files/2025-03/state-global-environmental-governance-2024.pdf>. Accessed: 18 October 2025.

24. ITLOS. (2024), *Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on International Law and Climate Change*, Advisory Opinion of 21 May.

25. IUCN World Commission on Environmental Law. (2018), "ICJ Renders First Environmental Compensation Decision: A Summary of the Judgment", April, available at: <https://iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201804/icj-renders-first-environmental-compensation-decision-summary-judgment>. Accessed: 18 October 2025.

26. Journal of Human Rights Practice. (2025), "The climate in Strasbourg – the judgments and their impact on global climate law", 28 May, available at: <https://academic.oup.com/jhrp>. Accessed: 18 October 2025.

27. Verfassungsblog. Zirulia, S. (2025), "A New Step in the Greening of the Right to Life: The ECtHR Judgment on the Land of Fires", 19 February 2025, available at: <https://verfassungsblog.de/ecthr-land-fires>. Accessed: 18 October 2025.

Поступила: 20.09.2025. Одобрена: 24.09.2025. Доступна онлайн: 30.09.2025

MPNТИ 10.87.27

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-15-3-62-74>

Влияние инноваций на права интеллектуальной собственности в системе здравоохранения на примере ЕАЭС

Иргалиева Диана Илшатовна

Аспирант кафедры международного и европейского права Юридического факультета Казанского (Приволжского) Федерального университета

Казань, Российская Федерация

e-mail: DiIrgalieva@kpfu.ru

ORCID: 0009-0008-6033-8720

Аннотация: В статье анализируется влияние инноваций на развитие и трансформацию прав интеллектуальной собственности в сфере здравоохранения в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Особое внимание уделено международно-правовым стандартам, установленным Соглашением ТРИПС и последующими актами, предусматривающими гибкости в отношении охраны патентов, доступности лекарственных средств и технологии трансфера знаний. Рассматриваются подходы государств ЕАЭС к имплементации принципов добросовестного использования и системной интеграции норм международного и регионального права. Отдельно исследуются инициативы, вызванные пандемией COVID-19, включая механизмы C-TAP, Open COVID Pledge и Medicines Patent Pool, а также их роль в формировании новых моделей взаимодействия в области охраны здоровья и интеллектуальной собственности. Подчеркивается необходимость баланса между стимулированием инноваций и обеспечением общественного доступа к медицинским технологиям, что требует формирования согласованных правовых механизмов внутри ЕАЭС, основанных на принципах справедливости, устойчивого развития и общего блага.

Ключевые слова: инновации, интеллектуальная собственность, здравоохранение, ЕАЭС, ТРИПС, патентное право, общественное здоровье.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі зияткерлік меншік құқықтарына инновациялардың әсерін ЕАЭО мысалында көрсету

Иргалиева Диана Илшатовна

Қазан (Еділ бойы) федералды университетінің Заң факультетін халықаралық және еуропа құқығы кафедрасының аспиранты

Қазан, Ресей Федерациясы

e-mail: DiIrgalieva@kpfu.ru

ORCID: 0009-0008-6033-8720

Аңдатпа: Мақалада Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) шеңберінде инновациялардың денсаулық сақтау саласындағы зияткерлік меншік құқықтарының дамуы мен трансформациясына әсері талданады. Патенттерді қорғауға, дәрілік заттардың қолжетімділігіне және білім трансферті технологиясына қатысты икемділікті көздейтін ТРИПС Келісімінде және одан кейінгі актілерде белгіленген халықаралық-құқықтық стандарттарға ерекше назар аударылды. ЕАЭО мемлекеттерінің халықаралық және өңірлік құқық нормаларын адал пайдалану және жүйелі интеграциялау қағидаттарын имплементациялауға көзқарастары қаралады. COVID-19 пандемиясынан туындаған бастамалар, соның ішінде C-TAP, OPEN COVID Pledge және Medicines Patent Pool тетіктері, сондай-ақ олардың денсаулық пен зияткерлік меншік саласының өзара әрекеттесуінің жаңа үлгілерін қалыптастырудағы рөлі бөлек зерттеледі. Инновацияларды ынталандыру мен медициналық технологияларға қоғамдық қолжетімділікті қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдік қажеттілігі атап өтіледі, бұл әділеттілік, тұрақты даму мен ортақ игілік қағидаттарына негізделген ЕАЭО ішінде келісілген құқықтық тетіктерді қалыптастыруды талап етеді.

Түйін сөздер: инновациялар, зияткерлік меншік, денсаулық сақтау, ЕАЭО, ТРИПС, патент құқығы, қоғамдық денсаулық.

The impact of innovations on intellectual property rights in the healthcare system: A case study of the EAEU

Irgalieva Diana

PhD candidate at the Department of International and European Law, Faculty of Law, Kazan (Volga Region) Federal University

Kazan, Russian Federation

e-mail: DiIrgalieva@kpfu.ru

ORCID: 0009-0008-6033-8720

Abstract: This article analyses the impact of innovations on the development and transformation of intellectual property rights in the healthcare sector within the framework of the Eurasian Economic Union (EAEU). Particular attention is given to the international legal standards established by the TRIPS Agreement and subsequent acts that provide flexibility regarding patent protection, the availability of medicines, and knowledge transfer technologies. The approaches of EAEU member states to the implementation of the principles of fair use and the systematic integration of norms from international and regional law are examined. Additionally, the initiatives prompted by the COVID-19 pandemic are explored, including the C-TAP mechanisms, the Open COVID Pledge, and the Medicines Patent Pool, along with their role in shaping new models of interaction in the fields of health protection and intellectual property. The necessity of balancing the stimulation of innovations with ensuring public access to medical technologies is emphasised, which requires the establishment

of coherent legal mechanisms within the EAEU based on the principles of fairness, sustainable development, and the common good.

Keywords: innovations, intellectual property, healthcare, EAEU, TRIPS, patent law, public health.

Введение

В настоящее время правовое регулирование интеллектуальной собственности в сфере здравоохранения в рамках ЕАЭС опирается на многоуровневую систему источников международного права. Парижская конвенция по охране промышленной собственности 1883 года (в редакции Стокгольмского акта 1967 года) заложила базовые принципы международной охраны объектов промышленной собственности, включая патенты, товарные знаки и меры против недобросовестной конкуренции. В документе закреплены принципы национального режима и права приоритета, которые обеспечивают равную защиту для граждан всех государств-участников и позволяют в течение 12 месяцев с даты первоначальной заявки подать аналогичную заявку в других странах. Принятое 15 апреля 1994 года в рамках Всемирной торговой организации Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (ТРИПС/TRIPS) впервые установило универсальные минимальные стандарты охраны прав интеллектуальной собственности, в том числе на фармацевтические разработки. Соглашение требует предоставления патентной защиты фармацевтическим продуктам сроком не менее 20 лет, что стало переломным моментом для многих развивающихся государств, ранее исключавших лекарственные средства из числа патентуемых объектов.

Объектом исследования выступает влияние инноваций на развитие прав интеллектуальной собственности в сфере здравоохранения в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС). **Цель исследования** заключается в анализе того, как инновационные процессы и международно-правовые механизмы, включая соглашение ТРИПС и его последующие интерпретации, влияют на трансформацию правовых подходов к патентной защите лекарственных средств и технологий, а также на обеспечение доступа населения к медицинским разработкам.

Основные задачи исследования включают выявление закономерностей адаптации норм международного права в национальные правовые системы стран ЕАЭС, анализ гибких механизмов соглашения ТРИПС в контексте общественного здравоохранения, изучение влияния инициатив, вызванных пандемией COVID-19 (C-TAP, Open COVID Pledge, Medicines Patent Pool), и оценку необходимости формирования сбалансированных правовых инструментов в ЕАЭС.

Методы и подходы исследования основываются на системно-правовом, сравнительно-правовом и институциональном анализе. Применяются принципы системной интеграции, bona fide (добросовестности) и концепция общего блага в рамках международного и регионального правового регулирования.

Гипотеза исследования исходит из предположения, что формирование согласованной политики государств – членов ЕАЭС в сфере инноваций и интеллектуальной собственности, с учётом международных норм и гибких механизмов, предусмотренных Соглашением ТРИПС, позволит одновременно стимулировать развитие инновационной деятельности и обеспечить более широкий доступ к медицинским технологиям, тем самым укрепляя систему общественного здравоохранения.

Методы исследования включают анализ международных договоров (ТРИПС, Парижская конвенция, Дохинская декларация), актов ЕАЭС, национальных нормативных актов, а также обобщение судебной и административной практики в сфере патентного права и здравоохранения.

Методологическая база исследования построена на нормах международного публичного права, теории интеграционных процессов, концепциях справедливости и устойчивого развития, а также на научных трудах в области международного экономического и медицинского права.

Обсуждение

Дохийская декларация о Соглашении ТРИПС и общественном здравоохранении, утверждённая Министерской конференцией ВТО 14 ноября 2001 года, ознаменовала переход к новому этапу формирования международных стандартов в сфере охраны интеллектуальной собственности и обеспечения права на здоровье. Её ключевое значение заключается в официальном признании за государствами-членами права принимать необходимые меры для защиты общественного здоровья, не нарушая обязательств по ТРИПС. В параграфе 4 Декларации особо закреплено, что страны могут в полной мере использовать предусмотренные Соглашением гибкие инструменты (*flexibilities*), направленные на обеспечение доступа населения к лекарственным средствам [3].

К основным механизмам, предусмотренным Соглашением ТРИПС, относятся: право государств вводить режим принудительного лицензирования и самостоятельно определять основания для его применения (параграф 5(b)); возможность каждой страны устанавливать, что именно представляет собой чрезвычайная ситуация национального масштаба или иные обстоятельства крайней необходимости, включая кризисы в сфере общественного здравоохранения, такие как ВИЧ/СПИД, туберкулёз, малярия и другие эпидемии (параграф 5(c)); а также свобода государств закреплять собственные подходы к определению режима исчерпания прав интеллектуальной собственности (параграф 5(d)) [2].

Евразийская патентная конвенция, заключённая в Москве 9 сентября 1994 года и вступившая в силу 12 августа 1995 года, представляет собой международно-правовой акт регионального характера, основанный на статье 19 Парижской конвенции по охране промышленной собственности и статье 45(1) Договора о патентной кооперации (РСТ) 1970 года. Конвенция заложила институциональные основы функционирования Евразийской патентной системы и создала Евразийскую патентную организацию (ЕАПО) как

межправительственную структуру, обладающую статусом юридического лица и международной правоспособностью в государствах-участниках. В соответствии со статьёй 1 Конвенции, государства, учреждая единую региональную систему патентной охраны, сохраняют свой суверенитет в сфере регулирования национальных механизмов защиты изобретений [4]. При этом ни одно положение Конвенции не может рассматриваться как ограничивающее права, вытекающие из Парижской конвенции. Это положение отражает фундаментальный принцип международного права – уважение государственного суверенитета при создании региональных интеграционных механизмов.

В статье 12 Евразийской патентной конвенции определён правовой режим принудительного лицензирования. Государства-участники сохраняют за собой право выдачи принудительных лицензий на использование изобретений, охраняемых евразийским патентом, при соблюдении требований национального законодательства. Принятое решение о выдаче принудительной лицензии может быть обжаловано заинтересованными лицами в судебные органы либо иные компетентные структуры соответствующего государства. Эта норма демонстрирует субсидиарность юрисдикции: хотя патент является евразийским (действует на всей территории участников), вопросы принудительного лицензирования решаются на национальном уровне в соответствии с международными обязательствами государств по TRIPS.

В свою очередь, статья 13 Евразийской патентной конвенции формулирует территориальный принцип юрисдикции при разрешении споров, связанных с действием евразийских патентов. Любые разногласия, касающиеся признания патента недействительным либо установления факта его нарушения, подлежат рассмотрению компетентными судебными или административными органами того государства, где произошло предполагаемое нарушение. При этом рассмотрение осуществляется на основе норм Конвенции и Патентной инструкции, а вынесенные решения имеют силу исключительно в пределах территории соответствующего государства. За нарушение евразийского патента законодательство каждой страны-участницы предусматривает меры гражданско-правовой либо иной ответственности, идентичные применяемым в отношении национальных патентов.

Подписанный 29 мая 2014 года Договор о Евразийском экономическом союзе закрепил создание международной организации, представляющей собой форму региональной экономической интеграции и обладающей международной правосубъектностью. В соответствии с Договором Союз наделён наднациональными компетенциями в пределах, определённых его положениями и последующими международными соглашениями, заключёнными в рамках ЕАЭС. Совокупность международных договоров и нормативных актов институтов Союза формирует право ЕАЭС (*jus EAEU*) [5].

Раздел XXIII Договора о Евразийском экономическом союзе и Приложение № 26 – Протокол об охране и защите прав на объекты интеллектуальной собственности – формируют нормативную основу регулирования

интеллектуальной собственности в рамках Союза. Указанный Протокол определяет правовые механизмы взаимодействия государств-членов в области охраны и защиты прав на результаты интеллектуальной деятельности, включая произведения науки, литературы и искусства, компьютерные программы, товарные знаки, географические указания, изобретения, полезные модели, промышленные образцы, селекционные достижения, топологии интегральных микросхем и секреты производства (ноу-хау) [6].

Государства – участники Евразийского экономического союза несут международные обязательства в соответствии с Соглашением Всемирной торговой организации, включая положения Соглашения ТРИПС. Договор от 19 мая 2011 года о функционировании Таможенного союза в рамках многосторонней торговой системы закрепил принцип приоритета норм ВТО, устанавливая, что с момента присоединения любой из сторон к ВТО положения Соглашения ВТО становятся составной частью правового порядка Таможенного союза (статья 1.1).

Вместе с тем, статья 2.1 указанного Договора закрепляет обязанность сторон проводить гармонизацию: государства-участники обязуются предпринять меры, направленные на согласование правовой системы Таможенного союза и актов его органов с положениями Соглашения ВТО. До завершения такой адаптации приоритет сохраняется за нормами Соглашения ВТО, которые имеют преимущественную силу над соответствующими положениями международных договоров и решениями органов Таможенного союза. Данный подход отражает доктрину международного права, согласно которой недопустим конфликт международных обязательств и должна обеспечиваться их системная согласованность (*principle of systemic integration*).

В соглашениях о свободной торговле, заключаемых ЕАЭС с третьими государствами (например, с Сербией, с КНР), закрепляются положения, определяющие их соотношение с нормами Всемирной торговой организации. Такие статьи устанавливают, что в случае расхождения между нормами соответствующего соглашения и положениями Соглашения ВТО, приоритет имеет именно положение Соглашения ВТО – в той части, в которой выявлено такое несоответствие. Стороны обязуются немедленно консультироваться для поиска взаимоприемлемого решения. Эти нормы воплощают принцип добросовестности (*bona fide*) в международных отношениях и обязательство мирного разрешения споров.

Пандемия COVID-19 актуализировала применение гибких механизмов TRIPS для обеспечения доступа к жизненно важным лекарственным средствам. В декабре 2020 года Правительство Российской Федерации применило статью 1360 ГК РФ (имплементация статьи 31 TRIPS и Дохийской декларации), предоставив российскому производителю право использования изобретения, охраняемого патентом иностранной компании (ремдесивир для лечения COVID-19), без согласия правообладателя. Это решение соответствует параграфу 5(с) Дохийской декларации, признающему право государств определять, что

представляет собой чрезвычайную национальную ситуацию, включая пандемии[7].

Решение Российской Федерации отвечает требованиям статьи 31 TRIPS: использование разрешено в первую очередь для обеспечения потребностей внутреннего рынка; объем и продолжительность ограничены целями использования; предусмотрена выплата справедливого вознаграждения правообладателю; решение может быть предметом судебного пересмотра. Применение принудительного лицензирования государствами-членами ЕАЭС в период пандемии демонстрирует эффективность международно-правовых механизмов, заложенных в Дохийской декларации, для защиты общественного здравоохранения при сохранении уважения к правам интеллектуальной собственности[8].

COVID-19 Technology Access Pool (C-TAP), созданный Всемирной организацией здравоохранения, и инициатива Open COVID Pledge представляют собой инновационные механизмы международного сотрудничества в области интеллектуальной собственности. Эти инициативы основаны на добровольном обмене знаниями, интеллектуальной собственностью и данными для борьбы с пандемией. Medicines Patent Pool (MPP), расширивший свой мандат на технологии, связанные с COVID-19, снижает транзакционные издержки и расширяет доступ к лекарственным средствам через объединение патентов нескольких правообладателей[7].

Эти механизмы отражают эволюцию международного права в направлении признания коллективных интересов человечества (*common concern of humankind*) в области глобального здравоохранения. Они дополняют традиционные механизмы TRIPS гибкими инструментами, основанными на принципах солидарности и сотрудничества государств.

С 2021 года в ЕАЭС действуют единые правила регистрации и экспертизы лекарственных средств для медицинского применения, основанные на международных договорах в рамках Союза. Эта унификация представляет собой реализацию принципа гармонизации законодательства в региональном интеграционном объединении, аналогичного опыту Европейского союза. Переходный период для приведения национальных регистрационных досье в соответствие с требованиями Союза завершается 31 декабря 2025 года.

С 2025 года введена процедура признания результатов регистрации лекарств между государствами-членами ЕАЭС без дополнительной оплаты, что отражает принцип взаимного признания (*mutual recognition*) — один из базовых принципов интеграционного права. В рамках правил регистрации лекарственных средств в ЕАЭС предусмотрены элементы механизма патентной увязки (*patent linkage*), обязывающие заявителя указывать в регистрационных документах сведения о действующих на территории государств-членов патентах, охраняющих соответствующие объекты интеллектуальной собственности.

Отсутствие единого регулирования института эксклюзивности данных доклинических и клинических исследований (*data exclusivity*) на уровне ЕАЭС

создает правовую неопределенность. Соглашение TRIPS содержит общую формулировку в статье 39.3 о защите данных от недобросовестного использования в коммерческих целях. Государства-члены ЕАЭС устанавливают периоды защиты данных в национальных законодательствах: Россия и Казахстан — 6 лет, Армения — 10 лет, Беларусь специальные нормы не предусмотрены.

Эта разнородность нарушает принцип единообразного применения права Союза на всей территории интеграционного объединения и создает препятствия для формирования общего фармацевтического рынка ЕАЭС. Необходимость гармонизации требований к data exclusivity признается экспертами как условие повышения инвестиционной привлекательности региона для разработчиков фармацевтической продукции.

В декабре 2024 года Коллегия Евразийской экономической комиссии приняла Рекомендацию № 26 о развитии экономического сотрудничества государств-членов ЕАЭС в области здравоохранения, включая развитие информационно-коммуникационных технологий и телемедицины. Рекомендации ЕЭК представляют собой акты «мягкого права» (soft law), не создающие прямых международно-правовых обязательств, но формирующие нормативные ожидания и направляющие гармонизацию национальных законодательств.[8]

Рекомендация предусматривает выработку требований к интерфейсам электронного взаимодействия информационных систем, обеспечение защиты медицинских сведений, определение видов, форм и условий оказания медицинской помощи с применением телемедицинских технологий. Эти положения отражают необходимость международной координации в области цифрового здравоохранения для обеспечения трансграничного обмена медицинскими данными при соблюдении прав человека на неприкосновенность частной жизни.

Развитие искусственного интеллекта в медицине поднимает вопросы, выходящие за рамки традиционного международного патентного права: может ли ИИ считаться изобретателем, кто владеет правами на ИИ-генерируемые изобретения, как обеспечить баланс между требованиями прозрачности алгоритмов и защитой коммерческих тайн.[14]

Необходимость гармонизации подходов к патентованию ИИ-изобретений на международном уровне признается исследователями как критически важная для обеспечения правовой определенности и стимулирования инноваций.

Раздел V Протокола № 26 к Договору о Евразийском экономическом союзе закрепляет региональный принцип исчерпания исключительных прав на товарные знаки, включая знаки Союза. В соответствии с этим принципом, если товар был введен в гражданский оборот правообладателем либо с его согласия на территории любого из государств-членов ЕАЭС, он считается введенным в оборот на всей территории Союза. Соответственно, последующее обращение таких товаров не требует согласия правообладателя и не может им ограничиваться [12].

Этот принцип соответствует параграфу 5(d) Дохийской декларации, признающему право государств устанавливать собственный режим исчерпания прав интеллектуальной собственности. Однако в процессе работы Евразийского межправительственного совета обсуждался проект Протокола о внесении изменений в Договор о ЕАЭС, направленный на предоставление Совету права определять исключения из режима регионального исчерпания исключительных прав в отношении отдельных видов товаров, включая фармацевтическую продукцию. Такая инициатива отражает тенденцию к поиску компромисса между принципом свободного обращения товаров в рамках интеграционного пространства и необходимостью обеспечения эффективной защиты прав интеллектуальной собственности и интересов их обладателей [15].

Договор о координации действий по защите прав на объекты интеллектуальной собственности от 8 сентября 2015 года определяет порядок взаимодействия уполномоченных органов государств-членов между собой и с Евразийской экономической комиссией для защиты взаимных интересов сторон в сфере охраны прав интеллектуальной собственности. Документ предусматривает осуществление координации через сближение и развитие национальных правовых систем, обмен информацией и практическим опытом, а также проведение совместных мероприятий, направленных на предотвращение, выявление и пресечение нарушений прав на объекты интеллектуальной собственности [10].

Указанный договор реализует положения статьи 89 Договора о ЕАЭС, предусматривающей координацию усилий государств-членов по обеспечению защиты прав на объекты интеллектуальной собственности, включая сферу интернета, а также по предупреждению и пресечению оборота контрафактной продукции. Договор представляет собой пример международного сотрудничества правоохранительных органов в борьбе с трансграничными нарушениями прав интеллектуальной собственности.[11]

Заключение

Таким образом, инновации в здравоохранении трансформируют международно-правовое регулирование интеллектуальной собственности на региональном и универсальном уровнях. ЕАЭС демонстрирует гармоничную модель региональной интеграции, сочетающую уважение государственного суверенитета (статья 1 Евразийской патентной конвенции) с элементами наднационального регулирования (право Союза). Евразийская патентная система, основанная на Парижской конвенции и Договоре о патентной кооперации, обеспечивает эффективную охрану изобретений через единый евразийский патент при сохранении национальной юрисдикции по вопросам принудительного лицензирования и разрешения споров.

Приоритет норм Соглашения ВТО, включая TRIPS, над правом ЕАЭС обеспечивает соответствие региональной интеграции универсальным международно-правовым стандартам охраны интеллектуальной собственности. Применение государствами-членами ЕАЭС гибких механизмов TRIPS,

закрепленных в Дохийской декларации (принудительное лицензирование в условиях пандемии COVID-19), демонстрирует эффективность международно-правового баланса между стимулированием инноваций и защитой общественного здравоохранения. Однако сохраняются нормативные пробелы: отсутствие единого регулирования института эксклюзивности данных клинических исследований на уровне ЕАЭС нарушает принцип единообразного применения права Союза и требует заключения дополнительного международного договора для гармонизации национальных законодательств.

К тому же, развитие искусственного интеллекта, цифрового здравоохранения и персонализированной медицины ставит новые вызовы перед международным патентным правом, требуя адаптации Парижской конвенции, TRIPS и региональных соглашений к реалиям четвертой промышленной революции. Инициативы международного сотрудничества (патентные пулы, Open COVID Pledge, C-TAP) дополняют традиционные механизмы защиты интеллектуальной собственности принципами солидарности и признания общих интересов человечества в области глобального здравоохранения. ЕАЭС, сохраняя верность универсальным международно-правовым стандартам при развитии собственной интеграционной модели, вносит вклад в формирование регионального международного права, которое может служить примером для других интеграционных объединений в поиске баланса между инновациями, правами интеллектуальной собственности и всеобщим доступом к достижениям медицины.

Список литературы

1. WIPO (2015) 'Основные положения Парижской конвенции по охране промышленной собственности', Available at: https://www.wipo.int/treaties/ru/ip/paris/summary_paris.html Accessed: 01 October 2025.
2. WTO (1994) Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), Available at: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm Accessed: 05 October 2025.
3. WTO (2001) Doha Declaration on the TRIPS Agreement and Public Health, Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm Accessed: 02 October 2025.
4. Eurasian Patent Organization (EAPO) (2025) 'Евразийская патентная конвенция', Available at: <https://www.eapo.org/documents/obshhie-voprosy-funkczionirovaniya-eapo/evrazijskaya-patentnaya-konvencziya/> (Accessed: 19 October 2025).
5. Eurasian Economic Union (2014) 'Договор о Евразийском экономическом союзе', Available at: <https://docs.cntd.ru/document/420205962> Accessed: 16 October 2025.

6. Eurasian Economic Commission (2024) ‘Протокол об охране и защите прав на объекты интеллектуальной собственности (Приложение 26)’, Available at: https://www.translation-centre.am/pdf/Trans_ru/EVRAZES/Annex_26_ru.pdf Accessed: 10 October 2025.

7. Russian Government (2020) Распоряжение Правительства РФ № 3718-р, ‘О применении принудительных лицензий на лекарственные препараты в условиях пандемии COVID-19’, Available at: <http://government.ru/docs/3718-r/> Accessed: 19 October 2025.

8. Eurasian Economic Commission (2025) ‘Рекомендация № 26 о развитии сотрудничества в области здравоохранения’, Available at: <https://eec.eaeunion.org/news/> Accessed: 19 October 2025.

9. RosPatent (2023) ‘Eurasian integration in the sphere of intellectual property’, Available at: https://rospatent.gov.ru/en/activities/international_cooperation/eurasian-integration Accessed: 10 October 2025.

10. UNDP (2020) ‘Flexibilities in the TRIPS Agreement and Public Health’, Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/5.pdf> Accessed: 09 October 2025.

11. Eurasian Patent Organization (EAPO) (2025) ‘Евразийская патентная конвенция’, Available at: <https://www.eapo.org/documents/obshhie-voprosy-funkczionirovaniya-eapo/evrazijskaya-patentnaya-konvencziya/> Accessed: 10 October 2025.

12. Eurasian Economic Union (2014) ‘Договор о Евразийском экономическом союзе’, Available at: <https://docs.cntd.ru/document/420205962> Accessed: 17 October 2025.

13. Eurasian Economic Commission (2024) ‘Протокол об охране и защите прав на объекты интеллектуальной собственности (Приложение 26)’, Available at: https://www.translation-centre.am/pdf/Trans_ru/EVRAZES/Annex_26_ru.pdf Accessed: 17 October 2025.

14. Semantic Scholar (2020) ‘Implementation of TRIPS Public Health Flexibilities’, Available at: https://ecuo.org/wp-content/uploads/2016/12/analytical_report_ecuo_trips_eng.pdf Accessed: 09 October 2025.

15. UNDP (2020) ‘Flexibilities in the TRIPS Agreement and Public Health’, Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/5.pdf> Accessed: 10 October 2025.

References

1. WIPO (2015) ‘Osnovnye polozheniya Parizhskoj konvencii po ohrane promyshlennoj sobstvennosti’, Available at: https://www.wipo.int/treaties/ru/ip/paris/summary_paris.html Accessed: 01 October 2025.

2. WTO (1994) Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), Available at: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm Accessed: 05 October 2025.

3. WTO (2001) Doha Declaration on the TRIPS Agreement and Public Health, Available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm Accessed: 02 October 2025.

4. Eurasian Patent Organization (EAPO) (2025) 'Evrazijskaya patentnaya konvenciya', Available at: <https://www.eapo.org/documents/obshhie-voprosy-funkczionirovaniya-eapo/evrazijskaya-patentnaya-konvencziya/> (Accessed: 19 October 2025).

5. Eurasian Economic Union (2014) 'Dogovor o Evrazijskom ekonomicheskom soyuze', Available at: <https://docs.cntd.ru/document/420205962> Accessed: 16 October 2025.

6. Eurasian Economic Commission (2024) 'Protokol ob ohrane i zashchite prav na ob"ekty intellektual'noj sobstvennosti (Prilozhenie 26)', Available at: https://www.translation-centre.am/pdf/Trans_ru/EVRAZES/Annex_26_ru.pdf Accessed: 10 October 2025.

7. Russian Government (2020) Rasporyazhenie Pravitel'stva RF № 3718-r, 'O primenении принудительных лицензий на лекарственные препараты в условиях пандемии COVID-19', Available at: <http://government.ru/docs/3718-r/> Accessed: 19 October 2025.

8. Eurasian Economic Commission (2025) 'Rekomendaciya № 26 o razvitii sotrudnichestva v oblasti zdavooohraneniya', Available at: <https://eec.eaeunion.org/news/> Accessed: 19 October 2025.

9. RosPatent (2023) 'Eurasian integration in the sphere of intellectual property', Available at: https://rospatent.gov.ru/en/activities/international_cooperation/eurasian-integration Accessed: 10 October 2025.

10. UNDP (2020) 'Flexibilities in the TRIPS Agreement and Public Health', Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/5.pdf> Accessed: 09 October 2025.

11. Eurasian Patent Organization (EAPO) (2025) 'Evrazijskaya patentnaya konvenciya', Available at: <https://www.eapo.org/documents/obshhie-voprosy-funkczionirovaniya-eapo/evrazijskaya-patentnaya-konvencziya/> Accessed: 10 October 2025.

12. Eurasian Economic Union (2014) 'Dogovor o Evrazijskom ekonomicheskom soyuze', Available at: <https://docs.cntd.ru/document/420205962> Accessed: 17 October 2025.

13. Eurasian Economic Commission (2024) 'Protokol ob ohrane i zashchite prav na ob"ekty intellektual'noj sobstvennosti (Prilozhenie 26)', Available at: https://www.translation-centre.am/pdf/Trans_ru/EVRAZES/Annex_26_ru.pdf Accessed: 17 October 2025.

14. Semantic Scholar (2020) 'Implementation of TRIPS Public Health Flexibilities', Available at: https://ecuo.org/wp-content/uploads/2016/12/analytical_report_ecuo_trips_eng.pdf Accessed: 09 October 2025.

15. UNDP (2020) 'Flexibilities in the TRIPS Agreement and Public Health', Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/5.pdf> Accessed: 10 October 2025

Обзор

Афхазава Дурмишхан Гивиевич

К.ю.н., доцент Казанского (Приволжского) федерального университета, Юридический факультет, кафедра международного права, Казань, Российская Федерация

(e-mail: durmishkhan.afkhazava@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2311-4305

Марталер Валерия Сергеевна

Аспирант Казанского (Приволжского) федерального университета, Юридический факультет, кафедра международного права, Казань, Российская Федерация

(e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0000-9772-167X

Иргалиева Диана Илшатовна

Аспирант Казанского (Приволжского) федерального университета, Юридический факультет, кафедра международного права, Казань, Российская Федерация

(e-mail: DiaIIrgalieva@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0008-6033-8720

Роль международного права в поддержании мира и безопасности в условиях вызовов современного миропорядка (к 80-летию Победы в Великой Отечественной ВОЙНЕ и образования Организации Объединенных Наций): обзор международно-правовой сессии IV Казанского Международного Юридического Форума

03-04 октября 2025 г. в Казани состоялся IV Казанский международный юридический форум. Тема IV Казанского международного юридического форума «#ВРЕМЯПРАВА» была посвящена важнейшему аспекту современного правового пространства – времени принятия юридически взвешенных решений, способных обеспечить баланс между интересами общества, человека и государства, а также учесть национальные приоритеты и стремление к гармонизации межгосударственных отношений. Организаторами Форума выступили Республика Татарстан, Мэрия города Казани, Казанский федеральный университет, Ассоциация юристов России, Ассоциация выпускников юридического факультета Казанского федерального университета.

В число центральных мероприятий Форума вошла сессия «Роль международного права в поддержании мира и безопасности в условиях вызовов современного миропорядка (к 80-летию Победы в Великой Отечественной войне и образования Организации Объединенных Наций)», прошедшая в Зале Попечительского совета Казанского федерального университета. Тематика

сессии затронула широкий спектр актуальных проблем современного международного права. Участники обсудили эволюцию принципов Устава ООН и их применение в современных геополитических реалиях, роль международного права в урегулировании конфликтов и предотвращении агрессии. Особое внимание было уделено историческому значению Нюрнбергского процесса и его влиянию на современную систему международных отношений и международного права.

Магистральной темой обсуждения стала преемственность между победой над нацизмом в 1945 году и созданием Организации Объединенных Наций как основы современного миропорядка. Докладчики подчеркнули, что Устав ООН, подписанный 26 июня 1945 года, стал прямым следствием уроков Второй мировой войны и воплощением стремления народов к построению справедливого и мирного мира без войн и агрессии.

Модератором мероприятия выступил А.И. Абдуллин, доктор юридических наук, профессор и заведующий кафедрой международного и европейского права Казанского федерального университета. В работе сессии приняли участие ведущие специалисты в области международного права – представители Суда Евразийского экономического союза, Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, а также ученые и преподаватели из лучших вузов России, Беларуси, Казахстана, Кыргызстана и Узбекистана.

Открытие мероприятия ознаменовалось приветственным выступлением А.Х. Саидова, доктора юридических наук, профессора, первого заместителя спикера Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, директора Национального центра Республики Узбекистан по правам человека, который подчеркнул историческую связь между Победой в Великой Отечественной войне и созданием Организации Объединенных Наций, а также актуальность укрепления международного права в современных условиях.

Ключевые доклады сессии выстроились в стройную панораму современных вызовов и решений международного права. Цикл выступлений открыл профессор А.Я. Капустин, заведующий Центром международного права и сравнительно-правовых исследований Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, который обратил внимание на эволюцию принципов Устава ООН и их практическое воплощение в механизмах коллективной безопасности, а затем плавно передал слово А.Х. Абашидзе, директора Юридического института Российского университета дружбы народов, посвятившему свое выступление вопросам международно-правового развития в системе ООН и роли специализированных органов в разрешении глобальных кризисов.

Связующим звеном между глобальным и региональным измерениями стали доклады М.Л. Энтина, заведующего кафедрой интеграционного права и прав человека МГИМО МИД России, и А.Э. Джоробековой, доктора политических наук и заведующего кафедрой «Международные отношения и право» Дипломатической академии МИД Кыргызской Республики. Марк

Львович предложил сравнительный анализ практики интеграционных объединений – от Евразийского экономического союза до АСЕАН и МЕРКОСУРа, – показав, как разные модели регионального сотрудничества адаптируются к современным угрозам. А.Э. Джоробекова детально осветила анализ отечественных исследований, обозначив ключевые направления: переосмысление исторических источников, роль памяти о подвиге народа в формировании национальной идентичности, а также взаимодействие историко-правовых и международно-политических факторов в научных дискуссиях Кыргызстана.

Г.Е. Лукьянцев, директор Департамента многостороннего сотрудничества по правам человека МИД России, обозначил перспективы международного сотрудничества государств в юбилейный год ООН, а Д.К. Бекашев, и. о. заведующего кафедрой международного права МГИМО МИД России, поднял актуальные проблемы разрешения международных споров с участием международных организаций.

В продолжение тематики А.А. Данельян, заведующий кафедрой международного права Дипломатической академии МИД России, рассмотрел реформирование Международного уголовного суда и возможные альтернативы, а Е.М. Абайдельдинов, профессор Евразийского национального университета имени

Л.Н. Гумилева, проанализировал международно-правовой статус территориальной целостности государств. А.С. Исполинов, приглашенный профессор Всероссийской академии внешней торговли, раскрыл роль доктрины в современном международном праве, а О.В. Кадышева, доцент МГУ имени М. В. Ломоносова, остановилась на «загадке» статьи 38(1)(с) Статута Международного суда ООН.

Завершил пленарную часть сессии доклад И.И. Карандашева, заведующего кафедрой международного права СПбГУ, в котором он раскрыл феномен устаревания международных договоров и перспективы будущего норм, призванных обеспечить мир и безопасность.

Ключевые доклады сессии были также посвящены роли международного права как фактора глобальной устойчивости и интеграции через призму следующих тематических блоков: взаимодействие и потенциал ООН в адаптации правовой системы к новым вызовам (С.Ю. Марочкин, Н.В. Афоничкина, К.Д. Шестакова, Тюрина Н.Е., Г.Р. Шайхутдинова, М.В. Кешнер, Ш.М. Алиев); вызовы национальной безопасности (П.Н. Бирюков, С.В. Глотова, Ю.В. Мишальченко, А.М. Николаев, К.Б. Валиуллина); системное внедрение экологических и климатических обязательств в международно-правовую практику (А.М. Солнцев, Д.С. Боклан, Р.Ш. Давлетгильдеев, В.С. Марталер); механизмы региональной интеграции и многоуровневого управления (Г.Ю. Юлдашева, В.В. Войников, Ю.С. Безбородов, Ю.М. Орлова, А.Ю. Владыкина, А.А. Лунев, Н.Н. Абдуллаев); обеспечение беспристрастности и эффективности международного правосудия (Д.В. Красиков, О.А. Киселева); правовые основы

финансовой и бюджетной интеграции как инструментов устойчивости мирового сообщества (Р.А. Касьянов, В.Е. Понаморенко); защита прав уязвимых групп (Д.В. Иванов, О.В. Емельянович, Е.В. Киселева); укрепление правопорядка посредством системной интеграции норм (Н.Н. Липкина); а также уроки прошлого и новые вызовы современной системы международного права (А.И. Абдуллин, М.А. Лихачев, Д.Г. Афхазава, А.А. Дрыгина, Д.М. Алиев, А.В. Костицын).

В секции молодых ученых обсуждались многоаспектные вызовы современного международного права: от альтернативных механизмов защиты прав человека и гуманизации войны до финансово-правовых инструментов устойчивости мирового порядка и моделей региональной безопасности.

Завершением сессии стало единодушное принятие итоговой резолюции, в которой докладчики особо подчеркнули значение сохранения исторической памяти о Великой Отечественной войне и необходимость неуклонного следования принципам, заложенным в Уставе ООН, – единственным прочным щитом против возобновления ужасных трагедий XX века и надежной гарантией мира для будущих поколений. В резолюции были сформулированы ключевые рекомендации по усилению роли международного права в обеспечении глобальной стабильности и дальнейшему развитию межгосударственного сотрудничества на основе суверенного равенства государств и невмешательства во внутренние дела.

Шолу

Афхазава Дурмишхан Гивиевич

Заң ғылымдарының кандидаты, Қазан (Приволжский) федералды университетінің заң факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, Қазан қаласы, Ресей Федерациясы

(e-mail: durmishkhan.afkhazava@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2311-4305

Валерия Сергеевна Марталер

Қазан (Приволжский) федералды университетінің заң факультеті, халықаралық құқық кафедрасының аспиранты, Қазан қаласы, Ресей Федерациясы

(e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0000-9772-167X

Диана Илшатовна Иргалиева

Қазан (Приволжский) федералды университеті, заң факультеті, халықаралық құқық кафедрасының аспиранты, Қазан қаласы, Ресей Федерациясы

(e-mail: DiaIrgalieva@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0008-6033-8720

Қазіргі заманғы әлемдік тәртіпке қауіп төнген жағдайда бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтаудағы халықаралық құқықтың рөлі (Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің және Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуының 80 жылдығына): IV Қазан халықаралық заң форумының халықаралық құқықтық сессиясына шолу

2025 жылдың 3-4 қазанында Қазан қаласында IV Қазан халықаралық заң форумы өтті. IV Қазан халықаралық заң форумының «#ВРЕМЯПРАВА» тақырыбы қазіргі заманғы құқықтық кеңістіктің маңызды аспектісіне: қоғамның, жеке тұлғалардың және мемлекеттің мүдделерін теңестіретін, сонымен бірге ұлттық басымдықтарды және мемлекетаралық қатынастарды үйлестіруге деген ұмтылысты ескеретін заңды тұрғыдан негізделген шешімдер қабылдау уақытына арналды. Форумның ұйымдастырушылары Татарстан Республикасы, Қазан қалалық әкімдігі, Қазан федералды университеті, Ресей заңгерлері қауымдастығы және Қазан федералды университетінің заң факультеті түлектерінің қауымдастығы болды.

Форумның негізгі іс-шараларының қатарында Қазан федералды университетінің Қамқоршылар кеңесі залында өткен «Қазіргі заманғы әлемдік тәртіпке қарсы тұру кезінде бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтаудағы халықаралық құқықтың рөлі (Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің және Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуына 80 жылдығына)» атты сессия болды.

Сессияда қазіргі заманғы халықаралық құқықтың кең ауқымды өзекті мәселелері қарастырылды. Қатысушылар БҰҰ Жарғысы қағидаттарының эволюциясын және олардың бүгінгі геосаяси шындықта қолданылуын, сондай-ақ халықаралық құқықтың қақтығыстарды шешудегі және агрессияның алдын алудағы рөлін талқылады. Нюрнберг процесінің тарихи маңызына және оның қазіргі заманғы халықаралық қатынастар мен халықаралық құқық жүйесіне әсеріне ерекше назар аударылды.

Талқылаудың негізгі тақырыбы 1945 жылы ұлтшылдықты жеңу мен қазіргі заманғы әлемдік тәртіптің негізі ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуы арасындағы сабақтастық болды. Баяндамашылар 1945 жылы 26 маусымда қол қойылған БҰҰ Жарғысы Екінші дүниежүзілік соғыс сабақтарының тікелей салдары және халықтың соғыс пен басқыншылықсыз әділ және бейбіт әлем құруға деген ұмтылысының көрінісі болғанын атап өтті. Іс-шараны заң ғылымдарының докторы, профессор және Қазан федералды университетінің халықаралық және еуропалық құқық кафедрасының меңгерушісі А.И. Абдуллин жүргізді. Сессияға халықаралық құқық саласындағы жетекші сарапшылар, соның ішінде Еуразиялық экономикалық одақ сотының, Өзбекстан Республикасы Олий Мәжілісінің Заң шығару палатасының өкілдері, сондай-ақ Ресей, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстанның жетекші университеттерінің ғалымдары мен профессорлары қатысты. Іс-шараның ашылуында заң ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Олий Мәжілісінің Заң шығару палатасы төрағасының бірінші орынбасары және Өзбекстан Республикасы Адам құқықтары жөніндегі ұлттық орталығының директоры А.Х. Саидов құттықтау сөз сөйледі. Ол Ұлы Отан соғысындағы Жеңіс пен Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуы арасындағы тарихи байланысты, сондай-ақ заманауи жағдайда халықаралық құқықты нығайтудың өзектілігін атап өтті. Сессияның негізгі баяндамалары халықаралық құқықтағы қазіргі заманғы қиындықтар мен шешімдердің үйлесімді панорамасын құрады. Баяндама бастамасын Ресей Федерациясы Үкіметі жанындағы Заңнама және салыстырмалы құқық институтының Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтық зерттеулер орталығының басшысы, профессор А. Я. Капустин ашып, БҰҰ Жарғысы қағидаттарының эволюциясына және олардың ұжымдық қауіпсіздік механизмдерінде практикалық қолданылуына назар аударды. Содан кейін ол сөзін БҰҰ жүйесіндегі халықаралық құқықтық даму мәселелеріне және жаһандық дағдарыстарды шешудегі мамандандырылған органдардың рөліне арнаған Ресей Халықтар достығы университетінің Заң институтының директоры А. Х. Абашидзе тапсырды. Әлемдік және аймақтық өлшемдер арасындағы байланыстырушы буын Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігі МГИМО университетінің интеграция құқығы және адам құқықтары кафедрасының меңгерушісі М.Л. Энтиннің және Қырғыз Республикасы Сыртқы істер министрлігі Дипломатиялық академиясының саяси ғылымдар докторы және «халықаралық қатынастар және құқық» кафедрасының меңгерушісі А.Е. Джоробекованың баяндамаларымен қамтамасыз етілді. Марк Львович

Еуразиялық экономикалық одақтан бастап АСЕАН мен Меркосурға дейінгі интеграциялық бірлестіктердің тәжірибесіне, аймақтық ынтымақтастықтың әртүрлі модельдерінің қазіргі заманғы қауіп-қатерлерге бейімделу жағдайларына салыстырмалы талдау жасады. А.Е. Джоробекова отандық зерттеулерге егжей-тегжейлі талдау жасап, тарихи дереккөздерді қайта қарастыру, ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы халық ерлігін еске алудың рөлі және Қырғызстандағы академиялық пікірталастардағы тарихи, құқықтық және халықаралық саяси факторлардың өзара әрекеттесуінің негізгі бағыттарын атап өтті. Ресей Сыртқы істер министрлігінің Адам құқықтары жөніндегі көпжақты ынтымақтастық департаментінің директоры Г.Е. Лукьянцев БҰҰ мерейтойлық жылында мемлекеттер арасындағы халықаралық ынтымақтастықтың перспективаларын сипаттаса, МГИМО университетінің халықаралық құқық кафедрасы меңгерушісінің міндетін атқарушы Д.К. Бекашев халықаралық ұйымдардың қатысуымен орын алатын халықаралық дауларды шешудің өзекті мәселелерін көтерді. Осы тақырыпты жалғастыра отырып, Ресей Сыртқы істер министрлігі Дипломатиялық академиясының халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі А.А. Данелян Халықаралық қылмыстық соттың реформасын және мүмкін болатын баламаларды қарастырса, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры Е.М. Абайдельдинов мемлекеттердің аумақтық тұтастығының халықаралық-құқықтық мәртебесіне талдау жасады. Бүкілресейлік Сыртқы сауда академиясының шақырылған профессоры А.С.Исполинов қазіргі заманғы халықаралық құқықтағы доктринаның рөлін талқыласа, Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің доценті О.В.Кадышева Халықаралық Сот Статутының 38(1)(с) бабының «жұмбағына» тоқталды. Пленарлық отырыс жұмысы Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі И.И. Карандашевтің халықаралық шарттардың ескіру құбылысын және бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған нормалардың болашақтағы перспективаларын зерттеген баяндамасымен аяқталды.

Сессияның маңызды баяндамалары келесі тақырыптық блоктар арқылы жаһандық тұрақтылық пен интеграция факторы ретіндегі халықаралық құқықтың рөліне арналды: БҰҰ-ның құқықтық жүйені жаңа сынақтарға бейімдеудегі өзара әрекеттесуі және әлеуеті (С. Ю. Марочкин, Н. В. Афоничкина, К. Д. Шестакова, Н. Е. Тюрина, Г. Р. Шайхутдинова, М. В. Кешнер, Ш. М. Алиев); Ұлттық қауіпсіздіктің сын-қатерлері (П.Н. Бирюков, С.В. Глотова, Ю.В. Мишалченко, А.М. Николаев, Қ.Б. Валиуллина); экологиялық және климаттық міндеттемелерді халықаралық құқықтық тәжірибеге жүйелі түрде енгізу (А.М. Солнцев, Д.С. Боклан, Р.Ш. Давлетгилдеев, В.С. Марталер); Аймақтық интеграция және көп деңгейлі басқару механизмдері (Г.Ю. Юлдашева, В.В. Войников, Ю.С. Безбородов, Ю.М. Орлова, А.Ю. Владыкина, А.А. Лунев, Н.Н. Абдуллаев); Халықаралық әділеттіліктің бейтараптығы мен тиімділігін қамтамасыз ету (Д.В. Красиков, О.А. Киселева); Қаржылық және бюджеттік интеграцияның құқықтық негіздері әлемдік қауымдастықтың тұрақтылығының

құралдары ретінде (Р.А. Касьянов, В.Е. Понаморенко); Осал топтардың құқықтарын қорғау (Д.В. Иванов, О.В. Емельянович, Е.В. Киселева); Нормаларды жүйелік интеграциялау арқылы құқық үстемдігін нығайту (Н.Н. Липкина); сондай-ақ өткеннің сабақтары және қазіргі заманғы халықаралық құқық жүйесінің жаңа сын-қатерлері (А.И. Абдуллин, М.А. Лихачев, Д.Г. Афхазава, А.А. Дрыгина, Д.М. Алиев, А.В. Костицын).

Жас ғалымдар секциясында адам құқықтарын қорғаудың балама тетіктері мен соғысты гуманизациялаудан бастап, әлемдік тәртіп пен аймақтық қауіпсіздік модельдерінің тұрақтылығы үшін қаржылық және құқықтық құралдарға дейінгі қазіргі заманғы халықаралық құқықтың көп қырлы мәселелері талқыланды.

Сессияның қорытындысы ретінде баяндамашылар Екінші дүниежүзілік соғыс туралы тарихи жадыны сақтау маңыздылығын және XX ғасырдың қорқынышты трагедияларының қайта қайталануына қарсы тұра алатын, болашақ ұрпақ үшін бейбітшіліктің сенімді кепілі болып табылатын БҰҰ Жарғысында бекітілген қағидаттарды мүлтіксіз ұстану қажеттігін ерекше атап өткен қорытынды қарар бірауыздан қабылданды. Қарарда жаһандық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі халықаралық құқықтың рөлін күшейту және мемлекеттердің егемендік теңдігі мен ішкі істерге араласпау негізінде мемлекетаралық ынтымақтастықты одан әрі дамыту бойынша негізгі ұсынымдар тұжырымдалды.

Overview

Afkhazava Durmishkhan Givievich

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Kazan (Volga Region) Federal University, Faculty of Law, Department of International Law, Kazan, Russian Federation

(e-mail: durmishkhan.afkhazava@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2311-4305

Martaler Valeria Sergeevna

Doctoral Student, Kazan (Volga Region) Federal University, Faculty of Law, Department of International Law, Kazan, Russian Federation

(e-mail: ValSMartaler@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0000-9772-167X

Irgalieva Diana Ilshatovna

Doctoral Student, Kazan (Volga Region) Federal University, Faculty of Law, Department of International Law, Kazan, Russian Federation

(e-mail: DiaIIrgalieva@kpfu.ru)

ORCID: 0009-0008-6033-8720

The Role of International Law in Maintaining Peace and Security Amid the Challenges of the Modern World Order (On the Occasion of the 80th Anniversary of the Victory in the Great Patriotic War and the Establishment of the United Nations): A Review of the International Law Session of the 4th Kazan International Legal Forum

On October 3–4, 2025, the 4th Kazan International Legal Forum was held in Kazan. The theme of the 4th Kazan International Legal Forum, “#TIMEOFLAW”, was devoted to a crucial aspect of the modern legal sphere — the timing and process of making legally sound decisions capable of ensuring a balance between the interests of society, the individual, and the state, while also taking into account national priorities and the pursuit of harmonization in interstate relations. The Forum was organized by the Republic of Tatarstan, the Kazan City Administration, Kazan Federal University, the Association of Lawyers of Russia, and the Association of Alumni of the Faculty of Law of Kazan Federal University.

One of the central events of the Forum was the session “The Role of International Law in Maintaining Peace and Security Amid the Challenges of the Modern World Order (On the Occasion of the 80th Anniversary of the Victory in the Great Patriotic War and the Establishment of the United Nations)”, held in the Board of Trustees Hall of Kazan Federal University. The session addressed a wide range of pressing issues in contemporary international law. Participants discussed the evolution of the principles enshrined in the UN Charter and their application in today’s geopolitical realities, as well as the role of international law in conflict resolution and the prevention of

aggression. Special attention was given to the historical significance of the Nuremberg Trials and their impact on the modern system of international relations and international law.

The main theme of the discussion was the continuity between the victory over Nazism in 1945 and the establishment of the United Nations as the foundation of the modern world order. The speakers emphasized that the UN Charter, signed on June 26, 1945, was a direct outcome of the lessons of the Second World War and represented the aspiration of nations to build a just and peaceful world free from war and aggression.

The session was moderated by A. I. Abdullin, Doctor of Juridical Sciences, Professor, and Head of the Department of International and European Law at Kazan Federal University. The session brought together leading experts in the field of international law, including representatives of the Court of the Eurasian Economic Union, the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, as well as scholars and faculty members from leading universities of Russia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan.

The event opened with a welcoming address by A. Kh. Saidov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, First Deputy Speaker of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, and Director of the National Center of the Republic of Uzbekistan for Human Rights. In his speech, Professor Saidov emphasized the historical connection between the Victory in the Great Patriotic War and the establishment of the United Nations, as well as the relevance of strengthening international law in the current global context.

The keynote presentations of the session formed a coherent panorama of contemporary challenges and solutions in international law. The series of reports was opened by Professor A. Ya. Kapustin, Head of the Center for International Law and Comparative Legal Studies of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation, who drew attention to the evolution of the principles of the UN Charter and their practical implementation within collective security mechanisms. He then smoothly passed the floor to A. Kh. Abashidze, Director of the Law Institute of the Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), whose presentation focused on the issues of international legal development within the UN system and the role of specialized agencies in addressing global crises.

The link between the global and regional dimensions was provided by the presentations of M. L. Entin, Head of the Department of Integration Law and Human Rights at MGIMO University of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, and A. E. Dzorobekova, Doctor of Political Sciences and Head of the Department of International Relations and Law at the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Kyrgyz Republic. Mark Lvovich Entin offered a comparative analysis of the practices of integration associations — from the Eurasian Economic Union to ASEAN and MERCOSUR — demonstrating how various models of regional cooperation adapt to contemporary challenges and threats. A. E. Dzorobekova provided a detailed

overview of national scholarly research, highlighting key areas such as the reconsideration of historical sources, the role of collective memory of the people's heroism in shaping national identity, and the interaction between historical-legal and international-political factors in academic discourse in Kyrgyzstan.

G. E. Lukyantsev, Director of the Department for Multilateral Cooperation in Human Rights of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, outlined the prospects for international cooperation among states in the anniversary year of the United Nations. D. K. Bekyashev, Acting Head of the Department of International Law at MGIMO University of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, addressed current issues concerning the settlement of international disputes involving international organizations.

Continuing the discussion, A. A. Danelyan, Head of the Department of International Law at the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of Russia, examined the reform of the International Criminal Court and possible alternatives. E. M. Abaydel'dinov, Professor at L. N. Gumilyov Eurasian National University, analyzed the international legal status of the territorial integrity of states. A. S. Ispolinov, Visiting Professor at the Russian Foreign Trade Academy, explored the role of legal doctrine in contemporary international law, while O. V. Kadysheva, Associate Professor at Lomonosov Moscow State University, focused on the "mystery" of Article 38(1)(c) of the Statute of the International Court of Justice.

The plenary part of the session concluded with a presentation by I. I. Karandashev, Head of the Department of International Law at St. Petersburg State University, who examined the phenomenon of the obsolescence of international treaties and the future prospects of norms designed to ensure peace and security.

The key presentations of the session were also devoted to the role of international law as a factor of global stability and integration, explored through several thematic clusters: Interaction and the potential of the United Nations in adapting the legal system to new challenges (S. Yu. Marochkin, N. V. Afonichkina, K. D. Shestakova, N. E. Tyurina, G. R. Shaikhutdinova, M. V. Keshner, Sh. M. Aliev); Challenges to national security (P. N. Biryukov, S. V. Glotova, Yu. V. Mishalchenko, A. M. Nikolaev, K. B. Valiullina); Systemic integration of environmental and climate obligations into international legal practice (A. M. Solntsev, D. S. Boklan, R. Sh. Davletgildeev, V. S. Martaler); Mechanisms of regional integration and multilevel governance (G. Yu. Yuldasheva, V. V. Voynikov, Yu. S. Bezborodov, Yu. M. Orlova, A. Yu. Vladykina, A. A. Lunev, N. N. Abdullaev); Ensuring impartiality and efficiency of international justice (D. V. Krasikov, O. A. Kiseleva); Legal foundations of financial and budgetary integration as instruments of global resilience (R. A. Kasyanov, V. E. Ponomarenko); Protection of the rights of vulnerable groups (D. V. Ivanov, O. V. Emelyanovich, E. V. Kiseleva); Strengthening the rule of law through systemic integration of norms (N. N. Lipkina); and lessons of the past and new challenges to the modern system of international law (A. I. Abdullin, M. A. Likhachev, D. G. Afkhazava, A. A. Drygina, D. M. Aliev, A. V. Kostitsyn).

In the Young Scholars Section, participants discussed the multifaceted challenges of contemporary international law — ranging from alternative mechanisms for the protection of human rights and the humanization of warfare to financial and legal instruments for global stability and models of regional security.

The session concluded with the unanimous adoption of a final resolution, in which the speakers emphasized the importance of preserving the historical memory of the Great Patriotic War and the need for unwavering adherence to the principles enshrined in the UN Charter — the only enduring shield against the recurrence of the tragic events of the 20th century and a reliable guarantee of peace for future generations. The resolution formulated key recommendations for strengthening the role of international law in ensuring global stability and for the further development of inter-state cooperation based on the sovereign equality of states and non-interference in internal affairs.

“Еуразия халықаралық құқық журналына” мақалалар беру бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Журнал редакциясы авторлардан журналға жіберілетін жұмыстарды дайындау кезінде сақталуға тиіс ережелермен (журнал туралы жалпы ақпаратты, мақалаларды қарау рәсімін, жариялау этикасын қамтитын журнал редакциясының саясатымен) танысуды сұрайды.

1. Автордың (авторлардың **саны 3-тен аспауға тиіс**) мақаланы редакцияға жіберуі баспагердің – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің журналда мақала басып шығару және оны кез келген шет тілінде қайта басу құқығына олардың келісімін білдіреді. Журналдың бір нөмірінде бір автордан 1-ден артық жарияланым жариялауға жол берілмейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

2. Мақала редакцияға (ашық журнал жүйесі (OJS) арқылы) Word файлында ұсынылады (бет – А4, барлық жағынан шеттер – 20 мм. Шрифт: Times New Roman, өлшемі 14).

XҒТАР <http://grnti.ru/> бірінші жол, сол жақ; автор(лардың) инициалдары мен тегі – ортасына туралау, курсив; ұйымның толық атауы, қаласы, мемлекет (егер авторлар әртүрлі ұйымдарда жұмыс істесе, автордың аты-жөнінің және тиісті ұйымның қасына белгі қою керек; автор(лар)дың электронды поштасы – жақшада курсивпен; мақаланың тақырыбы – ортасына қою қара шрифтпен). Стилль файлын журналының веб-сайтынан жүктеп алуға болады.

Авторлар қолжазбаның екі нұсқасын ұсынуы керек, олардың біреуінде авторлар туралы ақпарат (аты-жөні, жұмыс орны, авторлар туралы ақпарат) болмауы қажет, себебі “екіжақты жабық” рецензиялауда анонимді мәтін талап етіледі. Сондай-ақ, автор(лар) Ілеспе хат ұсынуы қажет (Ілеспе хат шаблонын журналының веб-сайтынан алуға болады). Мақала файлдарын мақала тақырыбының алғашқы 4-5 сөзімен атау керек (мысалы: 1. Халықаралық құқықты оқыту әдістемесі туралы – автормен файл; 2. Халықаралық құқықты оқыту әдістемесі туралы – авторсыз файл).

3. Мақала көлемі 6-16 беттен аспауы қажет. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде аңдатпа, түйін сөздер, әдебиеттер тізімі, референс, авторлар туралы мәліметтер мақала көлеміне кірмейді. Көрсетілген көлемнен асатын жұмыстар журналдың редакция алқасының айрықша шешімі бойынша ерекше жағдайларда жариялауға қабылданады.

4. Жұмыс мәтіні **XҒТАР айдарынан** басталады. (Халықаралық ғылыми-техникалық ақпарат айдары, келесі сілтеме арқылы <http://grnti.ru/>), ары қарай автордың(лардың) аты-жөні мен тегі, ұйымның толық атауы, қаласы, мемлекет, автордың(лардың) e-mail, мақаланың тақырыбы, аңдатпа, түйін сөздер жазылады.

Аңдатпа (Abstract) зерттеу мақаласының қысқаша мазмұны және оқырманға мақаланың мәнін тез түсінуге көмектесу үшін қолданылады. Қазақ,

орыс және ағылшын тілдеріндегі әрқайсысының көлемі 150 сөзден кем емес, бірақ 200 сөзден аспауы қажет. Аңдатпа құрылымы келесі тармақтарды қамтиды:

- зерттеу тақырыбы туралы кіріспе сөз;
- ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары;
- жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығының қысқаша сипаттамасы;
- зерттеу әдістемесінің қысқаша сипаттамасы;
- зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен талдаулары, қорытындылары.
- жүргізілген зерттеудің мәні (осы жұмыстың тиісті білім саласына қосқан үлесі).
- жұмыс нәтижелерінің практикалық мәні.

Түйін сөздер (7 сөзден немесе сөз тіркестерінен көп емес) мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуге, зерттеудің пәндік саласын анықтауға, мақала мәтінінде кездесуге тиіс. Түйін сөздер бір-бірінен үтір арқылы ажыратылады.

Журнал авторлары **мақала құрылымы бойынша** тақырыптарға сәйкес келесі ережелерді сақтауы керек:

Мақала мынадай құрылымға ие болуға тиіс (алғашқы үш тармақ – қазақ, ағылшын, орыс тілдерінде):

1. *Тақырып және автор (авторлар) туралы деректер* – автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, лауазымы, жұмыс орны, қаласы, елі, ORCID; жарияланымдардың барлық авторларының электрондық поштасы (оның ішінде негізгі авторды көрсете отырып).

2. *Аңдатпа (Abstract) (150-250 сөз).*

3. *Түйін сөздер (Keywords) (8-10 сөз).*

4. *Кіріспе (Introduction).*

5. *Материалдар мен әдістер (Materials and methods).*

6. *Нәтижелер мен талқылау (Results and discussion).*

7. *Қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса) (Acknowledgements).*

8. *Әдебиеттер тізімі және транслитерацияланған әдебиеттер тізімі* – References бар болуы (транслитерация <http://translit-online.ru> веб-сайтта жүзеге асырылады.)

Ағылшын немесе орыс тілдерінде мақалалар жіберген шетелдік авторлар үшін мақаланың тақырыбын, авторлар туралы мәліметтерді, аңдатпа мен түйін сөздерді қазақ тіліне аударуды журнал редакциясы жүзеге асырады.

Кіріспе (Introduction) келесі негізгі элементтерден тұрады:

- тақырыпты таңдаудың негіздемесі, тақырыптың немесе мәселенің өзектілігі. Алдыңғы зерттеушілердің тәжірибесін сипаттау арқылы тақырыпты таңдауды негіздеуде проблемалық жағдайдың бар екені (қандай да бір зерттеулердің болмауы, жаңа объектінің пайда болуы және т.б.) туралы хабарланады. Тақырыптың өзектілігі осы объектіні зерттеуге деген жалпы қызығушылықпен анықталады, бірақ бар сұрақтарға толық жауаптардың

жоқтығы тақырыптың теориялық немесе практикалық маңыздылығымен дәлелденеді.

- жұмыстың объектісін, тақырыбын, мақсаттарын, міндеттерін, әдістерін, тәсілдерін, гипотеза мен мәнін анықтау. Зерттеудің мақсаты тезисті дәлелдеумен, яғни автордың таңдаған аспектісінде зерттеу тақырыбын ұсынумен байланысты болады.

Материалдар мен әдістер (Materials and methods) бөлімі материалдардың сипаттамасынан, сондай-ақ қолданылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек.

Ғылыми әдістеме мыналарды қамтуы керек:

- зерттеу сұрақтары;
- ұсынылған гипотеза (тезис);
- зерттеу кезеңдері;
- зерттеу әдістері.

Зерттеу материалының сипаттамасы оны сапалық және сандық тұрғыдан ұсынуды қамтиды. Материалдың сипаттамасы (халықаралық-құқықтық актілер, НҚА, мемлекеттік бағдарламалық құжаттар, ресми статистика, ғалымдардың еңбектері және т.б.) – зерттеу нәтижелері мен әдістерінің дұрыстығын анықтайтын факторлардың бірі.

Егер мақаламен жұмыс істеу барысында жасанды интеллект (ChatGPT) пайдаланылған болса, бұл туралы осы бөлімде айтылады.

Нәтижелер мен талқылау (Results and Discussion) – мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Бөлімде зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау келтіріледі. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша тұжырымдар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Онда жұмыс нәтижелері талдануы және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырыла отырып, тиісті нәтижелер талқылануы қажет.

Қорытынды (Conclusion) – осы кезеңдегі жұмысты жалпылау және қорытындылау, автор айтқан тұжырымның ақиқатын растау және алынған нәтижелерді ескере отырып, ғылыми білімнің өзгеруі туралы автордың қорытындысы. Тұжырымдар абстрактілі болмауы керек, олар ұсыныстарды немесе одан әрі жұмыс істеу мүмкіндіктерін сипаттай отырып, белгілі бір ғылыми саладағы зерттеу нәтижелерін жалпылау үшін пайдаланылуы керек.

Қорытынды құрылымы келесі сұрақтарды қамтуы керек: зерттеудің мақсаттары мен әдістері қандай? Қандай нәтижелер алынды? Қандай тұжырымдар бар? Нәтижелерді енгізу, қолдану перспективалары мен мүмкіндіктері қандай?

Әдебиетке шолу (Literature review) секциясында отандық және шетелдік авторлардың зерттелген тақырып бойынша іргелі және жаңа еңбектері, осы еңбектерді олардың ғылыми үлестері тұрғысынан талдау, сондай-ақ зерттеудегі олқылықтар қамтылуға тиіс.

Жұмысқа қатысы жоқ көптеген сілтемелерге немесе автордың өз жетістіктері туралы орынсыз пікірлерге, автордың алдыңғы жұмыстарына сілтемелерге **ЖОЛ БЕРІЛМЕЙДІ**.

Осы талаптардың біреуінің өзі сақталмаған жағдайда мақала қарауға қабылданбайды.

5. Кестелер тікелей жұмыс мәтініне енгізіледі. Олар нөмірленіп, жұмыс мәтінінде оларға сілтеме жасалуы керек. Суреттер, графиктер стандартты форматтардың бірінде ұсынылуы керек: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік сызбалар 600 dpi ажыратымдылығымен орындалуы керек. Суреттерде барлық мәліметтер нақты көрсетілуі керек.

6. Әдебиеттер тізімінде тек жұмыс мәтінінде сілтемелері бар дереккөздер (дәйексөз тәртібімен немесе ағылшын алфавитінің тәртібімен нөмірленген) болуы керек. Жарияланбаған жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді. Әдебиеттер тізімі 7-ден астам дереккөзден тұруы керек.

Әдебиеттер тізімінде соңғы 10 жылда жарияланған дереккөздер кемінде 50% болуы керек. Сілтемелер берілген дереккөздердің сапасы мен саны мақаланың өзектілігін көрсетеді. Сондықтан авторларға келесі нұсқауларды орындау ұсынылады:

мақала авторлары мен бірлескен авторларының әдебиеттер тізіміндегі жарияланымдарының рұқсат етілген саны жалпы санның 20%-дан аспауға тиіс.

7. Әдебиеттер тізімін рәсімдеу

2025 жылдың екінші номерінен бастап ЕАХҚЖ-на библиографияны құрастырған кезде Harvard Referencing Style қолдану ұсынылады.

Harvard Referencing Style қолданған кезде әдебиеттер тізімін қалыптастыру алфавиттік тәртіппен жүзеге асырылады. Нөмірлеу қарастырылмаған. **Библиографиялық тізімде** мақалада келтірілген барлық кітаптар, мақалалар, диссертациялар және басқа да ғылыми еңбектер көрсетілуі керек. Тізім жұмыстың соңында орналастырылады. Автордың аты-жөні, жарияланған жылы, атауы, шыққан жері және баспасы көрсетіледі.

Кітаптардағы тараулар, мақалалардың атаулары **ағылшын тіліндегі “тырнақшалармен”** белгіленеді.

Мәтіндік сілтемелер. Гарвард дәйексөз жүйесін қолданған кезде, мәтіншілік дәйексөздер сіздің хатыңыздың мәтініндегі дереккөз туралы маңызды ақпарат береді. Әрбір дәйексөзде автордың тегі, жарияланған жылы және бет нөмірі көрсетіледі. Әдетте, мұның бәрі жақша ішінде көрсетілген. Мысалы, стандартты дәйексөз (Jones, 2024) немесе белгілі бір бетке сілтеме жасағанда (Jones, 2024, p. 23) түрінде болады.

Авторды (ларды) көрсету. Автордың тегі жазылады, үтір қойылады, одан кейін оның инициалдары көрсетіледі. Бір автордың бірнеше жұмысына сілтемелер хронологиялық тәртіпте беріледі. Автордың бір жылы жарияланған

жұмыстарына сілтеме жасағанда, басылым жылына латын әріптерін (а, в, с) және т.б. қосу арқылы жұмыстарды бөліп көрсету керек (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

Егер мақаланы екі автор дайындаған болса, олардың фамилияларының арасына “and” жалғаулығы жазылады. Егер үш автор болса, онда бірінші және екінші автор үтірмен, екінші және үшінші авторлар “and” жалғаулығымен бөлінеді. Авторлар үштен көп болған кезде алғашқы үшеуі үтір арқылы көрсетіледі, содан кейін **және т.б. (et al.)** қойылады: (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

Халықаралық-құқықтық актілерге, мемлекетішілік нормативтік құқықтық актілерге, мемлекеттік бағдарламаларға және т.б. сілтемелер дәйексөз келтіруге қарай жұмыстың соңында сілтемелер түрінде ресімделеді.

Келтірілген басылымның атауы *курсивпен* белгіленеді.

Кітаптарға сілтемелерді рәсімдеу:

Автордың тегі, аты-жөні, үтір; (жақшаның ішінде басылым жылы) – үтір; кітаптың атауы – *курсивпен*; басылым нөмірі (егер екінші және одан кейінгі басылымға сілтеме жасалса) – үтір; баспагер (баспахана) – үтір; басылым қаласы – нүкте.

Мысалы: Смит, Дж., (2021), *Введение в социологию*. Изд. 2, Routledge, Лондон.

Интернет-дерексөздер: Егер дереккөз электронды түрде келтірілсе, онда соңында available at: жүгіну кезіндегі толық URL көрсетілуі керек.

Мысалы: Всемирная организация здравоохранения (2023). *Глобальные тенденции в области здравоохранения*, ВОЗ, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

Кітаптардың тарауларына сілтемелер. Аты-жөні (жылы), “Тараудың атауы”, редакторлардың аты-жөні, *Кітаптың атауы курсивпен* [Кітап атауының аудармасы], басылымның №, баспа, қала, ел, тараудың бет нөмірлері көрсетіледі.

Журнал мақалаларына сілтемелер: Аты-жөні, (жақша ішінде жарияланған жылы), *мақаланың атауы – курсивпен*, журналдың нөмірі, журналдың атауы, мақала беттерінің нөмірлері.

Мысалы: Doe, A. (2019). “Exploring Modern Art”, №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Электронды журналдарға сілтеме: тегі, аты, шыққан жылы, “Тырнақшаның ішінде мақаланың атауы”, *курсивпен журналдың атауы*, том нөмірі немесе шығарылым нөмірі, мақала беттерінің нөмірлері, available at: жүгінген кездегі толық URL.

Әдебиеттер тізімінен (пайдаланылған дереккөздерден) кейін мақалаға транслитерацияланған әдебиеттер тізімін (**References**) қосып қойыңыз.

Әдебиеттер тізімінен (**References**) кейін авторлардың әрқайсысы туралы мәліметтерді (аты-жөні, ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, лауазымы, жұмыс орны, мекен-жайы, қаласы, елі, телефоны, E-mail, ORCID) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде көрсету қажет.

Гарвард стилі туралы толығырақ қараңыз:

Ағылшын тілінде: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

Орыс тілінде: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фоторалепея/standart_Harvard.pdf

Руководство для авторов при подаче статей в “Евразийский журнал международного права”

Редакция Журнала просит авторов ознакомиться с правилами (редакционной политикой Журнала, содержащей общую информацию о Журнале, процедуре рассмотрения статей, публикационной этике) для их соблюдения при подготовке работ, направляемых в журнал.

1. Отправление статьи в редакцию означает согласие автора (авторов, **максимальное количество – 3 человека**) на право Издателя – Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статьи в журнале и переиздания ее на любом иностранном языке.

Не допускается более 1 публикации от одного автора в одном и том же номере журнала. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

2. В редакцию (через систему Open Journal System (OJS)) представляется статья в Word-формате (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) – 14);

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева; инициалы и фамилию автора(ов) - выравнивание по центру, курсив; полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации; E-mail автора(ов) – в скобках курсив; название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом). Стилизованный файл можно скачать с сайта журнала. Авторам необходимо представить два варианта рукописи, один из которой не должен содержать информацию об авторах (ФИО, место работы, сведения об авторах), так как для проведения двойного слепого рецензирования необходим анонимизированный текст. Также автору(ам) необходимо предоставить сопроводительное письмо (шаблон сопроводительного письма прикреплен на сайте журнала). Файлы статьи необходимо пронумеровать, назвать первыми 4-5 словами заголовка статьи (например: 1. О методике преподавания международного права – файл с авторами; 2. О методике преподавания международного права – файл без авторов).

3. Объем статьи не должен превышать 16 страниц (от 6 страниц). В расчет объема статьи не входят аннотация, ключевые слова, список литературы, референс, сведения об авторе на казахском, русском и английском языках. Работы, превышающие указанный объем, принимаются к публикации в исключительных случаях по особому решению редколлегии журнала.

4. Текст работы начинается с **рубрикатора МРНТИ** (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>), затем следуют ФИО (полные фамилия, имя, отчество автора(ов), ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, ORCID

автора (ов); e-mail всех авторов (в том числе с указанием основного автора), заглавие статьи, аннотация, ключевые слова.

Аннотация (Abstract) представляет собой краткое изложение исследовательской статьи и используется для того, чтобы помочь читателю быстро понять суть статьи. Объем – не менее 150 и не более 200 слов на казахском, русском и английском языках. Структура аннотации включает в себя следующие пункты:

- Вступительное слово о теме исследования.
- Цель, основные направления и идеи научного исследования.
- Краткое описание научной и практической значимости работы.
- Краткое описание методологии исследования.
- Основные результаты и анализ, выводы исследовательской работы.
- Ценность проведенного исследования (внесенный вклад данной работы в соответствующую область знаний).
- Практическое значение итогов работы.

Ключевые слова (не более 7 слов или словосочетаний) должны отражать основное содержание статьи; определять предметную область исследования; встречаться в тексте статьи. Ключевые слова отделяются друг от друга запятой.

Авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по **структуре статьи**:

Статья должна иметь следующую структуру (первые три пункта – на казахском, английском, русском языках):

1. Заголовок и данные об авторе (авторах) – ФИО, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, ORCID автора (ов); электронная почта всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора).

2. Аннотация (Abstract) (150-250 слов).

3. Ключевые слова (Keywords) (8-10 слов).

4. Введение (Introduction).

5. Материалы и методы (Materials and methods).

6. Результаты и обсуждение (Results and discussion).

7. Информация о финансировании (при наличии) (Acknowledgements).

8. Список литературы и наличие References – транслитерированного списка литературы (транслитерация осуществляется на сайте: <http://translit-online.ru>)

Для зарубежных авторов, приславших статьи на английском или русском языках, перевод названия статьи, сведений об авторах, Аннотация, Ключевые слова на казахский язык осуществляет Редакция журнала.

Введение (Introduction) состоит из следующих основных элементов:

- Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. В обосновании выбора темы на основе описания опыта предшественников

сообщается о наличии проблемной ситуации (отсутствие каких-либо исследований, появление нового объекта и т.д.). Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

○ Определение объекта, предмета, целей, задач, методов, подходов, гипотезы и значения работы. Цель исследования связана с доказательством тезиса, то есть представлением предмета исследования в избранном автором аспекте.

Раздел Материалы и методы (Materials and methods) должен состоять из описания материалов, а также полного описания использованных методов.

Научная методология должна включать в себя:

- исследовательский вопрос(-ы);
- выдвигаемую гипотезу (тезис);
- этапы исследования;
- методы исследования.

○ Характеристика или описание материала исследования включает его представление в качественном и количественном отношении. Характеристика материала (международно-правовые акты, НПА, государственные программные документы, официальная статистика, труды ученых и др.) – один из факторов, определяющий достоверность выводов и методов исследования.

○ В этом разделе указывается, если это имело место, использование искусственного интеллекта (ChatGPT (чат ДЖИПТИ) при работе над статьей.

Результаты и Обсуждение (Results and Discussion) – один из самых важных разделов статьи. В разделе приводится анализ и обсуждение полученных результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. В нем необходимо провести анализ результатов работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

○ **Заключение (Conclusion)** – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

○ Структура заключения должна содержать следующие вопросы: Каковы цели и методы исследования? Какие результаты получены? Каковы выводы? Каковы перспективы и возможности внедрения, применения результатов?

○ В секции **Обзор литературы (Literature review)** должны быть охвачены фундаментальные и новые труды по исследуемой тематике

отечественных и зарубежных авторов, анализ данных трудов с точки зрения их научного вклада, а также пробелы в исследовании.

○ **НЕДОПУСТИМО** наличие множества ссылок, не имеющих отношения к работе, или неуместные суждения о собственных достижениях автора, ссылки на предыдущие работы автора.

При несоблюдении хотя бы одного из этих требований статья не принимается к рассмотрению.

5. Таблицы включаются непосредственно в текст работы. Они должны быть пронумерованы и сопровождаться ссылкой на них в тексте работы. Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки необходимо выполнять с разрешением 600 dpi. На рисунках должны быть ясно переданы все детали.

6. Список литературы должен содержать только те источники (пронумерованные в порядке цитирования или в порядке английского алфавита), на которые имеются ссылки в тексте работы. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Список литературы должен состоять из более чем 7 источников.

Список литературы должен содержать не менее 50% источников, опубликованные за последние 10 лет. Качество и количество источников, на которые даны ссылки, указывают на актуальность статьи. Поэтому авторам рекомендуется придерживаться следующих инструкций:

допустимое количество публикаций авторов и соавторов статьи в списке литературы не должно превышать 20% от общего числа.

7. Оформление списка литературы

Со второго номера ЕАЖМП 2025 года при составлении библиографии рекомендуется применять Harvard Referencing Style

При применении **Harvard Referencing Style** формирование списка литературы осуществляется в алфавитном порядке. Нумерация не предусмотрена. В **библиографическом списке** должны отражаться все книги, статьи, диссертации и др. научные труды, процитированные в статье. Список размещается в конце работы. Указываются имя автора, год публикации, название, место издания и издательство.

Главы в книгах, названия статей выделяются **английскими “кавычками”**.

Текстовые ссылки. При использовании Гарвардской системы цитирования, внутритекстовые цитаты предоставляют важную информацию об источнике в тексте вашего письма. Каждая цитата включает фамилию автора, год публикации и номер страницы. Как правило, все это указывается в круглых

скобках. Например, стандартная цитата может выглядеть как (Jones, 2024) или (Jones, 2024, p. 23) при ссылке на конкретную страницу.

Указание на автора(ов). Указывается фамилия автора и затем, после запятой, его инициалы. Ссылки более чем на одну работу одного и того же автора излагаются в хронологическом порядке. При ссылках на работы автора, опубликованных в одном и том же году, следует различать работы, добавляя латинские буквы (a, b, c) и т.д. к году издания (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

Если статью подготовили два автора, их фамилии разделяются между собой союзом “and”. Если три автора, то первый и второй разделяются запятой, второй и третий – союзом “and”. Когда авторов больше трех, указываются через запятые первые три, после чего ставится: **и др. (et al.)**: (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

Ссылки на международно-правовые акты, внутригосударственные нормативные правовые акты, государственные программы и т.д. оформляются в виде концевых ссылок по мере цитирования.

Название цитируемой публикации выделяется *курсивом*.

Оформление ссылок на книги должно содержать:

Фамилия, инициалы автора, запятая; (год издания в скобках) – запятая; название книги – *курсивом*; номер издания (если цитируется второе и последующее издание) – запятая; издатель (типография) – запятая; город издания – точка.

Пример: Смит, Дж., (2021), *Введение в социологию*. Изд. 2, Routledge, Лондон.

Интернет-источники: Если источник цитируется в электронном виде, то нужно в конце указать: полный URL на момент обращения (available at:).

Пример: Всемирная организация здравоохранения (2023). *Глобальные тенденции в области здравоохранения*, ВОЗ, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

Ссылки на главы книг. Указывается Фамилия, И.О. автора, (год), “Название главы”, Фамилии, И.О. редакторов, *Название книги курсивом* [Перевод названия книги], № издания, издательство, город, страна, номера страниц главы.

Структура ссылки на журнальные статьи: фамилия и инициалы; (год издания в скобках); *название статьи - курсивом*; номер журнала, название журнала; номера страниц статьи.

Пример: Doe, A. (2019). “Exploring Modern Art”, №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Ссылка на электронные журналы: фамилия, имя, год издания, “Название статьи в кавычках”, *название журнала курсивом*, том № или выпуск номер такой-то, номера страниц статьи, available at: полный URL на момент обращения.

Продублировать список литературы (используемых источников) транслитерированным списком литературы (**References**) к статье.

После **References** необходимо указать сведения по каждому из авторов (имя и фамилия, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна, e-mail, ORCID) – на казахском, русском и английском языках).

См. более подробно о Гарвардском стиле:

На английском языке: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

На русском языке: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фоторалерея/standart_Harvard.pdf

A guide for authors when submitting articles to the Eurasian Journal of International Law

The editorial board of the Journal asks the authors to familiarize themselves with the rules (the editorial policy of the Journal containing general information about the Journal, the procedure for reviewing articles, publication ethics) in order to comply with them when preparing papers sent to the journal.

1. Sending an article to the editorial office means the consent of the author (the maximum number of authors is 3 people) to the right of the Publisher – L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish the article in the journal and republish it in any foreign language.

No more than 1 publication from the same author in the same issue of the journal is allowed. The author(s) is responsible for the content of the article.

2. An article is submitted to the editorial office (via the Open Journal System (OJS)) in Word format (A4 page, portrait orientation, margins on all sides - 20 mm. Font: type – Times New Roman, size (size) – 14);

MRNTI <http://grnti.ru> / - first line, on the left; initials and surname of the author(s) - centered alignment, italics; full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the surname of the author and the corresponding organization; E-mail of the author(s) – italics in parentheses; the title of the article is centered in bold). The style file can be downloaded from the magazine's website. The authors need to submit two versions of the manuscript, one of which should not contain information about the authors (full name, place of work, information about the authors), since an anonymized text is required for conducting a double-blind review. The author(s) must also provide a cover letter (the cover letter template is attached on the journal's website). The article files must be numbered and named with the first 4-5 words of the article title (for example: 1. On the methodology of teaching international law – a file with the authors; 2. On the methodology of teaching international law – file without authors).

3. The length of the article should not exceed 16 pages (from 6 pages). The calculation of the volume of the article does not include an abstract, keywords, a list of references, a reference, information about the author in Kazakh, Russian and English. Works exceeding the specified volume are accepted for publication in exceptional cases by a special decision of the editorial board of the journal.

4. The text of the work begins with the MRNTI rubricator (International rubricator of scientific and technical information; determined by the link <http://grnti.ru> /), followed by full name (full surname, first name, patronymic of the author(s), academic degree, academic title, position, place of work, city, country, ORCID of the author(s); e-mail of all authors (including the main author), title of the article, abstract, keywords.

An abstract is a summary of a research article and is used to help the reader quickly understand the essence of the article. The volume is not less than 150 and not

more than 200 words in Kazakh, Russian and English. The structure of the abstract includes the following points:

- Introductory remarks on the topic of the study.
- The purpose, main directions and ideas of scientific research.
- A brief description of the scientific and practical significance of the work.
- A brief description of the research methodology.
- Main results and analysis, conclusions of the research work.
- The value of the research (the contribution of this work to the relevant field of knowledge).
- The practical significance of the results of the work.

Keywords (no more than 7 words or phrases) should reflect the main content of the article; determine the subject area of the study; occur in the text of the article. Keywords are separated from each other by a comma.

The authors of the journal must adhere to the following rules on **the structure of the article** in accordance with the headings:

The article should have the following structure (*the first three paragraphs are in Kazakh, English, Russian*):

1. Title and information about the author(s) – full name, academic degree, academic title, position, place of work, city, country, ORCID of the author(s); e-mail of all authors of publications (including indicating the main author).

2. Abstract (150-250 words).

3. Keywords (8-10 words).

4. Introduction.

5. Materials and methods.

6. Results and discussion.

7. Information about financing (if available) (Acknowledgements).

8. The list of references and the availability of References – a transliterated list of references (transliteration is carried out on the website: <http://translit-online.ru>).

For foreign authors who have sent articles in English or Russian, the translation of the title of the article, information about the authors, Abstract, Keywords into Kazakh is carried out by the Editorial Board of the journal.

The Introduction consists of the following main elements:

The rationale for choosing a topic; the relevance of the topic or problem. In justifying the choice of a topic based on the description of the experience of predecessors, it is reported that there is a problematic situation (the absence of any research, the appearance of a new object, etc.). The relevance of the topic is determined by the general interest in the study of this object, but the lack of comprehensive answers to existing questions, it is proved by the theoretical or practical significance of the topic.

Definition of the object, subject, goals, objectives, methods, approaches, hypotheses and the meaning of the work. The purpose of the research is related to the proof of the thesis, that is, the presentation of the subject of research in the aspect chosen by the author.

The Materials and methods section should consist of a description of the materials, as well as a complete description of the methods used.

The scientific methodology should include:

- research question(s);
- proposed hypothesis (thesis);
- stages of the study;
- research methods.

The characteristic or description of the research material includes its presentation in qualitative and quantitative terms. The characteristics of the material (international legal acts, LRA, state program documents, official statistics, works of scientists, etc.) are one of the factors determining the reliability of the conclusions and research methods.

This section indicates, if this was the case, the use of artificial intelligence (ChatGPT) when working on an article.

Results and Discussion is one of the most important sections of the article. The section provides an analysis and discussion of the results of the study. The conclusions based on the results obtained during the study are presented, the main essence is revealed. It is necessary to analyze the results of the work and discuss the relevant results in comparison with previous works, analyses and conclusions.

Conclusion – generalization and summing up of the work at this stage; confirmation of the truth of the statement put forward by the author, and the author's conclusion about the change in scientific knowledge, taking into account the results obtained. Conclusions should not be abstract, they should be used to summarize the results of research in a particular scientific field, with a description of proposals or opportunities for further work.

The structure of the conclusion should contain the following questions: What are the goals and methods of the study? What results have been obtained? What are the conclusions? What are the prospects and opportunities for the implementation and application of the results?

The Literature review section should cover fundamental and new works on the subject of study by domestic and foreign authors, analysis of these works from the point of view of their scientific contribution, as well as gaps in the study.

It is **UNACCEPTABLE** to have many links unrelated to the work, or inappropriate judgments about the author's own achievements, links to previous works by the author.

If at least one of these requirements is not met, the article will not be accepted for consideration.

5. **Tables** are included directly in the text of the work. They should be numbered and accompanied by a reference to them in the text of the work. Drawings and graphs should be presented in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Bitmaps must be executed with a resolution of 600 dpi. All details should be clearly conveyed in the drawings.

6. The list of references should contain only those sources (numbered in the order of citation or in the order of the English alphabet) to which there are references in the text of the work. References to unpublished works are not allowed. The list of references should consist of more than 7 sources.

The list of references should contain at least 50% of the sources published in the last 10 years. The quality and quantity of the sources referenced indicate the relevance of the article. Therefore, authors are advised to follow the following instructions:

The permissible number of publications of authors and co-authors of an article in the list of references should not exceed 20% of the total number.

7. Design of the bibliography

From the second issue of the EAJIL in 2025, it is recommended to use Harvard Referencing Style when compiling a bibliography.

When using **the Harvard Referencing Style**, the list of references is formed in alphabetical order. Numbering is not provided. The bibliographic list must reflect all books, articles, dissertations and other scientific works cited in the article. The list is placed at the end of the paper. The author's name, year of publication, title, place of publication and publisher are indicated. Chapters in books, titles of articles are highlighted with English **“quotation marks”**.

In-text citations. When using the Harvard Citation System, in-text citations provide important information about the source within the body of your letter. Each citation includes the author's last name, year of publication, and page number, typically enclosed in parentheses. For example, a standard citation might look like (Jones, 2024) or (Jones, 2024, p. 23) when referring to a specific page.

Indication of the author(s). The author's surname and then, after a comma, his initials are indicated. References to more than one work by the same author are presented in chronological order. When referring to works by an author published in the same year, the works should be distinguished by adding Latin letters (a, b, c), etc. to the year of publication (Jackson, A., 2024a: 12), (Jackson, A., 2024b: 75-76).

If the article was prepared by two authors, their surnames are separated by the conjunction "and". If there are three authors, then the first and second are separated by a comma, the second and third by the conjunction “and”. When there are more than three authors, the first three are indicated, separated by commas, followed by: et al. (et al.): (Jackson, A., Doe, A., Brown et al., 2022).

References to international legal acts, domestic regulatory legal acts, state programs, etc. are formatted as end references as they are cited.

The title of the cited publication is highlighted in *italics*.

References to books should contain:

Author's last name, initials, comma; (year of publication in brackets) - comma; book title - in *italics*; edition number (if citing the second or subsequent edition) - comma; publisher (printing house) - comma; city of publication - period.

Example: Smith, J., (2021), Introduction to Sociology. 2nd ed., Routledge, London.

Internet sources: If the source is cited electronically, then at the end it is necessary to indicate: the full URL at the time of access (available at:).

Example: World Health Organization (2023). Global health trends, WHO, [https://www.who.int/]. Accessed: 10 October 2023.

References to book chapters. The following are indicated: Last name, First name, (year), "*Chapter title*", Last name, First name, Editors, Book title in italics [Translation of book title], Edition number, publisher, city, country, chapter page numbers.

Structure of references to journal articles: last name and initials; (year of publication in brackets); article title - in italics; journal issue, journal title; article page numbers.

Example: Doe, A. (2019). "*Exploring Modern Art*", №4 (12), Art Journal, pp. 34-50.

Link to electronic journals: last name, first name, year of publication, "Article title in quotation marks", *journal title in italics*, volume no. or issue number such-and-such, article page numbers, available at: full URL at the time of access.

Duplicate the list of references (sources used) with a transliterated list of references (**References**) to the article.

After **References**, it is necessary to indicate information on each of the authors (name and surname, academic degree, academic title, position, place of work, city, country, e-mail, ORCID) - in Kazakh, Russian and English).

See more about Harvard style:

In English: <http://www.citethisforme.com/harvard-referencing>

<https://librarydevelopment.group.shef.ac.uk/Assets/pdfs/referencing/harvard.pdf>

<https://www.adelaide.edu.au/library/ua/media/4332/library-qrg-harvard-referencing.pdf>

In Russian: https://lib.herzen.spb.ru/media/manual/harvard_style.pdf

https://geo.tsu.ru/content/faculty/structure/chair/tourism/Фотораперя/standart_Harvard.pdf

Eurasian Journal of International Law (EAJIL)
Еуразия халықаралық құқық журналы (ЕАХҚЖ)
Евразийский журнал международного права (ЕАЖМП)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ. Сәтбаев к-сі, 2, 325 каб.

Тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-245; 31-267). **E-mail:** ejil0809@gmail.com

web-site: <https://ejil.enu.kz/index.php/main>

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,

тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі: 31-434)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 325.

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн.: 31-245; 31-267). **E-mail:** ejil0809@gmail.com

web-site: <https://ejil.enu.kz/index.php/main>

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,

тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-434)